

CADERNOS DE LINGUA

16

2.º SEMESTRE. 1997

REAL
ACADEMIA
GALEGA

R E A L
ACADEMIA
GALEGA

CADERNOS DE LINGUA

2.º SEMESTRE, 1997

16

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Director: Constantino García
Vicedirector: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luís Regueira
Secretaria: María do Carme Pazos Balado

Consello de redacción:

Carlos Díaz Abreira, Xermán García Cancela, Antón López Dobao,
 Miguel Pérez Pereira, Modesto A. Rodríguez Neira

Comité científico:

R. Álvarez Blanco (Un. Santiago), J.A. Argente Giralt (Un. Aut. Barcelona), Takekazu Asaka (Un. Azabu), Michel Contini (Un. Stendhal de Grenoble), F. Fernández Rei (Un. Santiago), P. García Mouton (CSIC Madrid), Taina Hämäläinen (Un. Helsinki), Johannes Kabatek (Un. Paderborn), R. Lorenzo Vázquez (Un. Santiago), C. de Azevedo Maia (Un. Coímbra), David Mackenzie (Un. Corcaigh), Lorenzo Massobrio (Un. Torino), Michael Metzeltin (Un. Viena), Boris Narumov (Un. San Petersburgo), A. Santamarina Fernández (Un. Santiago), M. Santos Rego (Un. Santiago)

Colaboracións e correspondencia:

Xosé Luís Regueira Fernández
 r/. Hórreo, 31-2º
 15702 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Editorial Galaxia, S. A.
 r/. Reconquista, 1 - 36201 Vigo

© Real Academia Galega
 A Coruña, 1990

Edita: Real Academia Galega
 r/. Tabernas, 11 - 15001 A Coruña

I.S.S.N.: 1130-5924

Título clave: Cadernos de Lingua
 Título abreviado: Cad. Ling.

Depósito Legal: C-1.642-1992

Deseño: M. Janeiro

Imprime: Obradoiro Gráfico, S. L.
 Avda. Rebullón, 49 - Mos

Esta publicación é posible gracias á colaboración económica da Consellería de Cultura da Xunta de Galicia.

ÍNDICE

ARTIGOS

- H. MONTEAGUDO, Modelos de lingua. Consideracións teóricas ó fío do debate sobre a estandarización do galego 5
- C. MARTÍNEZ MAYO, Análise acústica descritiva da pronunciación masculina e feminina nos ditongos galegos tónicos35
- A. GONZÁLEZ MONTAÑÉS, Problemas terminolóxicos nos servizos lingüísticos da administración de xustiza. Fichas lexicográficas do servizo da audiencia provincial de Ourense71
- C. DÍAZ ABRAIRA, Algunhas reflexións (*sucintas*) sobre o creacionismo léxico99
- R. VARELA CABEZAS, Galeguismos en *La madre Naturaleza*, de Emilia Pardo Bazán 103

RECENSIONES

- Lingua galega: normalidade e conflito*, X. R. FREIXEIRO MATO (H. Monteagudo)131
- Dinamización e normalización lingüística*, A. M. LORENZO SUÁREZ (A. Toimil Castro)135
- Os diminutivos en galego*, X. R. FREIXEIRO MATO (A. S. Alonso Núñez)139
- Cartafolio galego*, A. FOLE (M. X. Rodríguez Valcárcel)143
- El instinto del lenguaje. Cómo crea el lenguaje la mente*, S. PINKER (X. Sousa Fernández)147

MODELOS DE LINGUA. CONSIDERACIÓNS TEÓRICAS Ó FÍO DO DEBATE SOBRE A ESTANDARDIZACIÓN DO GALEGO¹

HENRIQUE MONTEAGUDO
Instituto da Lingua Galega
Universidade de Santiago de Compostela

“Debo confesar, antes de comezar a miña exposición, que para intervir na polémica sobre a ‘normativización’ do galego teño que vencer unha certa canseira e non pouca desgana”. Así encetaba o autor destas liñas un artigo sobre o mesmo tema de que trata o que agora dá comezo, publicado hai xa sete anos (vid. Monteagudo, H. 1990). Artigo que, por certo, recomendo a quen inicia a lectura da presente exposición, máis ca nada polo que poida ter de complementario ou iluminador verbo desta. A verdade é que os anos pasados desde 1990 non contribuíron moito a aliviar a canseira ou animar a desgana perante o tema; así e todo, trátase dun asunto que aínda levanta moita expectación e desexos de debate, como mostran as continuas iniciativas por parte de diversos colectivos para organizar mesas redondas sobre ‘a normativa’ ou a ‘estandardización’ do galego. Se entro de novo nel, débese en boa parte a que me convidan a facelo, e coido que teño un deber (entre outras cousas, profesional) a non esquivalo. Ademais, o feito de que un pense que neste país se fala de máis, e sobre todo, moi de barato, sobre o asunto que nos preocupa, non o libera de (senón que ó mellor o obriga a) abordalo de cando en vez. Por parte, os que, intimamente convencidos de que a permanen-

¹ Este traballo constitúe a versión completa do relatorio que presenteí, convidado polos seus responsables, na Semana Galega de Filosofía organizada pola Aula Castelao de Filosofía e celebrada en Pontevedra en abril de 1996. Estaba destinado á publicación no correspondente volume de actas, pero por razóns que ninguén tivo a ben facerme chegar, non foi incluído nelas. Agradezo a *Cadernos de Lingua* a posibilidade de dalo a coñecer. Aínda que adaptei o texto para darlle máis forma de artigo científico do que orixinalmente tiña, non tirei algunhas expresións e referencias que lembran o carácter (reflexión persoal), a finalidade (exposición oral) e o ámbito para o que foi concebido.

te exposición das diverxencias sobre a norma non favorece nada ó idioma, non estamos aireando sen vagar esta cuestión, temos que mostrar que non é que non teñamos nada que dicir, senón que hai tempo que preferimos non adicarnos a “botar máis leña á cacharela dos xuízos de intención, das calumnias e das xenreiras” (outra auto-cita, e disimulen a inmodestia). Finalmente, coido que é posible falar da cuestión dun xeito distinto ó adoitado, co cal teño a esperanza de non cansar os lectores cunha argumentación non (ou polo menos non totalmente) consabida.

Hai que dicir, para xustificar un pouco o alcance da polémica que rodea o asunto (pero nunca os modos en que certas persoas se desenvolven nela, que eses si son inxustificables), que os problemas que presenta a estandarización do galego son de seu bastante complexos, pois o noso ‘caso’ é un exemplo de situación límite, que desafia o saber convencional. Nesa medida, é comprensible a confusión imperante, sobre todo nun contexto coma o galego, ‘anormal’ e inmaduro en tantos aspectos (o sociolingüístico non menos -nin máis- ca outros): é parte do prezo que temos que pagar pola nosa historia de subordinación e atraso, que atrancou o noso desenvolvemento como país ‘normal’ (e o do noso idioma tamén como ‘normal’). Por se o que levo dito dá impresión de excesiva autosuficiencia pola miña banda, adianto que non pretendo ser eu máis ‘esclarecido’ ca ningún, senón deixar sentado que o abordo coa intención de aclarar, non de encerellar máis, un asunto abondo enleado. Sinxelamente, na presente achega vou procurar turrar dun dos fíos do sarillo, a ver se axuda a desfacer a meada. O fío que quero seguir é o que leva do concepto de *lingua* ó de *estándar*, e o obxectivo que me guía é a de tentar mostrar: (1) que o primeiro dos dous conceptos anteriores é extremadamente problemático, mentres que estamos afeitos a que se manexe cun desembarazo abraiante, (2) que, en todo caso, cada un deles se move nun plano diferente de análise. Máis en concreto, quero mostrar (3) que nun senso que máis adiante especificarei, é certo que o galego e o portugués son (membros d)a mesma ‘lingua’, pero que o estándar portugués non é máis ou mellor ‘representante’ desa lingua ca calquera outra variedade que se repute como ‘membro’ desta e que, en definitiva, o presuposto ‘ser membro dunha lingua’, no senso en que estamos a empregar arestora o termo, non necesariamente implica ‘depende do ou posuír o mesmo estándar’. Finalmente, tentarei ofrecer algunhas reflexións persoais (isto é, por unha banda, non académicas, e por outra, non representativas máis ca de min mesmo) sobre o traído e levado problema da normativa.

Solicito desculpas por anticipado se resulto demasiado prolixo para alguén ou demasiado pouco técnico para outrén. Véxome obrigado a moverme entre o Scylla dun sector dos lectores non iniciado e o Carybdis doutro sector experto: o primeiro precisa explicacións que ó segundo lle resultarán sobexas ou redundantes. Por outra banda, as persoas que non aceptamos que as discusións se salden co recurso continuo á cita de autoridade, case sempre nos vemos obrigadas a ofrecer xustificacións máis prolixas. Eu desde logo, procuro refugar ese procedemento, que me semella máis propio de predicadores doutrinarios ca de discutidores racionais: a min convéncese-me ou non se me convence, pero argumentando, non citando unha fiada de 'sentencias de mestres', por máis brillante que sexan elas mesmas ou os seus autores.

1. As linguas do organismo ó diasistema

De certo, é afirmación reiterada que o galego e o portugués constitúen a mesma lingua (para abreviar, inclúo no segundo termo non só o portugués europeo, senón as variedades lusas de América, África e Asia). O problema é saber qué significa ou o qué se quere dicir con isto. No plano científico-lingüístico, a expresión denota nin máis nin menos que existen criterios non arbitrarios que permiten agrupar, a efectos de caracterización e clasificación, unha serie de variedades lingüísticas englobadas baixo as ditas denominacións, nun conxunto claramente discernible verbo doutros conxuntos similares. Dito noutras palabras, que hai razóns suficientes para postular, a determinado nivel de análise, a existencia dun *diasistema*, o diasistema 'galego-portugués'. ¿Que entendemos, neste contexto, por diasistema? Atendendo á definición de Uriel Weinrich, un 'diasistema' é un constructo *ad hoc*, no que se engloban un certo número de variedades lingüísticas, elaborado polos lingüistas cun propósito analítico determinado². Concretamente, a noción de 'galego-portugués' aparece da man da Romanística, unha póla da lingüística histórico-comparativa, isto é, xorde no seo do paradigma hexemónico na lingüística occidental durante o século XIX. (De certo, a idea da comunidade de orixe do galego e o portugués está xa en Feixoo e Sarmiento ou antes, pero arestora non estamos a dilucidar as orixes da idea, senón a referirnos ó paradigma de coñecemento que a lexitimou).

² Weinrich 1954: 390 e 395. En todo o artigo, as traducións ó galego de citas noutras linguas son miñas.

Endebén, temos que aclarar que a lingüística histórico-comparativa non manexaba un concepto tal como 'diasistema', senón que falaba de 'linguas'. Como non é este o lugar para deternos na análise dos presupostos da lingüística histórico-comparada, digamos para o que importa ó caso que esta concibe as linguas como 'organismos' (estrictamente análogos ós organismos vivos) e que a partir da comparación entre elas se poden reconstruír os diversos estadios da súa historia (da súa 'vida') e os graos de 'parentesco' que existen entre elas, representando isto en árbores xenealóxicas (en estricta analoxía coas *fila* da bioloxía), en que aparecen linguas 'fillas', 'linguas nais', 'linguas avoas'... e así ata chegar, poñamos por caso, ata o 'proto-indoeuropeo', o 'devanceiro' de tódalas linguas da súa 'familia'³. Este é, á súa escala, o procedemento da Romanística, encargada de establecer as relacións na 'familia' dos 'descendentes' do latín, as linguas romances, que se supoñen 'nadas' na alta idade media, polo cal o estudio do seu estadio medieval se considerou fundamental. Nese medio, a partir sobre todo do estudio dos prestixiosos cancioneiros trobadorescos galego-portugueses, se xestou e se consolidou a noción de 'galego-portugués' como unha lingua (esta mesma designación parece que foi acuñada non moito antes do 1900 pola filóloga Dona Carolina Michäelis de Vasconcellos).

Pero os presupostos básicos da lingüística histórico-comparativa non deixan de presentar serios problemas, que en parte xa se albiscaron no século pasado. É que o modelo de 'árbores de parentesco' tende a dar unha visión demasiado esquemática da evolución das linguas: por unha banda, escatima os fenómenos de converxencia e interinfluencia, por outra, disfraza o feito de que os fenómenos evolutivos unhas veces afectan a máis e outras veces a menos de unha lingua (ou a partes de varias linguas e non a unha ou varias linguas enteiras), e, finalmente, mostra os procesos de individualización de linguas en termos exclusivamente de 'fractura' de unidades orixinais preexistentes, nun proceso de fragmentación que, ademais, se concibe teleoloxicamente, coma se as novas entidades resultantes estivesen pre-figuradas desde o comezo⁴. Isto é consecuencia dunha

³ Vid. agora, a título de exemplo, Freixeiro 1997: 19-20, e os comentarios que se lle adican a este traballo na sección de recensións deste mesmo volume de *Cadernos de Lingua*.

⁴ Unha breve discusión do asunto, con referencia á bibliografía relevante, pódese atopar en Hudson 1981: 47-53. Concretamente, no ámbito romanístico, tense sinalado que o cambio que conduce do latín ás linguas románicas "non è dunque la perdita di una omogeneità originaria ma lo spostamento di antichi equilibri e la formazione di

tendencia a confundir os obxectos científicos 'lingua' derivados da reconstrución histórico-comparativa con entidades en todo análogas ás 'linguas' histórico-sociais contemporáneas, aceptando acriticamente como 'linguas', constituídas en obxectos científicos, o que non son máis ca entidades complexas resultantes de tradicións escritas, ou demarcadas seguindo a liña de fronteiras puramente políticas, etc. Nesta liña critica con grande xusteza D. Baggioni:

"Dans la mythologie néogrammarienne, la représentation du processus qui fait passer de la fragmentation dialectale à l'imposition d'une langue unificatrice est simple: un dialecte, pour de raisons variées, s'impose par son prestige et, par des modalités historiques diverses, d'ordre socio-historique et/ou politique, finit par s'étendre comme véhiculaire sur un ensemble géolinguistique correspondant *grosso modo* à une 'aire linguistique' qui ne demandait qu'à trouver sa 'langue commune'".

Esta representación falseadora, na que, como di o estudioso, "on peut déceler le presupposé néogrammarien, ou, pis, 'organiciste', pour lequel l'espace est découpé en 'aires linguistiques' qui ne demandent qu'à être unifiées par une 'langue commune'" visaba a xustificación da hexemonía das grandes 'linguas de civilización' (francés, español, italiano...) dentro das fronteiras dos respectivos estados, sendo que, estas 'linguas comúns' "ne viennent pas homogénéiser un espace dialectal qui ne demandait pas qu'à trouver son standard ou sa norme unifiant(e)".⁵

En definitiva, o problema de fondo é que se tomaban como unidades básicas de análise unhas 'linguas' definidas con criterios confusos e entendidas como entidades perfectamente individuais (autocontidas). No que atingue a estes problemas, o paradigma científico que no século XX reemprazou á lingüística histórico-comparada, isto é, a 'lingüística estrutural' (na que inclúo o recente desenvolvemento xenerativo transformacional, que neste aspecto soamente veu empeorar as cousas) inicialmente non achegou grandes novidades, senón que en parte herdou concepcións anteriores, e en parte aínda reforzou a noción de que as linguas, en tanto que estruturas sistemáticas, son unidades discretas (isto é, con fronteiras claramente discernibles entre

nuovi. Le forze centrifughe esistono sempre, come sempre ad esse si oppongono forze aggreganti: ciò che cambia è la loro reciproca relazione" (Vàrvaro 1983: 201.)

⁵ Baggioni 1997: 85-7. Significativamente, este autor denuncia que tamén os movementos reivindicativos das linguas minorizadas se ven adoito contaxiadas polo mesmo preconcepto.

elas) e internamente homoxéneas. No cerne do concepto de lingua da lingüística estrutural atópase o presuposto, ás veces explícito e ás veces implícito, de que por debaixo do aparente multiformismo en que *prima facie* se presentan, as linguas posúen un 'núcleo' común, unha entidade oculta que se manifesta de diferentes maneiras segundo as condicións do seu uso: noutros termos, as linguas son concibidas como unha especie de organismos que están estruturados de acordo con candanseu sistema que á súa vez se conforma segundo un tipo específico (Bartsch 1989). Deste xeito, o agrupamento dunha determinada variedade (un 'dialecto') nunha lingua dependería da posesión dunha serie de atributos estruturais comúns a tódalas variedades (dialectos) desa lingua e exclusivos delas.

Endebén, a fin de contas os lingüistas máis lúcidos desta tradición⁶ víronse abocados á conclusión de que, en realidade, unha lingua (entendendo este termo no seu senso corrente) non é describable como (ou reducible a) un sistema, e todo o máis a que se pode aspirar é a describir estruturalmente unha variedade lingüística concreta (un *lecto*, o que Coseiru -*vid. infra*- denominaría unha 'lingua funcional'): así, cando se fala do sistema fonolóxico do francés, do que realmente se trata é do estándar francés; alternativamente, pódese estudar un 'dialecto' concreto da 'lingua francesa'. Do desenvolvemento desta liña de pensamento xorden precisamente conceptos como o de *variedade lingüística*, *diasistema* e *continuum dialectal*. Unha das contribucións máis interesantes para o esclarecemento do concepto de lingua desde a lingüística estrutural procede de E. Coseriu⁷, quen

(1) por unha banda definiu a *lingua histórica* ou 'lingua concreta' como "lengua que se ha constituído historicamente como unidade ideal e identificada como tal por sus propios hablantes y por los hablantes de otras lenguas", e polo tanto, como "conjunto bastante complejo de tradiciones lingüísticas historicamente conexas pero diferentes y sólo en parte concordantes"; na que a variación interna corresponde a tres tipos fundamentais: (a) diferencias diatópicas (no espazo xeográfico), (b) diastráticas (entre os estratos socioculturais) e (c) diafásicas (entre os diversos tipos de modalidade expresiva), ás que corresponden tres tipos de sistemas lingüísticos (=lectos), respectivamente (a) dialectos, (b) sociolectos ou niveis de lingua e (c) estilos;

⁶ Penso, por exemplo, nun U. Weinrich (véxase o traballo citado na nota 2), ou nun E. Coseriu, do que falaremos a seguir.

⁷ Para unha visión sumaria e clara destes conceptos, ademais do traballo reiteradamente citado de U. Weinrich, *vid. J. Joseph 1982*.

os lectos son, pois, coleccións de *variantes*, elementos lingüísticos marcados con respecto a un dos niveis indicados;

(2) distinguíu a anterior da 'lingua funcional' ou 'lingua abstracta', que é unha idealización operada polos lingüistas por razóns metodolóxicas (o cal non quere dicir que sexa unha entidade irreal), e que consiste nun só dialecto considerado nun nivel de lingua determinado e nun estilo de lingua determinado, e que resulta o "objeto propio de la descripción lingüística como descripción estructural y funcional", sendo que as linguas históricas son "colecciones de lenguas funcionales".

Do devandito dedúcese que (3) as 'linguas históricas' constitúen, na terminoloxía de Coseriu, 'diasistemas', un conxunto máis ou menos complexo de dialectos, niveis e estilos de lingua, de modo e maneira que "una lengua histórica no puede [...] describirse estructural y funcionalmente como un sistema lingüístico, como una sola estructura unitaria y homogénea, sencillamente, porque no lo es: al contrario, con frecuencia abarca sistemas lingüísticos bastante diferentes [...]".⁸ Anotemos aquí que o termo 'lingua funcional' non nos interesa agora, e, para non confundirmos os termos, reservaremos o de 'diasistema' para a acepción definida por Weinrich (agrupamento de lectos realizado polos lingüistas con finalidades de análise). As linguas históricas, no senso de Coseriu, en rigor non poden interesar á Lingüística 'científica', nin son abordables desde esta.

Ata agora levamos contemplado sobre todo o aspecto 'interno' da cuestión, isto é, o da organización interior dos diasistemas lingüísticos, pero aínda non diriximos o foco da nosa atención a outro aspecto que é aínda máis desesperante para a lingüística estrutural: na realidade, tódalas variedades lingüísticas adoitan atoparse mergulladas en *continua*. Ou, dito doutra maneira, probablemente máis exacta, as linguas están constituídas por un *continuum* de formas variables, isto é, de *variantes*, do cal, por medio da agrupación máis ou menos sistemática das variantes, se poden abstraer subsistemas ou,

⁸ Vid. Coseriu 1981; esp. pp. 302 e ss. Tódalas citas deste autor que veñen a seguir están tiradas deste traballo. No meu artigo que cito *supra* na nota 2, deixei levar (*mea culpa*) polo simplismo dalgúns 'adaptadores' doutro aspecto da doutrina de Coseriu á situación do galego. O noso autor distingue 'sistema', 'norma' e 'fala', como tres planos diferentes (a cada cal de nivel máis abstracto) de estruturación da lingua; e nalgún momento propúxose aplicar estes conceptos para diferenciar un 'sistema galego-portugués', con diferentes 'normas subordinadas', como poden ser a galega, a portuguesa, a brasileira. Pero isto é manifestamente erróneo, a non ser que se queira reformular a proposta de Coseriu nun senso radicalmente distinto ó orixinal. Vid. Coseriu 1978.

por outras palabras, variedades lingüísticas⁹. Así, no plano xeográfico, as áreas de distribución de diferentes variantes diatópicas acostuman non ser congruentes entre delas, senón que cada unha presenta unha área específica; de modo e maneira que en teoría teríamos que caracterizar unha variedade lingüística (un sistema ou un subsistema) a partir dunha serie de variantes (riscos lingüísticos) 'típicas', pero na práctica atopamos que non hai xeito de tracexar unhas fronteiras nidas (en que virían caer os límites do 'feixe' de variantes que nos permitiría isolar o 'tipo' do sistema), pois cada risco nos ofrecerá unha delimitación distinta¹⁰: no canto de fronteiras nidas marcadas por rupturas abruptas, atopámonos con transicións graduais e límites borrosos. É doado de maxinar que no caso da variación social e estilística, os lindeiros entre as variedades son incluso máis continuas e fluídas, aínda que aquí o problema non se sente como grave, pola sinxela razón de que, no mundo contemporáneo, adoitamos figurarnos as linguas asociadas principalmente a unha base territorial específica, e non tanto (ou case nunca) asociadas a unha base social ou estilística¹¹.

Neste paso, se cadra é interesante introducir a distinción teórica entre agrupacións monotéticas e agrupacións politéticas. Unha *agrupación monotética* defínese por unha serie única de atributos, a posesión dos cales é condición asemade necesaria e suficiente para formar parte daquela. Pola contra, unha *agrupación politética* defínese en termos dunha serie de atributos tal que cada entidade que forma parte daquela posúe a maioría destes, ó tempo que cada atributo é compartido pola maioría das restantes (Burke 1993: 32). A lingüística estrutural, o mesmo cá histórico-comparada, pensaba as linguas en termos de agrupación monotética (a serie de atributos esenciais formarían o núcleo da lingua, o seu *tipo ideal*), sendo que todo parece in-

⁹ Para unha concepción, alternativa á do 'espacio polilectal' que para simplificar expoñemos aquí, e probablemente preferible a esta, vid Le Page 1985: 158-205, quen propón un modelo de 'espacio lingüístico multidimensional', con regras sociais complexas para mesturar ou alternar entre unidades de dous (ou máis) códigos nun repertorio compartido.

¹⁰ Obviamente, referímonos ós casos en que en realidade aparecen as dificultades, isto é, nos casos en que a distancia interlingüística non é abismal (eusquera/castelán, bretón/francés, galés/inglés, francés/alemán, etc.), senón que as variedades lingüísticas en presenza teñen un 'parentesco' bastante estreito (como é o caso das románicas entre delas).

¹¹ Sen embargo, noutros períodos históricos o problema da delimitación entre 'linguas' distintas presentábase como máis problemático na dimensión estilística: estou a pensar na definición das linguas 'vulgares' fronte ó 'latín'. Vid. sobre isto, a título indicativo, os traballos contidos en Wright 1991.

dicar que as linguas constitúen máis ben agrupacións politéticas. Por iso, mesmo as agrupacións en diasistemas, cando se realizan entre grupos de variedades que forman un continuum (como o caso das linguas romances) teñen, á derradeira, un carácter relativo e convencional.

2. *As linguas históricas*

O devandito atingue ás 'linguas' definidas pola 'lingüística científica'. Con todo, existen linguas históricas: non só o común da xente distingue unhas linguas doutras (polo menos no ámbito da civilización occidental), senón que tamén as distinguen os historiadores, os políticos, os xornalistas, os escritores, etc. Pero xa non se trata de linguas-diasistema, senón das linguas históricas. A estas alturas, debéra estar claro que non soamente, e en moitos casos non principalmente, son criterios lingüísticos, sexan de tipo xenético ('ascendencia común') sexan de tipo estrutural, os que definen unha lingua histórica¹². De feito, en vista da insuficiencia dos criterios lingüístico-científicos, os estudiosos tentaron botar man dun criterio pragmático, o da 'intelixibilidade mutua', e deste xeito pasaban, consciente ou inconscientemente, do terreo da competencia ideal ó terreo da performance real: se dous falantes de 'variedades' diferentes se entenden falando cada un na súa (sen previo contacto coa do outro), esas 'variedades' poderán considerarse 'dialectos' da mesma lingua, en caso contrario, serán variedades de linguas distintas. Pero a inadecuación do criterio salta á vista cando se considera, entre outras cousas, o seguinte¹³:

(a) o mesmo concepto de 'intelixibilidade' é bastante indeterminado (pódense distinguir graos diferentes)

(b) circunstanciais de distinto carácter (nivel socio-cultural dos falantes, tema tratado, tipo de situación extralingüística, etc.) poden ser fortemente condicionantes

(c) a proximidade fonética e a semellanza léxica son elementos determinantes na intelixibilidade, sendo que os compoñentes fónico e léxico son os máis variables das linguas, de xeito que o primeiro resulta 'superficial' e o segundo 'periférico' comparados co compoñente gramatical, que sempre se considerou máis constante e básico

¹² Vid. por exemplo o artigo de U. Weinrich que citamos na nota 2.

¹³ Unha discusión bastante detallada disto pode verse en Hudson 1981: 45-7.

(d) está experimentalmente comprobado que os factores actuais (dependentes como son de condicionantes socio-culturais) son en moitas ocasións decisivos; en particular tense sinalado a relevancia da *motivación* (a disposición dos interlocutores para comunicárense) e da *expectativa* (as previsións sobre as posibilidades de entendérense).

Tal vez as dificultades (a) e (b) se puidesen superar definindo axeitadamente cal é o grao de intercomprensión esixible en que tipos de circunstancias concretas, pero as obxeccións (c) e (d) parecen irremontables. De feito, está comprobado que falantes do que segundo tódolos criterios anteriores serían linguas distintas poden entenderse falando de temas máis ou menos familiares para os participantes na conversa, sempre que medie unha actitude positiva para a comunicación (que se traducirá nun ritmo pausado de fala, na escolla de palabras simples, no uso de circunloquios, no apoio na xestualidade, etc.); mentres que é relativamente corrente que falantes do que doutra maneira se considerarían variedades da mesma lingua se entendan con dificultade ou non se entendan en absoluto. ¿E que dicir da 'intelixibilidade unilateral'? Estudos experimentais suxiren que adoita ser máis doado que os falantes dunha variedade non estándar entendan os dunha estándar do que o inverso (incidentalmente: os galegos temos bastante experiencia disto con portugueses). De certo, o criterio de intelixibilidade mutua pode ser útil para definir linguas históricas, pero é inservible para individualizar diasistemas lingüísticos.

Isto último sitúanos ante unha cuestión central na nosa pesquisa. Parece que, a fin de contas, quizais non nos quede máis remedio que concluír que as 'linguas' das que falan os/as filólogos/as comparatistas e/ou as/os lingüistas estruturalistas son algo distinto das 'linguas' tal como son correntemente concibidas, e por esta vía, teremos que chegar á conclusión de que estas últimas son máis ben institucións sociais, e polo tanto, constructos ideolóxicos, ou se se prefere, culturais. ¿Que outra cousa poderían ser unhas entidades que posúen unha unidade, como di Coseiru (*vid. supra*), meramente 'ideal' e que só se poden definir a través do 'sentimento' dos locutores? En apoio de Coseiru, poderíamos aducir aquí unha fervenza de testemuños de lingüistas e sociolingüistas que non deixan lugar á dúbida sobre que na segmentación de continua (e, xa que logo, na individualización das 'linguas'), os factores extra-lingüísticos son os determinantes. Sinxelamente, trátase dun lugar común nesas disciplinas. De tódolos xeitos, como non estou a dar por suposto unha especial familiaridade co tema, citarei outro autor que o expresa bastante ben:

"Existen diversas razóns que fan desexable unha teoría que tenda a minimizar a distinción entre linguas e variedades. Isto implica que é o consenso *social* (máis ca riscos lingüísticos inherentes) o que diferencia entre unhas e outras e que, dado un impulso social nese senso, variedades separadas poden chegar (e teñen chegado) a constituír linguas separadas, do mesmo xeito que linguas presuntamente distintas teñen chegado a fusionarse, pola sinxela razón de que seren tomadas como variedades da mesma lingua"¹⁴.

¿Son o galego e o portugués 'linguas' distintas? Paréceme pouco discutible que na actualidade o consenso social maioritario, manifestado nunha tradición de cultivo autónomo da lingua (a isto nos referiremos *infra*), así o determina. ¿Significa isto que *teñen que seguir* sendo 'linguas' distintas? Non. Simplificando un pouco, depende de que o consenso social sobre a materia sexa modificado nun ou outro senso e de que se adopten unha serie de decisións subsecuentes. En resumo, coido que debера ser pacífico que hoxe por hoxe o galego e o portugués son linguas distintas, pero sono basicamente por consenso social en Galicia (o cal non ten nada de especial, pois a maioría das outras linguas están no mesmo caso con respecto a outras linguas: poñamos por caos parellas como portugués/ castelán, alemán/ neerlandés, sueco/ dinamarqués, checo/ eslovaco, ucraíno/ ruso, serbio/ croata, etc.)¹⁵; ó mesmo tempo, ten que quedar claro que moi ben poden deixar de selo, con tal de que nosoutros modifiquemos colectivamente a nosa actual posición.

¹⁴ "A theory which tends to minimize the distinction between languages and varieties is desirable for several reasons. It implies that *social* consensus (rather than inherently linguistic desiderata) differentiates between the two and that separate varieties can become (and have become) separate languages given a certain social encouragement to do so, just as purportedly separate languages have become fused into one, on the ground that they were merely different varieties of the same language", Fishman 1967: 33.

¹⁵ Só vou aducir un testemuño (dispoño de máis) verbo da parella castelán/portugués: discutindo o problema da individuación de linguas, pregúntase Paul M. Lloyd, "¿pensaría calquera lingüista non romanista que o español (castelán) e o portugués son linguas diferentes, se non fose porque os falantes do español e o portugués existen en que son definitivamente dúas linguas e non simplemente *dialectos* lixeiramente distintos da mesma lingua?" (Lloyd, 1991: 15; a traducción e as cursivas son miñas). Inversamente, o flamengo e o neerlandés (igual ca o lombardo e o italiano) son a mesma lingua porque e na medida en que as comunidades correspondentes así o decidiron; por parte, existen moitos casos problemáticos en diverso grao: corso/ italiano, valenciano/ catalán, moldavo/ romanés, serbio/ croata, gascón/ occitano, etc.

Xa que logo, manter que o galego e o portugués son hoxe linguas históricas distintas non necesariamente implica soste que o sexan *indiscutiblemente*, que sempre o fosen e que o vaian ser para sempre. Se isto é así, non ten demasiado sentido que continuemos a discutir a cuestión en termos basicamente lingüísticos: poderíamonos por de acordo todos/as sobre cal son as diferencias lingüísticas entre o galego e o portugués, e sen embargo seguiríamos discutindo como valoralas. Un reintegracionista podería conceder que esas diferencias son equivalentes ás que noutras latitudes separan 'linguas' distintas (por exemplo, o checo e o eslovaco, ou o catalán e o occitano), e un autonomista podería outorgar que non son moito maiores ás que noutros sitios separan 'dialectos' (por exemplo, o andaluz e o castelán); e iso non os obrigaría a estar de acordo na cuestión de fondo. Daquela, dado que o aspecto lingüístico-científico é relativamente doado de establecer, ¿en que terreos teremos que situar o debate? Para a miña idea, eses terreos debe ser o da *deselexibilidade* e o da *factibilidade* das alternativas en xogo, contempladas respectivamente desde a óptica dos intereses do pobo galego e desde as posibilidades reais de mudar a situación sociolingüística actual (ata onde poidamos establecer uns e prever as outras). Para o autor deste relatorio, abondaría con que se demostrase que existen razóns suficientes que fixesen a opción de subordinar o galego ó estándar portugués (ou como din os que defenden esta opción, 'reintegrar' o galego no portugués) preferible a calquera outra alternativa; e que ademais me mostrasen en que maneira isto é factible.

3. As linguas na perspectiva social. Normas, estándares e xerarquía

Probablemente, puidera suspenderse o discurso neste punto, pero seguramente tamén podería argumentarse que non se seguiu ata o final o fío que ó comezo quedou comprometido que se ía seguir. E que, aínda que acabamos de falar de *estándares*, aínda non nos enfrontamos con este concepto e coa súa relación co proceso de individualización das linguas. Comecemos por dicir que os estándares non presentan en absoluto os problemas de segmentación dos *continua*, porque son (ou son concibidos como) unidades discretas, e internamente máis ben homoxéneas; todo iso basicamente a causa de que son 'artificiais', isto é, produtos resultantes dun determinado tipo de traballo socio-cultural sobre a lingua, que podemos denominar *elaboración*. Produtos típicos da elaboración das linguas son as *variedades de referencia*, que se constitúen a través de textos-modelo (tradi-

cionalmente, sobre todo escritos literarios; hoxe en día se cadra xa non: pénsese na importancia dos modelos lingüísticos emanados da televisión e a radio), e que se poden acabar fixando en códigos, isto é, padróns explícitos e sistemáticos de corrección. A elaboración da lingua supón unha actuación consciente, moitas veces deliberada e nos casos extremos institucionalmente planificada sobre o 'instrumento' lingüístico, por mor de facelo apto para ser usado en ámbitos e con finalidades especialmente relevantes para unha determinada sociedade.

Hoxe por hoxe, o tipo máis acabado de tales variedades é precisamente o 'estándar': un tipo de subsistema lingüístico intimamente ligado á constitución e funcionamento dunha sociedade desenvolvida e complexa do tipo que se acostuma chamar 'moderna', consecuentemente, asociado ás clases dominantes correspondentes e privilexiado por unha serie de institucións 'centrais': administración do estado, sistema educativo, medios de comunicación de masas, etc. Un estándar é unha variedade resultante dun labor de cultivo adoito moi prolongado e sempre moi delicado, suxeita a unha regulación bastante estricta, unha variedade, en fin, enrequecida con moi variados contributos, e prestixiada ata tal punto que se considera a cabeza e representante dunha comunidade lingüística (mesmo símbolo dun estado), comunidade na cal a maioría dos falantes (e sobre todo dos escribentes) a consideran como única forma correcta da lingua, chegando a tomar as demais como meras deturpacións dela¹⁶. En termos de teoría dos polisistemas¹⁷, o estándar constitúe unha variedade *canonizada*, tendo en conta que

¹⁶ Anotemos á marxe que esta concepción, de raíz teolóxica pero aínda bastante estendida, que outorga preeminencia á lingua escrita sobre a falada, ata o punto de considerar as falas como mera corrupción da 'lingua' escrita, vén de moito antes do século XIX. As lingüísticas histórica e estrutural rexeitárona e combateróna expresamente: tomen nota cantos debeladores das 'bastardas falas galegas' e asemade adoradores da 'prístina letra portuguesa' nos saíron por estas terras. Pero isto relaciónase con outro asunto, o do purismo, do que non toca falar arestora.

¹⁷ A noción de *polisistema* ten sido definida como "un sistema de sistemas que se interseccionan, funcionando como un todo estruturado con membros interdependientes, y en el que además pueden utilizarse diferentes opciones que coexisten a un tiempo. Se trata [...] de una estructura abierta, múltiple y heterogénea, en la que concurren varias redes de relaciones" (Iglesias Santos 1994: 313). Pero o punto crucial da noción de polisistema (fronte á de *sistema* do estruturalismo convencional) non é tanto que o seu modo de articulación se conciba como flexible versus ríxido, dinámico versus estático, aberto versus pechado; o crucial é que un polisistema se articula conforme unha xerarquía (cun centro e periferias), establecida segundo criterios non puramente fundamentalmente lingüísticos (ou, no caso da literatura, estéticos), senón históricos, isto é, político-culturais e sociais. Nótese ben: non unha xerarquía indiscutible e

"o termo canonizado refírese a aquelas normas e produtos *lingüísticos* (i.e., modelos e textos) que son aceptados como lexítimos polos círculos dominantes no interior dunha cultura... Por outra banda, 'non-canonizado' refírese a aquelas normas e textos refugados como ilexítimos por eses mesmos círculos... A canonicidade non é, xa que logo, un risco inherente das actividades *lingüísticas* a ningún nivel: non é un eufemismo por *lingua* 'boa' versus *lingua* 'mala'. O feito de que certos riscos tendan, en certos períodos, a asociarse a certos estatus non significa que eses riscos sexan 'esencialmente' pertinentes a eses ou calquera outro estatus"¹⁸

Pero un risco intrínseco ós estándares e distintivo deles é que instauran, no interior polisistema lingüístico que dominan, relacións normativas de carácter prescriptivo, sancionadas socialmente por unha autoridade superior. Os estándares establecen (ou reforzan) unha xerarquía moi nidia entre variedades lingüísticas que antes podían vivir en estado de *anomía* (o cal non quere dicir tanto 'caos' coma 'ausencia de regulación, mesmo implícita'). Nesa xerarquía, a variedade estándar sitúase en posición supraordinada en relación coas demais variedades, que quedan en situación subordinada. Neste punto, pode ser conveniente introducir os termos técnicos de *autonomía* e os seus correspondentes *endonormatividade* ou independencia, como opostos a *heteronomía* / *exonormatividade* ou subordinación. Unha variedade lingüística é heterónoma con respecto a outra (isto, é *exonormativa*), cando depende desta no aspecto normativamente, isto é, en materia de 'ideal ou pauta de corrección', transmitidos a través das convencións sociais, a literatura, o sistema educativo, os medios de comunicación, etc. Unha variedade é autónoma (=endonormativa) cando non depende normativamente de ningunha outra (isto é, marca ela e non lle son marcados os padróns de 'corrección' lingüística)¹⁹. Por definición, un estándar é unha variedade lingüística autónoma, mentres que unha variedade subestándar (vulgarmente, un 'dialecto') é heterónoma. Daquela, desde a perspectiva 'normateorética', podemos definir unha lingua como unha agrupación de variedades heterónomas subordinadas a unha variedade autónoma. Vai de seu que a agrupación así obtida non ten por que

inmóbil, senón disputada e variable. Véxase o fundamental artigo citado na nota seguinte.

¹⁸ Even-Zohar 1990: 15. No parágrafo, substituímos *literarios/as* e *literatura* por *lingüísticos/as* e *lingua*.

¹⁹ Para os conceptos de variedade autónoma/ heterónoma, vid. Stewart 1968 e Romaine 1994: 15-6. Para os de endonormatividade/ exonormatividade, vid. Ammon 1989.

coincidir (de feito, raramente coincide) con unha 'lingua' entendida segundo a perspectiva xenético-estructural: unha cousa son os 'diasistemas' clasificados segundo os criterios xenético-estructurais, na configuración dos cales os factores extra-lingüísticos non teñen (inmediatamente) ningún papel; e outra cousa os *dominios lingüísticos* creados arredor de (máis ben, dominados por) variedades de referencia ou de estándares, que se conforman pola actuación inmediata de forzas económicas, políticas, sociais e/ou culturais.

Parece evidente que, aínda que non son conceptos idénticos e na realidade non teñen necesariamente que coincidir, o que a xente entende correntemente por 'lingua' ten moito máis que ver cunha agrupación de tipo normateorético ca cunha agrupación de tipo xenético-estructural. De feito, é moi corrente que a variedade estándar se tome como 'representante xenuíno' do conxunto do 'grupo' (i.e., da 'lingua'): o sociolingüista John Joseph estudiou este fenómeno, que el denomina 'sinécdoque' (tómase a parte, o estándar, polo todo, a 'lingua') (Joseph 1982 e Joseph 1987). De aí procede a concepción vulgar dos 'dialectos' como unha especie de corrupcións (ou, no mellor dos casos, derivacións) dunha variedade de referencia: o padrón que se toma como base para a comparación é sempre esta. Tamén os lingüistas tenderon a confundir as variedades de referencia e o seu estudio coas linguas e o estudio destas, e consecuentemente, adoitaron considerar estas como encarnacións dun 'tipo ideal', que tomadas como termo de comparación de tódalas outras variedades, servían para agrupar estas e segmentar os 'continua': deste xeito, os límites do 'ámbito de vixencia' da norma estándar (o que podíamos denominar o 'dominio lingüístico' recuberto por un estándar) aparecían como límites entre 'linguas' diferentes.

Dito o devandito, hai que matizar que en realidade a oposición entre 'endonormatividade' e 'exonormatividade' non é absoluta. Entre as posibilidades da independencia (*autonomía*) e a dependencia (*heteronomía*), existe a da interdependencia (*sinonomía*), entre as posicións / relacións de supraordinación e de subordinación existe a posibilidade da coordinación. Correspondentemente, pódese falar de variedades 'sinónomas' ou coordinadas, isto é, variedades que, ou ben partindo dunha situación de mutua heteronomía, presentan orientacións normativas tendencialmente converxentes, ou ben que partindo dunha situación de dependencia dunha a outra, constitúen centros autónomos e presentan orientacións lixeiramente diverxentes. Nestes casos, pódese falar respectivamente de linguas *polinómicas* e de linguas *policéntricas*. Unha lingua polinómica é tal que a súa "unidade é abstracta e resulta dun movemento dialéctico e non da simple osifi-

cación dunha norma única" e a súa existencia como tal "fúndase sobre a decisión masiva dos que a falan de darlle un nome e declarala autónoma das outras linguas *recoñecidas*"²⁰. O galego, sen ir máis lonxe, ben puidera estar no caso. Unha lingua policéntrica é tal que presenta varios centros lingüísticos interdependentes só parcialmente endonormativos, ós que corresponden estándares diversificados, pero que presentan diferencias pouco relevantes entre eles. O portugués, na medida en que se lle recoñezan polo menos un centro brasileiro e outro europeo, quizais se atopa nesta situación²¹.

En fin, xa se ve que as articulacións dos polisistemas que son as linguas históricas poden adoptar formas diversas. O modelo de un único estándar dominando o conxunto de variedades pertencentes ó seu 'diasistema', que semella ser o que case todo o mundo ten en mente, está lonxe de ser o único. Entre outras posibilidades, existen 'diasistemas' no seo dos cales se xeraron máis de un estándar ou de unha variedade cultivada ('linguas *polielaboradas*': no seo do diasistema xermánico septentrional ou nórdico xeráronse entre outros estándares o islandés, o dinamarqués, o sueco e os dous noruegueses) ou máis de unha modalidade de estándar ('linguas policéntricas': o inglés británico e o norteamericano), e tamén se dá o caso de variedades que non están 'dominadas' por un estándar do seu mesmo diasistema, exista este ou non: no primeiro caso fálase de dialectos externos ou *hexo-dialectos*²² (por exemplo, o alsaciano, variedade do alemán situada na órbita do estándar francés), ou, noutra perspectiva, de dialectos heterofamiliares ou *hetero-dialectos* (nótese: neste caso trátase de dialectos funcionais, non de dialectos lingüísticos, como foi o caso do eusquera respecto ó castelán e ó francés). Ata agora, a asunción máis ou menos implícita, especialmente entre os lingüistas, e máis aínda os da tradición histórico-comparativa, era que as 'linguas' preexistían ás variedades-modelo, de xeito que estas resultaban ser unha especie de emanación daquelas. Autores recentes, de tradición máis sociolingüística, suxiren que son máis ben as variedades modelo, convertidas logo en estándar, as que, satelizando outras variedades, acaban por crear as 'linguas'. Esta é unha posición que manteñen entre outros, (socio)lingüistas históricos como R. Wrigth e Z. Mulja-

²⁰ Vid. Marcellesi 1984. A traducción é miña, a cursiva está no orixinal.

²¹ Vid. para isto, Clyne (ed.) 1992. Neste volume, trátase entre outros do castelán, o inglés, o portugués e o alemán como 'linguas policéntricas'.

²² Para o concepto de 'dialecto externo', vid. Kloss 1967. Os conceptos de 'teito lingüístico' e 'cobertura' que manexa este autor, esclarecedores para o que estamos a ver, tamén se atopan explicados nese artigo. Para o concepto de polinómia aplicado ó galego, vid. Albrecht 1992.

cic²³. Na nosa opinión, probablemente sería máis exacto dicir que os diasistemas se configuran independentemente das variedades-modelo, mentres que as 'linguas históricas' non.

Sexa como for, a estas alturas é de esperar que estea claro que cando falamos do galego e do portugués (isto é, os sistemas de variedades agrupables baixo cada 'etiqueta') como a mesma *lingua*, isto é, como membros constitutivos dun *diasistema* lingüístico (chamémoslle galego, portugués, galego-portugués, galego-luso-brasileiro, ou como se queira) movémonos nun nivel, e cando estamos a falar de variedades *estándar*, por exemplo, o portugués padrón europeo ou americano, estamos a movernos noutro nivel diferente. Por iso, non resulta particularmente extravagante aceptar o galego e o portugués como membros da mesma 'lingua', e ó mesmo tempo soste-lo que o estándar portugués non necesariamente debe ser o estándar (ou o modelo para o estándar) galego, nin tan sequera que o galego e o portugués estean obrigados a construír un estándar común de compromiso. Unha cousa é que resulte lexítimo defender calquera destas dúas opcións, e que desde logo estas sexan merecentes dunha consideración seria, e outra cousa ben distinta é afirmar que algo así como a ciencia nos impoña optar por calquera desas ou outras alternativas posibles. Que se saiba, está por inventar a ciencia da que se deduzan solucións únicas e obrigatorias para problemas de ámbito socio-cultural; non só parece temerario admitir que tal ciencia exista, senón que probablemente sexa altamente desexable que nunca chegue a existir. Todo o máis, a sociolingüística e a estandardoloxía poden servírnos para entender mellor o problema, informarnos sobre opcións que noutros lugares se teñen adoptado e as súas consecuencias, e orientarnos sobre vantaxes e inconvenientes relacionadas coas alternativas que se presentan. Pero á derradeira, a decisión sobre o futuro do idioma ten que estar nas mans do país. Trátese dalgo tan simple como a opción pola autodeterminación lingüística. Se os galegos a usamos ben, mellor para nós, e se a usamos non tan ben, sere-mos nós os que pague-mos os pratos rotos, non os romanistas alemáns, os hispanistas americanos, os lusitanistas europeos, os sociolingüistas cataláns, os xornalistas portugueses, ou os académicos brasileiros²⁴.

Endebén, do que levamos dito parece desprenderse que as variedades cultivadas dunha lingua, e particularmente os estándares, son

²³ Vid por exemplo Wright (ed.) 1991 e Muljagic 1989 e 1991.

²⁴ Sexa isto dito coa debida consideración polas diversas opinións que uns ou outros membros dos devanditos e outros colectivos poidan ter verbo da cuestión.

o correlato material de determinados estadios de consciencia lingüística da comunidade correspondente. En realidade, a estandarización pode concibirse como un proceso histórico en que se relacionarían dialecticamente dunha beira a actuación social sobre a lingua (fundamentalmente, ese tipo de actuacións que se denominan elaboración e cultivo da lingua) e doutra beira as concepcións socializadas sobre a propia lingua, o que tamén se denomina 'consciencia lingüística'; todo isto no marco de condicións económicas, políticas, culturais, etc. determinadas. A estreita relación entre a lingua e a identidade comunitaria atópase precisamente no cerne desa dialéctica. Hai que dicir que, fóra do dominio das actitudes (no que traballa a psicoloxía social) o terreo da consciencia lingüística é un terreo relativamente pouco explorado. Isto é bastante sorprendente, dado o papel cada vez máis importante que se lle outorga na definición das linguas (reléase, sen ir máis lonxe, a definición de 'lingua histórica', que reproducimos supra, de E. Coseriu). Pola nosa banda, imos mergullarnos tentativamente nel.

4. O galego como lingua: consciencia, discurso e prácticas

Probablemente no terreo da consciencia lingüística se poidan distinguir tres niveis sociolóxicos, que responden a tres diversas formas de coñecemento lingüístico, ou se se prefire, a tres estratos ideolóxico-lingüísticos, ou, se se me permite outro neoloxismo, *ideolingüísticos*²⁵:

(a) o nivel do saber popular ou *epilingüístico*: o complexo de opinións, crenzas, preconceitos, estereotipos tradicional e popularmente admitidos, de 'senso común', sobre a lingua ou as linguas en si mesmas e en relación coas identidades sociais, e as actitudes relacionadas con esta *percepción* da lingua;

(b) o nivel da opinión pública (do *(re)coñecemento* social) e da plasmación institucional desta nunha política do Estado e/ou nunha normativa legal (*(re)coñecemento* oficial): neste nivel, por unha banda atópase o complexo de opinións etc. elaborados, divulgados e emitidos nas camadas de cultura máis 'elevada' da sociedade e as actitudes

²⁵ Nos poucos traballos que adoptan este enfoque, adóitase máis ben distinguir dous niveis, o *high cultural* e o *folk*. Vid por exemplo, a excelente introducción ó tema de Woolard 1992. Desde o punto de vista moito máis xeral da socioloxía do coñecemento, vid. a explanación da dicotomía saber/coñecer en Lamo de Espinosa, González García e Torres Albero 1994: 75 e ss.

correspondentes; pola outra, a plasmación das correntes de opinión dominantes ou hexemónicas nas institucións do Estado;

(c) o nivel do estudio científico ou *metalingüístico*: o complexo das doutrinas elaboradas nos ámbitos académicos, eruditos e especializados, e as actitudes relacionadas coa *validación* 'científica'.

Na realidade, as fronteiras entre os tres niveis ou estratos están lonxe de ser nidas, máis ben atopamos solapamentos e interinfluencias mutuas, e non só no senso máis evidente e esperado -desde (c) cara a (b) e desde (b) cara a (a). De por parte, non cómpre dicir que as sociedades están atravesadas de tensións e contradicións, e que en realidade acostuman existir 'correntes ideolóxico-culturais', que no caso da lingua podemos denominar 'ideolingüísticas', distintas, contrapostas, e mesmo rivais. Así e todo, en cada sociedade acostuma existir unha corrente dominante, que impregna de xeito decisivo o 'senso común', a 'opinión culta' e a 'doutrina científica' sobre a cuestión. De feito, neste traballo estivemos ata agora tentando desentrañar a cuestión no nivel 'científico', mostrando como existen visións alternativas ó paradigma lingüístico dominante. Para dicilo con maior claridade, ata agora estiven esforzándome por deslexitimar o recurso á autoridade de lingüistas de indubitable e ben merecido prestixio (tales como Menéndez Pidal, por citar un nome ó que vai asociado un innegable prestixio científico, ou Carballo Calero, ó que vai unido un incuestionable prestixio intelectual) para dilucidar o problema que nos ocupa.

Pero, no discurso/ debate sobre a estandarización do galego, unha fonte de autoridade tan socorrida ou máis cá 'ciencia lingüística', vén sendo a tradición galeguista/ nacionalista, particularmente as opinións de determinados persoeiros de recoñecido prestixio nesta tradición. Aquí movémonos basicamente no nivel (b) dos que acabamos de distinguir. Desde antes de Murguía ata despois de Castelao, parece que ninguén salientable na devandita tradición perdeu a oportunidade de proclamar enfaticamente que o galego e o portugués son a mesma lingua. Neste caso, o problema radica máis ben en que por unha banda existe a desafortunada tendencia cara a nunha veneración acrítica dos textos, e por outra banda en que é doado caer en interpretacións tendenciosas destes (para non falar de manipulacións), cando son illados dos seus correspondentes contextos e particularmente cando non se contrastan coa práctica lingüística asociada a eles. Sobre a ilexitimidade do recurso ás 'citas de autoridade' para dilucidar a cuestión xa me manifestei antes. Engádase ó dito que, tendo en conta a escasa formación lingüística dos/as autores/as considerados/as, a min eses textos me parecen moito máis útiles e interesantes

para investigar as concepcións lingüísticas destas/es e da súa época que para alumar alternativas de futuro que temos que resolver nosoutros, no noso presente e no noso tempo.

Polo que atingue á interpretación dos propios textos, coido imprescindible sinalar o seguinte. No momento en que se produciron, as afirmacións sobre a identidade lingüística do galego e o portugués ben puideran entenderse sobre todo como argumento para marcar distancias do primeiro verbo do castelán: o portugués era percibido e recoñecido, e estaba validado como unha lingua distinta ó castelán, mentres que o galego era percibido e recoñecido (aínda que non tanto validado) como un dialecto do castelán, de xeito que era razoable pensar que resultase convincente mostrar que o galego e o portugués eran esencialmente a mesma lingua para desmentir tal percepción e obter o recoñecemento social e político perseguido. Esta liña de interpretación, plausible en si mesma, vén reforzada polo contraste entre o discurso e a práctica lingüística. É que foron os escritores e escritoras da tradición galeguista os e as que crearon os modelos para o galego autónomo, noutras palabras, os que orientaron o cultivo do galego cara á autonomía. Con tódolos matices que se queira, quen traballa hoxe na liña de desenvolvemento dunha variedade estándar do galego autónoma, é directo continuador dunha tradición que vai desde antes de Rosalía de Castro ata despois de Ramón Otero Pedrayo, pasando por tódalas voces maiores da nosa literatura.

Por diversas causas que se teñen repetidamente sinalado (entre outras, evolución rápida, orientacións parcialmente diverxentes, carencia de institucións de estudio e fixación, privación de medios para a socialización dun rexistro culto), o galego escrito presenta un perfil proteiforme, con matices no seu interior de considerable importancia. Pero os alicerces da nosa lingua culta no seu conxunto son comúns e perfectamente identificables: por unha banda, os falares populares, por outra banda, conforme se ía constituíndo, a propia tradición literaria; complementariamente, os textos medievais e o portugués contemporáneo. Así poderíamos caracterizar, de xeito apresurado, a liña central do cultivo do galego contemporáneo: extremadamente flexible pero cada vez máis esixente, moderadamente populista, loitando incansablemente por ceibarse do lastre do castelán e tendencialmente máis intransixente cara a esta lingua, polo tanto, purista e diferencialista, e moi aberta ó empréstimo portugués. Nesta liña se sitúan os modelos que, debidamente escolmados, regularizados e limados de arestas, nos fornecen o entramado básico para o galego culto actual. Non se entenda mal: que esta liña sexa a *nosa* non significa que teña que ser necesariamente a *boa*. A quen non lle guste ou

lle convenza esa, pode defender outras opcións, para as cales de certo se poden atopar predecesores, pero, a pouco que se estudie a cuestión, salta á vista que a orientación normativa cara a un galego autónomo está plenamente lexitimada pola tradición literaria e culta do galego contemporáneo. De feito, esta é, xunto co sentimento popular que vencella o idioma galego coa identidade galega, a fonte principal de lexitimación do galego como lingua histórica.

Aínda que hai quen ve as cousas de xeito moi distinto a como a acabo de debuxar, tamén hai estudiosos/as, nomeadamente reintegracionistas, que recoñecen que isto é así, e en consecuencia, teñen sinalado unha especie de aparente esquizofrenia bastante frecuente nos nosos clásicos, entre un discurso que soa a reintegracionismo e unha práctica lingüística que apunta cara ó autonomismo (enténdase no senso técnico de autonomía que explicitamos *supra*)²⁶. As explicacións que se adianta son variadas. Por exemplo, Carballo Calero supuña que un Castelao (semella que a explicación vale tamén para outros membros da xeración 'Nós') non escribía máis á portuguesa non porque non o considerase acaído, senón porque non sabía cómo facelo e temía que o público non o seguise (Carvalho Calero 1989: 103). A primeira explicación, pretendidamente caritativa, non é de recibo: bo traballo lle levou a Castelao labrar o seu galego literario! Moito menos lle tería custado aprender a escribir o portugués, se chegase á conclusión de que esta era a opción adecuada. A segunda, na miña opinión, é verosímil e contén algo de certo, pero non é definitiva. Máis acertado me semella recoñecer que a Castelao a ortografía portuguesa non lle parecía acaída para o galego, e non tanto por unha cuestión de gusto persoal canto por causa de motivos ideolóxicos bastante poderosos.

Dos meus estudos sobre as ideas lingüísticas de Castelao (Monteagudo 1991 e 1992) tirei a conclusión, coido que ben fundada, de que, polo menos intuitivamente (o noso autor non era un lingüista), Castelao albiscaba a distinción entre o plano da 'lingua-diasistema', onde tendía a contemplar o galego e o portugués como a mesma lingua, aínda que sempre outorgando prioridade ó primeiro, e o da 'idioma cultivado', onde Castelao se mostraba favorable a un compromiso futuro, no cal a achega do galego tiña que ser necesariamente importante. Non, por máis voltas que se lle dea, os escritores e escritoras que contribuíron a crear o galego literario non eran lingüistas profesionais, pero adoitaban ter un instinto idiomático moito maior do que unha superficial consideración dos seus textos pode fa-

²⁶ Vid. por exemplo, Fernandez-Velho 1989.

cer supor. Tomadas as debidas precaucións esexéticas, coido que non existe unha contradición tan fonda entre o discurso de Castelao e outros e as súas opcións lingüísticas prácticas; aínda que debo dicir que se me obrigasen a escoller, eu quedaríame con estas (isto é, co galego literario que foron elaborando) antes ca con aquel: se autoras e autores como Rosalía e Castelao son lembrados, se son figuras fundamentais da nosa cultura, é xustamente polo que *fixeron coa* lingua e polo que propuxeron que se fixese con ela, moito máis ca polo que *dixeron sobre* este concreto aspecto da lingua que estamos a considerar.

Por moito escándalo que poidan causar, semellan extremadamente coherentes coa defensa do reintegracionismo radical afirmacións oídas e lidas aquí e acolá, segundo as cales a tradición literaria galega é inexistente ou irrelevante e, na práctica, prescindible; como tamén me parecen moi congruentes coa defensa desa opción as descalificacións tanto dos falares populares galegos (presuntamente deturpados de vez polo castelán) coma da consciencia lingüística máis ou menos prevalente en Galicia (supostamente 'alienada' pola colonización) de que o galego é un 'idioma' de seu. O que non é doado de entender é como se pode facer compatible iso, que parece responder a unha manifestación do que en expresión aséptica se denomina 'identidade negativa' (antes falábase de 'auto-odio'), concretamente, a un anti-castelanismo visceral tornado en lusismo integrista: unha resposta no seu mesmo terreo e a súa mesma linguaxe, esencialista, expansionista e asimilista, só que cun referente nacional diverso, ó nacionalismo españolista gran-castelanista, unha reacción que se aparta decididamente do feixe de tradicións que configuran historicamente o galeguismo, desde o autonomismo progresista, pasando polo nacionalismo popular, ata o arredismo.

Calquera persoa que profese esas conviccións ten, naturalmente, dereito a defendelas en público; pero quen non as profesa non ten menos dereito a preguntarse qué tipo de opción 'colectiva' minimamente desexable se lle pode ofrecer desde eses presupostos á nación dos galegos. ¿Alguén espera conseguir algo bo cun discurso do tipo 'boa xente, vostedes deberan falar portugués, que era o que se falaba aquí antes, pero desgraciadamente o que usan agora é unha mestura espaventosa de portugués e castelán, que é mellor esquecer; ademais, a tradición literaria que vostedes tanto aprecian carece de interese, e se vostedes pensan que se pode facer unha lingua seria con iso, están completamente enganados'? Por parte, xa temos probas abondadas sobre cal é a utilidade dese tipo de posturas no que atingue ás relacións entre Galicia e Portugal: cando serven para algo (o que non é fre-

cuenta, entre outras razóns porque no país veciño, despois do longo pesadelo salazarista, o nacionalismo integrista ten escaso predicamento), é para sementar a confusión no país veciño. Por outra banda, a estas alturas ninguén pode afirmar de boa fe que o 'autonomismo' lingüístico galego implica algún tipo de renuencia fronte Portugal e o idioma portugués; e os propios feitos se encargan de demostrar que manter a autonomía lingüística do galego non ten por que empecer ningún esforzo serio para establecer contactos frutíferos (nas dúas direccións), tan necesarios, entre Galicia e Portugal.

5. Remate? O conto de nunca acabar

Achegándonos ó cabo, en primeiro lugar hai que insistir na idea de que a discusión sobre a estandarización do galego pode ser moi interesante, pero non hai que esaxerar: ó galego, hoxe por hoxe, non se lle vai a vida nunha ou outra miudeza (ou grandeza) ortográfica, morfosintáctica ou léxica; en troca, si que se lle pode ir en que consigamos avanzar no camiño da súa normalización social. Só desde intelectualmente insostenibles concepcións esencialistas no plano ideolóxico ou desde inaceptables posicións intereseiras no plano material se pode antepor a cuestión da norma ou da corrección á do avance social do idioma. Dito isto, tampouco se pode negar (a non ser que se prefira refugar un problema moi real) que para avanzar na normalización social do idioma é rigorosamente imprescindible que nos poñamos de acordo no groso deste asunto da norma -convencionalmente, e aínda coas reservas que cada un poida manter respecto deste ou aqueloutro aspecto concreto. Tomadas públicas de posición verbo desta cuestión e no sentido indicado resultan sumamente alentadoras: eu tamén estou convencido que é posible un acordo sobre a 'norma do galego' máis amplo e pacífico có existente, sempre que partamos da base de que, efectivamente, se trata de que o galego teña unha norma. Non estou menos convencido de que, se concordamos nisto, tal acordo non resultaría substancialmente diferente do código oficialmente vixente. Isto último por razóns prácticas máis ca científicas: as propostas máis arredadas da normativa oficial pero dentro do campo do 'autonomismo' (foneticistas e medievals-etimoloxistas), aínda que perfectamente defendibles no terreo dos principios, suscitan escaso consenso e, polo tanto, no terreo práctico son pouco viables. De tódalas maneiras, os defensores destas posturas poden consolarse pensando que non teñen por que renunciar ás súas

conviccións, e que o arranxo a que eventualmente se chegue non ten que durar *per saecula saeculorum*.

Pero para que o debate sexa viable, hai que comezar polo respecto mutuo e a busca dos momentos e ámbitos axeitados para a discusión. Quen teime en afondar divisións e dispersar forzas que se deberan axuntar e orientar cara á promoción do idioma, debe quedar a soas coa súa cisma. Quen se empeñe en cansar a opinión pública, sementando a confusión e enfastiando a xente ata facerlle perder todo o interese pola lingua, debe sentir o peso da desaprobación xeral, ou polo menos a dos verdadeiramente preocupados polo provir do galego. Quen sistematicamente confunda a palestra profesoral cun púlpito sacerdotal, o artigo ou libro científico ou divulgativo cun catecismo ou un vulgar libelo, a defensa da propia posición coa contra-propaganda, o coloquio coa liorta navalleira, e o foro académico coa pasarela de moda, merece verse condenado ó ostracismo. Desde logo, nos debates serios sobre o idioma pode intervir calquera, pero sería desexable que calquera non pense que é cousa de chegar e encher, empeñándose en ceibar o primeiro que se lle ocorra. Quen se sinta comprometido coa lingua, está obrigado a actuar responsablemente, dándolle prioridade ó labor paciente, á formación rigorosa e á exposición racional, serena e documentada. Isto, ademais, ten a vantaxe de ofrecer máis garantías do que o apaño de catro citas ou consignas mal enfiados nun desbardalle confuso e efervescente. É abraiante a desvergoña con que se lle ofrecen ó público como reflexións serias e dignas de ser tidas en conta discursos que consisten en pouco máis ca desabafos de frustracións persoais, textos en que se mesturan en diversas proporcións ingredientes tales como a intención indisimulada de linchar pretensos adversarios, un incombustible e estarreciente fanatismo, irreprimibles arelas de protagonismo nunca saciado e polo tanto en perpetuo estado de frustración, fantasías risibles de profeta en procura de rabaño, ou ridículos aires maxistrais de superioridade científica.

É imposible dialogar con quen comeza por erixirse en xuíz das intencións do interlocutor, convertido en inimigo a bater e condenado de antemán no tribunal inapelable da secta, con quen simplemente non está disposto a oír e todo o máis que lle gustaría é que o auditorio se deixase aleccionar. Hai que desterrar a convicción e a táctica, á que algúns círculos se mostran decididamente propensos (nesta Semana de Filosofía de Pontevedra tivemos o dubidoso privilexio de experimentalalo, como antes en tantos outros foros e máis tarde na clausura do congreso do Instituto da Lingua Galega) de que berrar máis, reiterar os mesmos eslógans ou dicerios fatigosa pero infatiga-

blemente, usar termos máis brutais, intimidar con maos modais e aldraxes, son prácticas aceptables. Un, na súa moderada confianza na racionalidade da xente, non perde a esperanza de que a medio prazo sexa máis convincente adoptar outro tipo de actitudes, que por parte son perfectamente compatibles (como tamén comprobamos nas ocasións devanditas e noutras moitas) con defender firmemente as conviccións propias, manifestar oportunamente as discrepancias e non aforrar, cando se estime necesario, as críticas. Quede claro, pois, para evitar malas interpretacións, que non se trata aquí de demonizar a discrepancia e de xeneralizar abusivamente o comportamento duns poucos, por moito que estes se fagan ver e oír. Tampouco se trata de inverter as prioridades: é certo que a crítica e o debate son estritamente imprescindibles, mentres que as boas formas soamente son recomendables.

Xa que se ten solicitado a miña opinión, teño que dicir que para resolver esta encerellada problemática, paréceme obrigado ter moi en conta os argumentos de tipo lingüístico-científico, pero os que me semellan verdadeiramente decisivos son outro tipo de factores, entre eles, os prácticos. Concretamente, hai tres que coido máis relevantes:

(1) O idioma galego continúa a ser un elemento básico da nosa identidade como pobo diferenciado. Isto non se pode perder xamais de vista, e estimo que isto nos obriga a manter un diferencialismo máis ca moderado verbo do castelán, ó tempo que impón certas cautelas no por outra banda imprescindible achegamento ó portugués. Endebén, quen se identifique co lema "Galiza Portugal, unidade nacional", é lóxico que ó mesmo tempo pense que o noso estándar debe ser o que se forxou no capital do Texo.

(2) O castelán é lingua primeira e usual dunha porción e duns sectores sociais non desdixíbles da sociedade galega. Supoñendo que se dese posto en marcha un proceso normalizador, unha tarefa prioritaria tería que ser recuperar eses sectores para o galego, o cal, unido a outras consideracións, significa que o bilingüismo galego-castelán vai ser moeda corrente en Galicia no futuro previsible (insisto, aínda no mellor dos casos). Claro que recoñecer isto non significa postular un inviable modelo 'final' de 'bilingüismo harmónico', pero quizais non deberamos facernos os cegos ante a realidade, e recoñecer que debe ser tida en conta á hora de escollermos un modelo de estándar galego. As consideracións pedagóxicas teñen que ter un lugar entre os criterios para o establecemento de tal estándar. Isto tamén implica que, a medio prazo, superada a situación vixente de subordinación do galego ó castelán, e supoñendo que Galicia se aproxime tanto como

debe (que é moito) nos terreos económico, socio-político e cultural a Portugal, tamén se poden revisar as decisións tomadas nas presentes circunstancias. Xa se ve que, na opinión do autor destas liñas, debemos a abandonar a crenza de que temos que resolver a cuestión da estandarización do galego de vez, agora mesmo e para sempre; de certo, estamos nun momento decisivo, pero as decisións actuais non teñen que ser definitivas; pola miña banda, eu defendo unha aproximación tentativa e provisoria á cuestión. Por suposto, isto non significa que poidamos estar modificando os criterios e as solucións conforme a orientación do cataventos, un día si e o outro tamén. Xa o dixeron os estudiosos do círculo de Praga, o estándar caracterízase pola *estabilidade flexible*.

(3) A final, tamén podemos facernos preguntas sobre a viabilidade dunha lingua de dimensións demográficas reducidas nunha Europa e nun mundo tan globalizados e masificados. Pero procuremos ser prudentes con este tipo de argumentos: deixando de banda a febleza e o dobre gume que posúen os argumentos cuantitativos, o eusquera, e tamén o neerlandés, o dinamarqués, o islandés, o checo e o esloveno, por citar soamente idiomas europeos, hánnoles estimar. No que atingue á cuestión da modernización da lingua (diversificación de estilos, creación de tecnoloxías), estou convencido de que temos moito que gañar da busca de solucións comúns coa área luso-brasileira. Por parte, aquí temos a vantaxe de que, dada a situación de relativa penuria e descoordinación entre Portugal e Brasil, Galicia pode contribuír en positivo, non limitándose a aproveitar pasivamente solucións dadas. De feito, as propias *Normas* oficiais indican ese camiño. Con todo, son o primeiro en sinalar que non se deben pasos prácticos nese senso e reclamar que se dean sen demora.

En fin, estou persuadido de que se abordamos o problema con espírito constructivo, afán de clarificación e vontade de colaboración, imos atopar unha franxa de consenso bastante ampla (ou polo menos máis ampla do que pode parecer); aínda que hai que recoñecer que tamén persistirán sectores que non se sintan cómodos ou identificados con este consenso. De ámbalas cousas tivemos mostras ó longo do coloquio que xurdiu no propio foro da 'Semana de Filosofía', e despois noutros. Remato apropiándome dunha frase que o meu bo amigo o lingüista portugués Ivo Castro estampou no limiar da obra *A Demanda da Ortografia Portuguesa*: O perigo non é non darmos atopado unha solución ós problemas. É desistirmos de a procurar.

Referencias bibliográficas

- Albrecht, S. (1992): "En torno á codificación do galego", *Grial* 114: 223-30.
- Ammon, U. (1989): "Towards a descriptive framework for the status/ functions (social position) of a language within a country", en Ammon, U. (ed.), *Status and función of languages and language varieties*. Berlin/ New York, Walter de Gruyter, pp. 21-106.
- Baggioni, D. (1997): *Langues et nations en Europe*. Paris, Payot.
- Bartsch, R. (1989): "A normtheoretical approach to functional and status types of language", en Ammon, U. (ed.), *Status and función of languages and language varieties*. Berlin / New York, Walter de Gruyter, pp. 197-215.
- Burke, P. (1993): *History and social theory*. Ithaca (N.Y.), Cornell University Press.
- Carvalho Calero, R. (1989): *Escritos sobre Castelao*. Santiago, Sotelo Blanco.
- Castro, I., Duarte, I., Leiria, I. (1987): *A demanda da ortografia portuguesa*. Lisboa, João Sá da Costa.
- Clyne, M. (ed.) (1992): *Pluricentric languages. Differing norms in differing nations*. Berlin / New York, Mouton de Gruyter.
- Coseriu, E. (1978): "Sistema, norma y habla", *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid, Gredos, pp. 11-113.
- (1981): "La lengua funcional", en Coseriu, E., *Lecciones de lingüística general*. Madrid, Gredos, pp. 289-324.
- Even-Zohar, I. (1990): "Polysystem theory", *Poetics Today* 11: 9-26.
- Fernández-Velho, P. (1989): "Língua e naçom em Castelao", en Beramendi, J. e Villares, R. (eds.), *Actas Congreso Castelao*. Santiago, Universidade / Xunta de Galicia / Fundación Castelao; vol. 2, pp. 27-37.
- Fishman, J. (1967): "Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism", *Journal of Social Issues* 23: 29-38.
- Freixeiro Mato, X. R. (1997): *Língua galega: normalidade e conflito*. Santiago, Laiovento.
- Hudson, R.A. (1981): *La sociolingüística*. Barcelona, Anagrama.
- Iglesias Santos, M. (1994): "El sistema literario: teoría empírica y teoría de los polisistemas", en Villanueva, D. (compilador), *Avances en teoría de la literatura*. Santiago, Universidade, pp. 309-56.

- Joseph, J. (1982): "Dialect, language and 'synecdoque'", *Linguistics* 20: 473-91.
- (1987): *Eloquence and power. The rise of language standards and standard languages*. London, Frances Pinter.
- Kloss, H. (1967). "Abstand languages and Ausbau languages", *Anthropological Linguistics* 9: 29-41.
- Lamo de Espinosa, E., González García, J. M., Torres Albero, C. (1994): *La sociología del conocimiento*. Madrid, Alianza.
- Le Page, R. B., Tabouret-Keller, A. (1985): *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge, University Press.
- Lloyd, P. M. (1991). "On the names of languages", en Wright (1991), pp. 9-18.
- Marcellesi, J. B. (1984): "La definition des langues en domaine roman: les enseignements à tirer de la situation corse", en *Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Aix-en-Provence; vol. 5.
- Monteagudo, H. (1990): "Sobre a polémica da normativa do galego", *Grial* 107: 294-316. Reproducido en Monteagudo, H. (ed.): *Estudios de sociolingüística galega*. Vigo, Galaxia, 1995, pp. 197-229.
- (1991): "A modernización do léxico galego en *Sempre en Galiza* e a norma léxica do galego culto actual", en Brea, M., Fernández Rei, F., *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Santiago, Universidade; vol. 1, pp. 293-320.
- (1992): "As ideas lingüísticas de Castelao", en Máiz, R. (ed.), *Castelao. Sempre en Galiza. Edición crítica*. Santiago, Universidade / Parlamento de Galicia, pp. 145-75.
- Muljagic, Z. (1989): "Hanno i singoli diasisteme romanzi 'emanato' le 'loro' lingua standard...", en Società di Linguistica Italiana, *L'italiano tra le lingua romanze*. Roma, Bulzoni, pp. 9-25.
- (1991): "L'approccio relativistico", *Rivista Italiana di Dialettologia* 15: 183-90.
- Romaine, S. (1994), *Language in society*. Oxford, University Press.
- Stewart, W. (1968): "A sociolinguistic typology for describing national multilingualism", en Fishman, J., *Readings in the sociology of language*. Paris, Mouton, pp. 531-45.
- Vàrvaro, A. (1983): "Sociolinguística e linguística storica", en Moll, A. (ed.), *Actes del XVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*. Palma de Mallorca, Moll; tomo I, pp. 191-201.

Weinrich, U. (1954): "Is a structural dialectology possible?", *Word* 10: 388-400.

Woolard, K. (1992): "Language ideology: issues and approaches", *Pragmatics* 2.3: 235-49.

Wright, R. (ed.) (1991): *Latin and the Romance languages in the Early Middle Ages*. Routledge, London / New York.

STANISLAU W. MATEJ

Departament de Llengües Clàssiques

Universitat de València

Aquesta revista està dedicada al món de la llengua i a tot el que hi ha al voltant d'aquesta. És una revista de llengua i de cultura, de llengua i de literatura, de llengua i de història. És una revista de llengua i de cultura, de llengua i de literatura, de llengua i de història. És una revista de llengua i de cultura, de llengua i de literatura, de llengua i de història.

La llengua és el nostre patrimoni més valuós i més preciós. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura.

La llengua és el nostre patrimoni més valuós i més preciós. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura.

La llengua és el nostre patrimoni més valuós i més preciós. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura.

La llengua és el nostre patrimoni més valuós i més preciós. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura.

La llengua és el nostre patrimoni més valuós i més preciós. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura.

La llengua és el nostre patrimoni més valuós i més preciós. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura. És el nostre mitjà de comunicació i el nostre mitjà de cultura.

- 1960, *Journal of American Studies*, 4, 1, 1-10.
- 1961, *Journal of American Studies*, 5, 1, 1-10.
- 1962, *Journal of American Studies*, 6, 1, 1-10.
- 1963, *Journal of American Studies*, 7, 1, 1-10.
- 1964, *Journal of American Studies*, 8, 1, 1-10.
- 1965, *Journal of American Studies*, 9, 1, 1-10.
- 1966, *Journal of American Studies*, 10, 1, 1-10.
- 1967, *Journal of American Studies*, 11, 1, 1-10.
- 1968, *Journal of American Studies*, 12, 1, 1-10.
- 1969, *Journal of American Studies*, 13, 1, 1-10.
- 1970, *Journal of American Studies*, 14, 1, 1-10.
- 1971, *Journal of American Studies*, 15, 1, 1-10.
- 1972, *Journal of American Studies*, 16, 1, 1-10.
- 1973, *Journal of American Studies*, 17, 1, 1-10.
- 1974, *Journal of American Studies*, 18, 1, 1-10.
- 1975, *Journal of American Studies*, 19, 1, 1-10.
- 1976, *Journal of American Studies*, 20, 1, 1-10.
- 1977, *Journal of American Studies*, 21, 1, 1-10.
- 1978, *Journal of American Studies*, 22, 1, 1-10.
- 1979, *Journal of American Studies*, 23, 1, 1-10.
- 1980, *Journal of American Studies*, 24, 1, 1-10.
- 1981, *Journal of American Studies*, 25, 1, 1-10.
- 1982, *Journal of American Studies*, 26, 1, 1-10.
- 1983, *Journal of American Studies*, 27, 1, 1-10.
- 1984, *Journal of American Studies*, 28, 1, 1-10.
- 1985, *Journal of American Studies*, 29, 1, 1-10.
- 1986, *Journal of American Studies*, 30, 1, 1-10.
- 1987, *Journal of American Studies*, 31, 1, 1-10.
- 1988, *Journal of American Studies*, 32, 1, 1-10.
- 1989, *Journal of American Studies*, 33, 1, 1-10.
- 1990, *Journal of American Studies*, 34, 1, 1-10.
- 1991, *Journal of American Studies*, 35, 1, 1-10.
- 1992, *Journal of American Studies*, 36, 1, 1-10.
- 1993, *Journal of American Studies*, 37, 1, 1-10.
- 1994, *Journal of American Studies*, 38, 1, 1-10.
- 1995, *Journal of American Studies*, 39, 1, 1-10.
- 1996, *Journal of American Studies*, 40, 1, 1-10.
- 1997, *Journal of American Studies*, 41, 1, 1-10.
- 1998, *Journal of American Studies*, 42, 1, 1-10.
- 1999, *Journal of American Studies*, 43, 1, 1-10.
- 2000, *Journal of American Studies*, 44, 1, 1-10.
- 2001, *Journal of American Studies*, 45, 1, 1-10.
- 2002, *Journal of American Studies*, 46, 1, 1-10.
- 2003, *Journal of American Studies*, 47, 1, 1-10.
- 2004, *Journal of American Studies*, 48, 1, 1-10.
- 2005, *Journal of American Studies*, 49, 1, 1-10.
- 2006, *Journal of American Studies*, 50, 1, 1-10.
- 2007, *Journal of American Studies*, 51, 1, 1-10.
- 2008, *Journal of American Studies*, 52, 1, 1-10.
- 2009, *Journal of American Studies*, 53, 1, 1-10.
- 2010, *Journal of American Studies*, 54, 1, 1-10.
- 2011, *Journal of American Studies*, 55, 1, 1-10.
- 2012, *Journal of American Studies*, 56, 1, 1-10.
- 2013, *Journal of American Studies*, 57, 1, 1-10.
- 2014, *Journal of American Studies*, 58, 1, 1-10.
- 2015, *Journal of American Studies*, 59, 1, 1-10.
- 2016, *Journal of American Studies*, 60, 1, 1-10.
- 2017, *Journal of American Studies*, 61, 1, 1-10.
- 2018, *Journal of American Studies*, 62, 1, 1-10.
- 2019, *Journal of American Studies*, 63, 1, 1-10.
- 2020, *Journal of American Studies*, 64, 1, 1-10.

ANÁLISE ACÚSTICA DESCRITIVA DA PRONUNCIACIÓN MASCULINA E FEMININA NOS DITONGOS GALEGOS TÓNICOS

CONCHA M. MAYO
Instituto da Lingua Galega
Universidade de Santiago

A fonética acústica estuda os sons da fala segundo as propiedades das ondas sonoras que se propagan entre o falante e o oínte. No Laboratorio de Fonética do Instituto da Lingua Galega contamos con instrumentos para o estudio fonético-acústico¹ cos que fixemos un traballo descritivo dos ditongos galegos. O noso obxecto de estudio foron as diferencias na pronunciación masculina e feminina² e a variabilidade dependente do contexto articulatorio³.

Os ditongos están formados por un núcleo vocálico e unha marxe silábica. No espectrograma o ditongo aparece como unha liña de continuidade e, así, a súa principal característica consiste no cambio de frecuencias formánticas dunha zona correspondente a un segmento vocálico cara a outra; estas traxectorias teñen períodos relativamente estables tanto ó principio como ó final da secuencia mentres que cambian de forma patente na transición.

A concepción fonética nos estudos do ámbito hispánico establece diferencias entre os elementos que compoñen a marxe, a partir da posición respecto do núcleo (semivocais e semiconsoantes). Esta diferenciación resulta, cando menos, dubidosa desde criterios

¹ Soporte informático (Computerized Speech Lab) e sistema de reprodución dixital.

² O presente traballo é parte da Memoria de Licenciatura "Estudio acústico dos ditongos galegos", dirixida polo profesor X.L. Regueira Fernández e presentada o 16 de setembro de 1996 na Facultade de Filoloxía.

³ A este respecto véxase a Memoria de Licenciatura, onde fixemos unha análise controlada a partir de logátomos que presentaban un contexto fonético invariable e o máis neutro posible.

acústicos⁴. Sen embargo supuxo un dobrete nos símbolos usados para representar estes segmentos ([j],[w] para as semiconsoantes, e [ɨ][ʉ] para as semivocais), que non está de acordo coa práctica da AIF (Asociación Internacional de Fonética) que utiliza [j],[w] para os sons aproximantes palatal e velar respectivamente, e o signo [ɿ] para marcar [ɨ][ʉ] como elementos asilábicos. Así as cousas, pensamos que manter esta diferenciación sobre cuestións de silabidade é unha decisión de carácter fonolóxico, que non fonético, polo que non entra dentro da problemática deste traballo concreto. É por iso que decidimos utilizar un único símbolo ([j],[w]) para os elementos da marxe silábica.

Neste traballo descríbese a traxectoria dos tres primeiros formantes de 19 ditongos galegos tónicos. Mantivemos como criterio de clasificación a dirección da abertura do núcleo vocálico: 12 crecentes e 7 decrecentes. Unha vez establecido o corpus de traballo, elaboramos un cuestionario con palabras patrimoniais nas que aparecen en posición tónica os ditongos que imos estudar; a elección dunha frase marco fronte a un cuestionario aberto debeuse á necesidade de neutralizar factores de variabilidade como a estrutura acentual, o contexto fonético inmediato e a estrutura silábica, se ben non sempre atopamos palabras que respondesen a estas preferencias. Tivemos tamén en conta a neutralización (cunha realización polo xeral pechada) das vocais de abertura media anteriores e posteriores diante de sons homorgánicos nos ditongos decrecentes: [ej]/[ej] > /Ej/, [ow]/[ɔw] > /Ow/. No caso dos ditongos crecentes atopamos diferencias de tipo dialectal xa que o timbre de certas palabras pode ser aberto ou pechado nunha mesma palabra dependendo da zona.

Os parámetros estudados foron a duración⁵ e a frecuencia dos tres primeiros formantes. Cada ditongo foi lido tres veces por oito informantes (catro homes e catro mulleres) e gravado nunha cinta magnetofónica. Unha vez seleccionada a lectura máis natural, co *CLS* (*Computerized Speech Lab*) de Kay Elemetrics Corp. medimos a duración total do ditongo atendendo á coarticulación nas transicións vocálicas; de seguido, establecemos, no espectrograma, catro puntos equidistantes e fixemos unha media dos resultados en homes e mulle-

⁴ Esta cuestión trateina na ponencia: "Descrición acústica dos elementos non silábicos dos ditongos galegos" en *Actas do 1º Congreso Internacional: A lingua galega. Historia e actualidade* (no prelo).

⁵ Non presentamos aquí os datos referentes á duración dos ditongos estudados por problemas de extensión.

res que representamos graficamente para establecer uns patróns de dirección e frecuencia de formantes nos ditongos galegos tónicos.

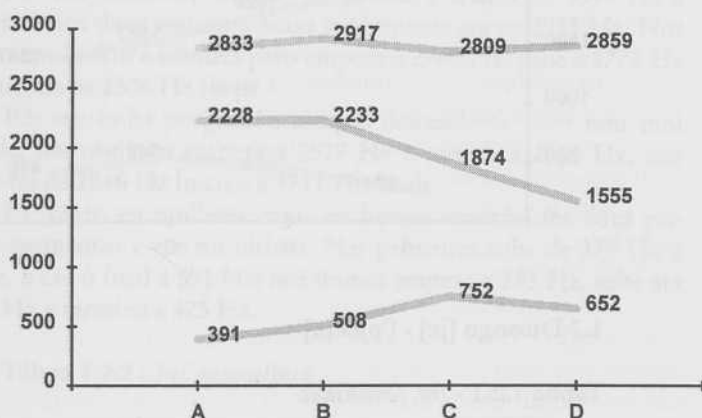
1. Ditongos crecentes

1.1 - Ditongo [-ja-]: [apɾə'pjaŋo]

Táboa 1.1.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2833	2917	2809	2859
F2	2228	2233	1874	1555
F1	391	508	752	652

Gráfico 1.1.1 - *Inf. femininas.*

F3: preséntase estable ó redor dos 2800 Hz nas mulleres e dos 2500 nos homes

F2: a evolución deste formante, en todos os casos, pasa por unha caída paulatina e máis ou menos gradual. A partir dun inicio, que se marca entre os 2228 Hz nas mulleres e entre os 1970 Hz nos homes, a tendencia ó descenso chega ata os 1555 Hz nas primeiras e de 1367 Hz nos segundos.

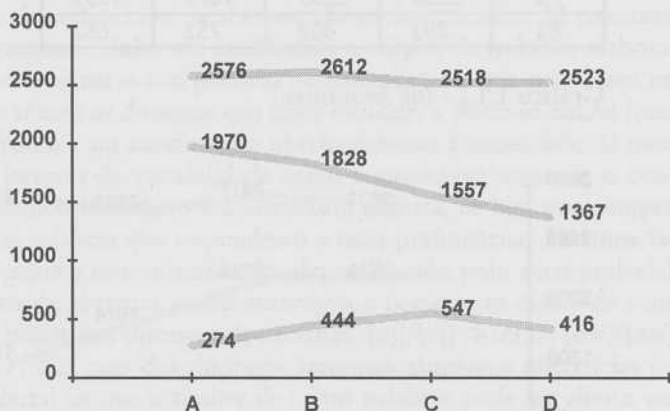
F1: en calquera dos informantes, presenta unha evolución ascendente nos tres primeiros puntos de medida e, finalmente, un de-

clive pouco perceptível. Nas mulheres iniciase a 391 Hz e termina a 652 Hz; nos homens o início está a 274 Hz e o final a 416 Hz.

Táboa 1.1.2- *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2576	2612	2518	2523
F2	1970	1828	1557	1367
F1	274	444	547	416

Gráfico 1.1.2 - *Inf. masculinos.*

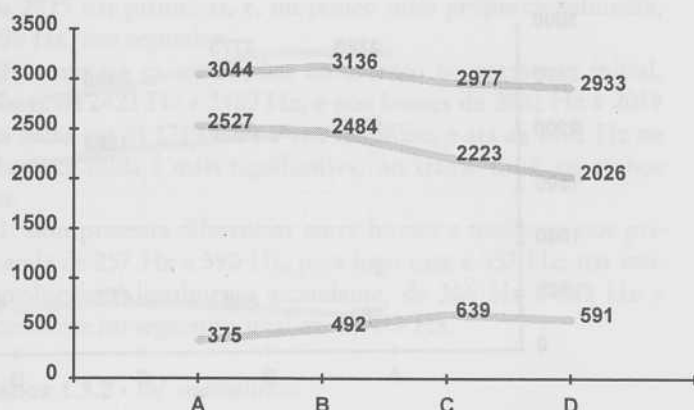

1.2-Ditongo [je] - ['pjeɥa]

Táboa 1.2.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	3044	3136	2977	2933
F2	2527	2484	2223	2026
F1	375	492	639	591

Gráfico 1.2.1 - *Inf. femininas.*

F3: nas mulleres, ascende no primeiro tramo de 3044 Hz a 3136 Hz e nos dous seguintes baixa suavemente ata os 2933 Hz. Nos homes a evolución é idéntica pero empeza a 2760 Hz, sobe a 2773 Hz para caer ata os 2306 Hz finais.

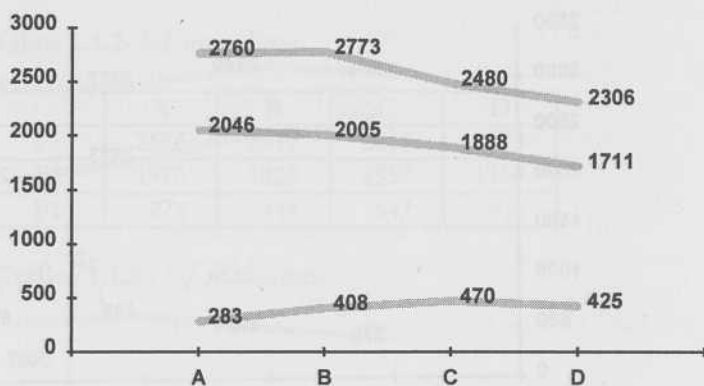
F2: ten unha progresión sempre descendente pero non moi marcada; nas mulleres empeza a 2527 Hz e remata a 2026 Hz, nos homes vai de 2046 Hz iniciais a 1711 Hz finais.

F1: tanto en mulleres coma en homes ascende nos dous primeiros segmentos e cae no último. Nas primeiras sobe de 375 Hz a 639 Hz, e cae ó final a 591 Hz; nos homes empeza a 283 Hz, sobe ata os 470 Hz e termina a 425 Hz.

Táboa 1.2.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2760	2773	2480	2306
F2	2046	2005	1888	1711
F1	283	408	470	425

Gráfico 1.2.2 - *Inf. masculinos.*

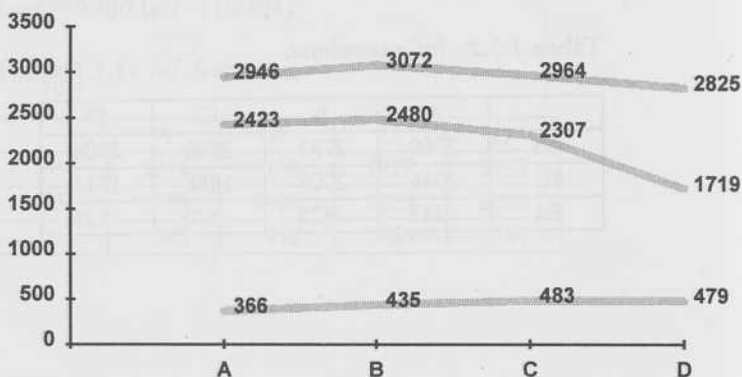

1.3-Ditongo [je] - [kam'bjemoʃ]

Táboa 1.3.1 - *Inf. femininos.*

	A	B	C	D
F3	2946	3072	2964	2825
F2	2423	2480	2307	1719
F1	366	435	483	479

Gráfico 1.3.1 - *Inf. femininas.*

F3: no primeiro tramo élévase un pouco, (de 2946 Hz a 3072 Hz nas mulleres, e de 2554 Hz a 2697 Hz nos homes), a partir de aí cae ata os 2825 nas primeiras, e, un pouco máis proporcionalmente, ata os 2399 Hz, nos segundos.

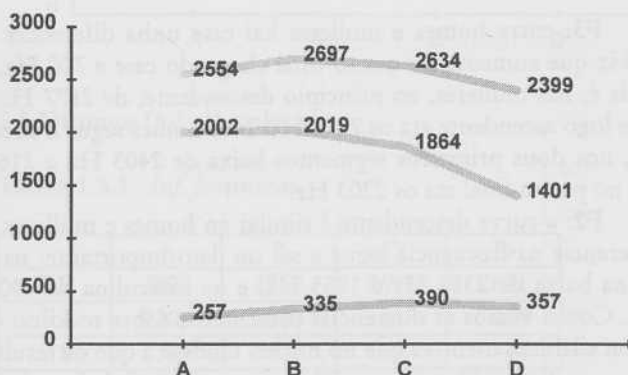
F2: o mesmo ca no F3, hai un ascenso no segmento inicial, (nas mulleres de 2423 Hz a 2480 Hz, e nos homes de 2002 Hz a 2019 Hz), logo baixa ata os 1719 Hz na voz feminina, e ata os 1401 Hz na masculina. Esta caída é máis significativa, no tramo final, en ambos contextos.

F1: non presenta diferencias entre homes e mulleres: nos primeiro ascende de 257 Hz a 390 Hz, para logo caer a 357 Hz; nas mulleres a evolución é igualmente ascendente, de 366 Hz a 483 Hz e logo descendente no segmento final ata os 479 Hz.

Táboa 1.3.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2554	2697	2634	2399
F2	2002	2019	1864	1401
F1	257	335	390	357

Gráfico 1.3.2 - *Inf. masculinos.*

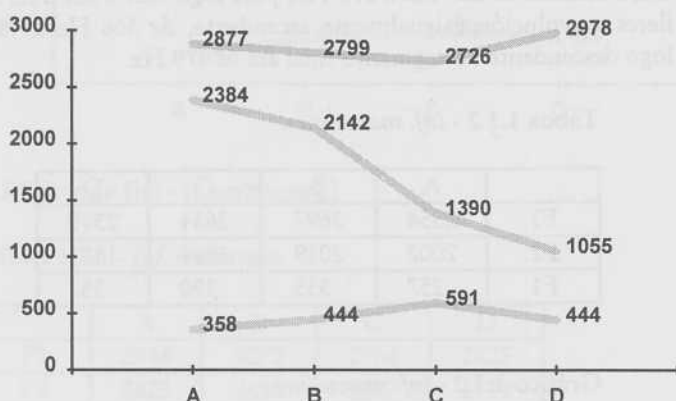

1.4.-Ditongo [jɔ] - [ta'pjɔka]

Táboa 1.4.1 - *Inf. femininos.*

	A	B	C	D
F3	2877	2799	2726	2978
F2	2384	2142	1390	1055
F1	358	444	591	444

Gráfico 1.4.1 - *Inf. femininos.*

F3: entre homes e mulleres hai case unha diferenza de case 400 Hz que aumenta no punto final chegando case a 700 Hz. A tendencia é, nas mulleres, en principio descendente, de 2877 Hz a 2726 Hz, e logo ascendente ata os 2978 Hz. Nos homes segue o mesmo patrón, nos dous primeiros segmentos baixa de 2403 Hz a 2167 Hz e sobe no punto final ata os 2203 Hz.

F2: a curva descendente é similar en homes e mulleres, se ben a diferenza na frecuencia segue a ser un dato importante: na voz feminina baixa de 2384 Hz a 1055 Hz, e na masculina de 1900 Hz a 1053. Como vemos as diferenzas preséntanse sobre todo no elemento non silábico, mentres que no núcleo téndese a que os resultados se equiparen. Esta caída tanto no F3 como no F2 é sinónimo do camiño á velarización; a lingua retrárase e sepárase do padal.

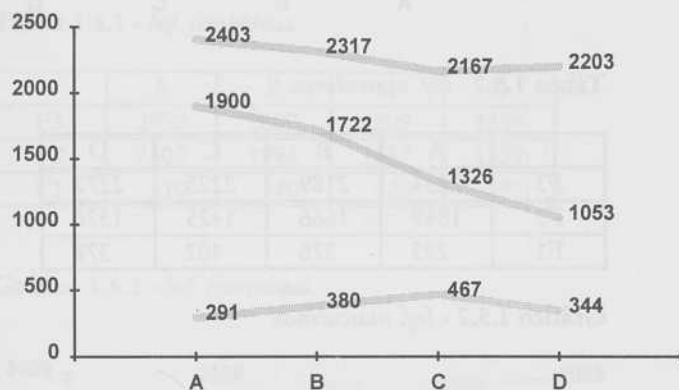
F1: a tendencia é ascendente nos dous segmentos iniciais e descendente no final con frecuencias que apenas chegan ós 100 Hz de diferenza (entre os 358 Hz / 444 Hz nas mulleres e 291 Hz / 344 Hz

nos homes). O aumento de frequência ó principio e o declive final indicam que na primeira parte hai un incremento no grao de apertura e un peche cara ó final

Táboa 1.4.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2403	2317	2167	2203
F2	1900	1722	1326	1053
F1	291	380	467	344

Gráfico 1.4.2 - *Inf. masculinos.*

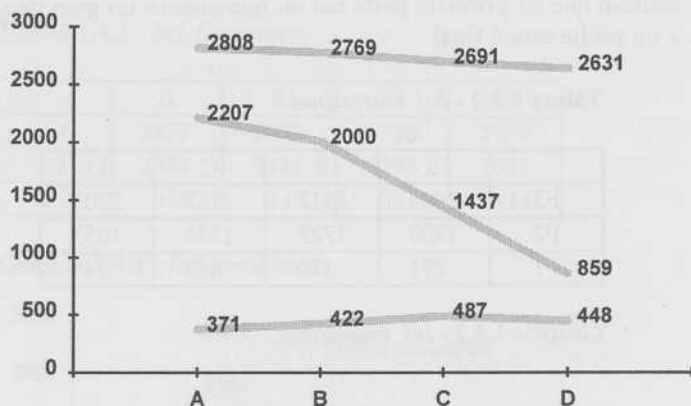

1.5-Ditongo [jo] - [ko'pjoso]

Táboa 1.5.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2808	2769	2691	2631
F2	2207	2000	1437	859
F1	371	422	487	448

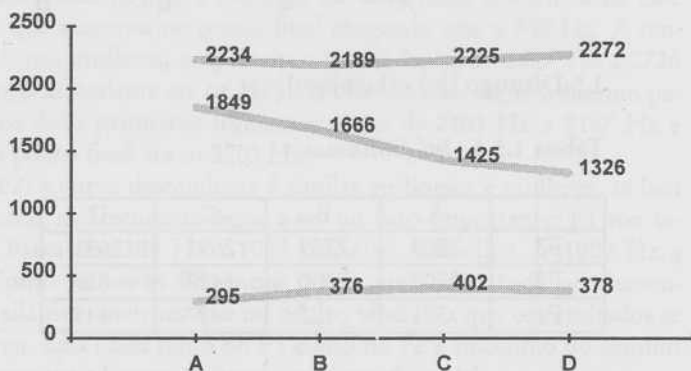
Gráfico 1.5.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.5.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2234	2189	2225	2272
F2	1849	1666	1425	1326
F1	295	376	402	378

Gráfico 1.5.2 - *Inf. masculinos.*

F3: nas mulleres o progreso é descendente (2808 Hz / 2631 Hz), indicando unha tendencia á velarización; pola contra nos homes

o proceso é ascendente e cunha frecuencia moito máis baixa (2234 Hz / 2272).

F2: como xa dixemos, a diferenza na frecuencia feminina e masculina dáse só na primeira parte do ditongo, xa que na segunda a caída é máis forte nas mulleres (2207 Hz / 859 Hz) ca nos homes (1849 Hz / 1326 Hz). Isto indica que nas mulleres o ditongo camiña cara a zona velar cun descenso e retroceso da lingua; nos homes a pronunciación é centralizada.

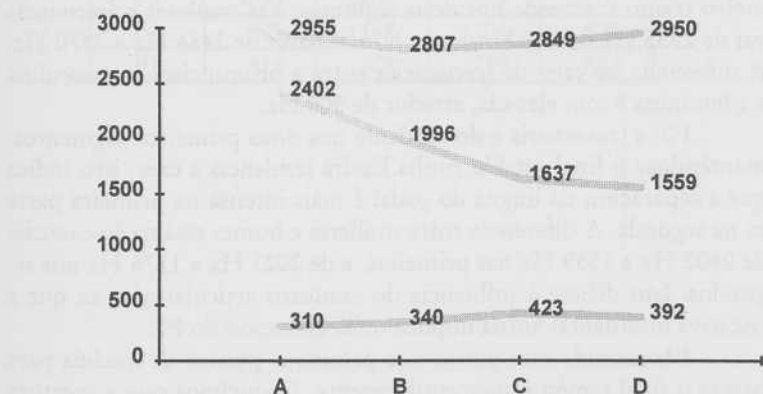
F1: ten en todos os contextos medidos unha evolución equíparable, con menos frecuencia nos homes. A dirección ascendente indica unha apertura que non é progresiva ata o final.

1.6-Ditongo [ju] - [koŋθjeŋ'θjuθo]

Táboa 1.6.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2955	2807	2809	2859
F2	2402	1996	1637	1559
F1	310	340	423	392

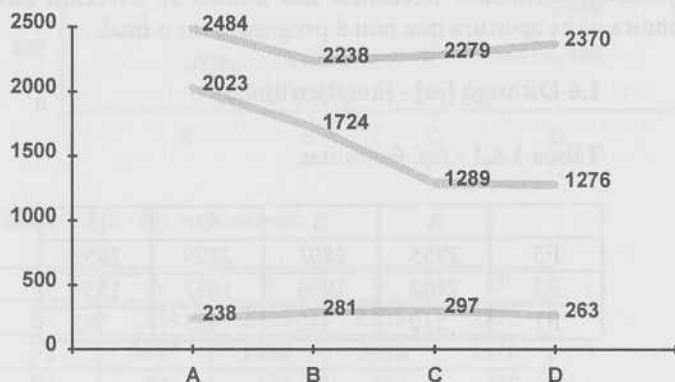
Gráfico 1.6.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.6.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2484	2238	2279	2370
F2	2023	1724	1289	1276
F1	238	281	297	263

Gráfico 1.6.2 - *Inf. masculinos.*

F3: tanto en voces femininas como en masculinas cae no primeiro tramo e ascende nos dous seguintes; nas mulleres a frecuencia vai de 2955 Hz a 2950 Hz, e nos homes baixa de 2484 Hz a 2370 Hz. A diferenza no rago de frecuencias entre a pronunciación masculina e a feminina é moi elevada, arredor de 500 Hz.

F2: a traxectoria é descendente nos dous primeiros segmentos, manténdose ó final estable cunha lixeira tendencia a caer; isto indica que a separación da lingua do padal é máis intensa na primeira parte ca na segunda. A diferenza entre mulleres e homes está na frecuencia: de 2402 Hz a 1559 Hz nas primeiras, e de 2023 Hz a 1276 Hz nos segundos. Isto débese á influencia do contexto articulatorio, xa que a fricativa interdental xorda implica unha elevación do F2.

F1: ascende moi pouco nos primeiros puntos de medida para baixar ó final tamén imperceptiblemente. Deducimos que a apertura se dá sobre todo na primeira parte e ó final tende a manterse.

1.7-Ditongo [wa] - ['gwapo]

F3: nas mulleres a evolución é descendente (de 3032 a 2707 Hz); pola contra nos homes é ascendente na maior parte do ditongo (de 2499 a 2527 Hz), para logo caer na fase final (2412 Hz). A diferenza entre mulleres e homes está arredor dos 400 Hz.

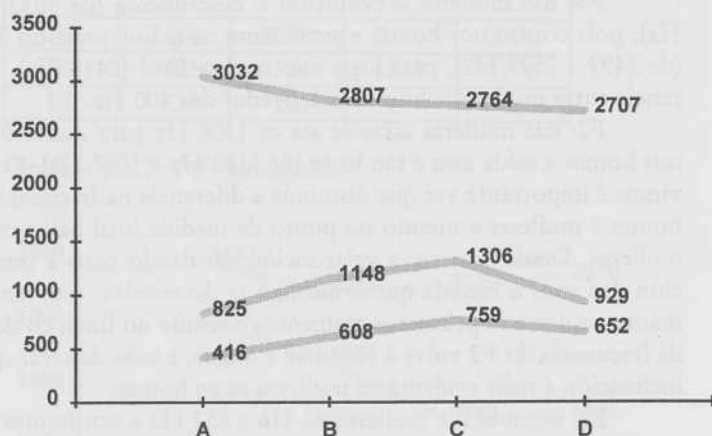
F2: nas mulleres ascende ata os 1306 Hz para caer a 929 Hz; nos homes a caída non é tan forte (de 1180 Hz a 1087 Hz). Como xa vimos é importante ver que diminúe a diferenza na frecuencia entre homes e mulleres e mesmo no punto de medida final baixa máis nas mulleres. Desde a orixe, a velarización vai dando paso á centralización dos sons a medida que o ditongo se desenvolve; este fenómeno mantense nos tres primeiros segmentos e remite no final; co descenso da frecuencia do F2 volve á retraerse a lingua, e cabe destacar que esta inclinación é máis evidente en mulleres ca en homes.

F1: ascende nas mulleres de 416 a 652 Hz e nos homes de 322 a 521Hz; nesta progresión hai un pico tanto en voz feminina coma na masculina. Isto implica que a apertura é progresiva nas tres primeiras partes do ditongo (chega a ser total nas mulleres) e retrocede na parte final.

Táboa 1.7.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	3032	2807	2764	2707
F2	825	1148	1306	929
F1	416	608	759	652

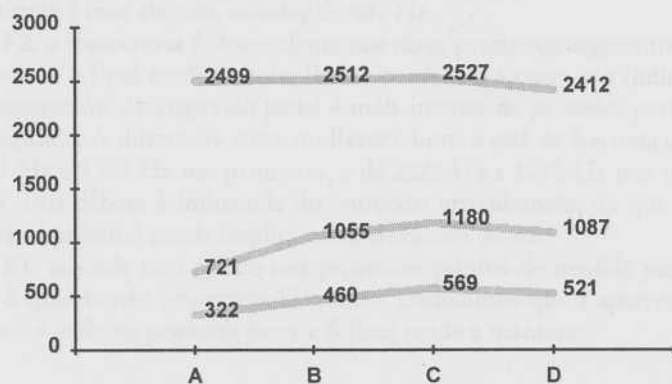
Gráfico 1.7.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.7.2- *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2499	2512	2527	2412
F2	721	1055	1180	1087
F1	322	460	569	521

Gráfico 1.7.2 - *Inf. masculinos.*

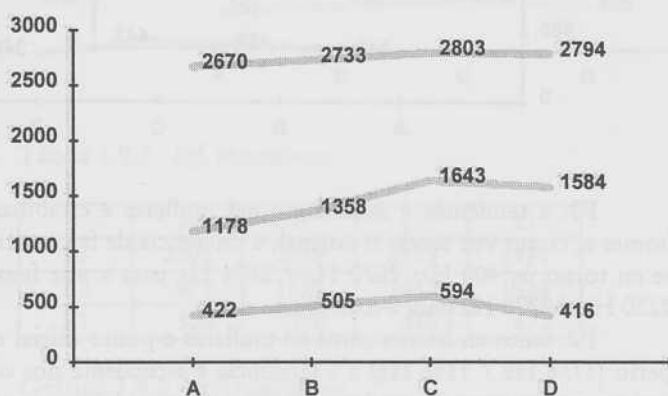

1.8-Ditongo [we] - ['ʃweko]

Táboa 1.8.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2670	2733	2803	2794
F2	1178	1358	1643	1584
F1	422	505	594	416

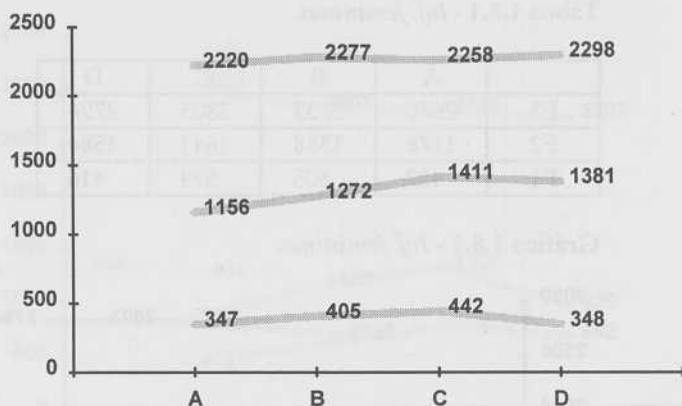
Gráfico 1.8.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.8.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2220	2277	2258	2298
F2	1156	1272	1411	1381
F1	347	405	442	348

Gráfico 1.8.2 - *Inf. masculinos.*

F3: a tendencia é ascendente nas mulleres e estabilizada nos homes e, como ven sendo o normal, a diferenca de frecuencias cifra-se en torno ós 400 Hz: 2670 Hz / 2794 Hz para a voz feminina, e 2220 Hz / 2298 Hz para a masculina.

F2: tanto en homes coma en mulleres o punto inicial está moi perto (1178 Hz / 1156 Hz) e a tendencia é ascendente nos dous primeiros segmentos e descendente no final. Nestes ditongos redúcese a distancia entre homes e mulleres.

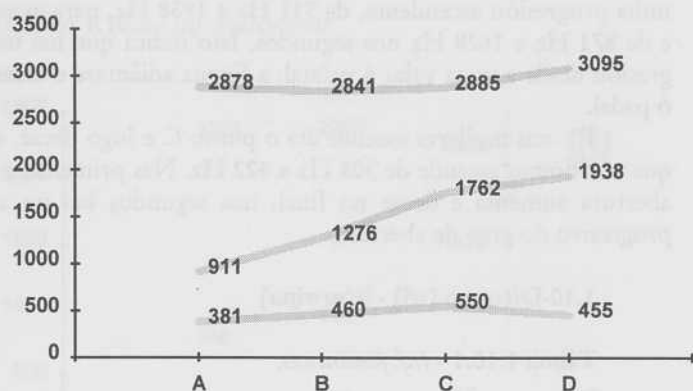
F1: A evolución deste formante é paralela nas voces femininas e nas masculinas (ascende ata o punto C, e baixa no D) e entre eles hai unha separación de 100 Hz.

1.9-Ditongo [we] - [liŋ'gweta]

Táboa 1.9.1 - *Inf. femininos.*

	A	B	C	D
F3	2878	2841	2885	3095
F2	911	1276	1762	1938
F1	381	460	550	455

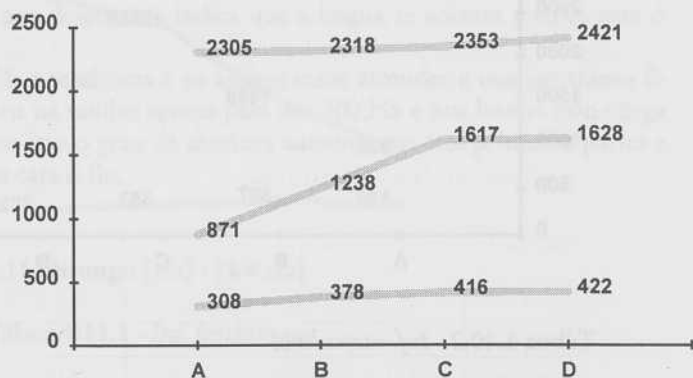
Gráfico 1.9.1 - *Inf. femininos.*

Táboa 1.9.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2305	2318	2353	2421
F2	871	1238	1617	1628
F1	308	378	416	422

Gráfico 1.9.2 - *Inf. masculinos.*

F3: a tendencia é ascendente tanto na pronunciación masculina (2305 Hz / 2421 Hz), coma na feminina (2878 Hz / 3095 Hz).

F2: o resultado da media das voces femininas e masculinas é unha progresión ascendente, de 911 Hz a 1938 Hz, para as primeiras e de 871 Hz a 1628 Hz nos segundos. Isto indica que hai unha progresión desde a zona velar á palatal: a lingua adiántase e ascende cara ó padal.

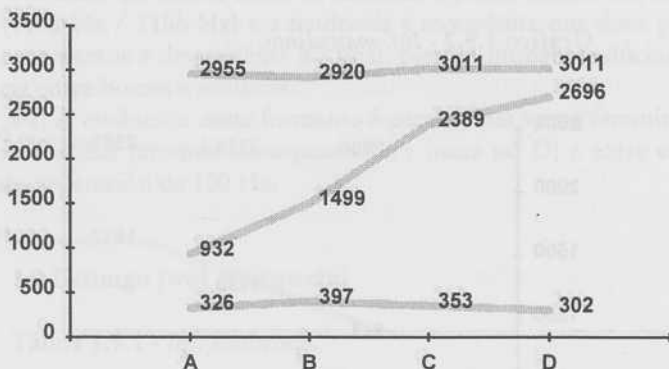
F1: nas mulleres ascende ata o punto C e logo decae, en tanto que nos homes ascende de 308 Hz a 422 Hz. Nas primeiras o grao de abertura aumenta e decae no final; nos segundos hai un aumento progresivo do grao de abertura.

1.10-Ditongo [wi] - [e'uwipa]

Táboa 1.10.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2955	2920	3011	3011
F2	932	1499	2389	2696
F1	362	379	353	302

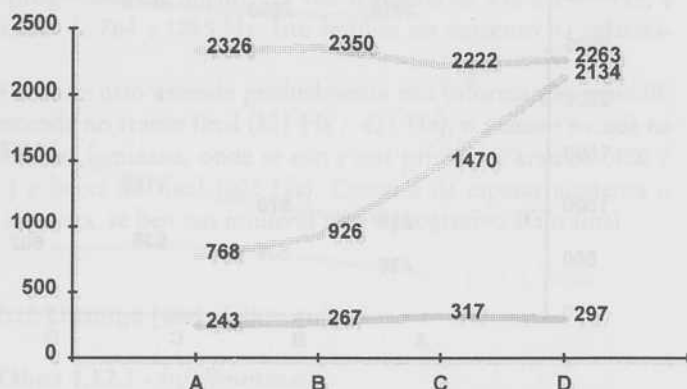
Gráfico 1.10.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.10.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2326	2350	2222	2263
F2	768	926	1470	2134
F1	243	267	317	297

Gráfico 1.10.2 - *Inf. masculinos.*

F3: a tendencia é ascendente nas mulleres e descendente nos homes; nas mulleres vai de 2955 a 3011 Hz e nos homes de 2326 a 2263 Hz, co cal a distancia está arredor de 700 Hz.

F2: neste formante si hai unha distancia importante no rango de frecuencias entre a voz feminina e a masculina; a primeira sobe de 932 a 2696 Hz, a segunda de 768 a 2134 Hz. Como vemos a disparidade aumenta no tramo final ata case os 500 Hz. O aumento de frecuencia nos dous casos indica que a lingua se adianta e eleva cara ó padal.

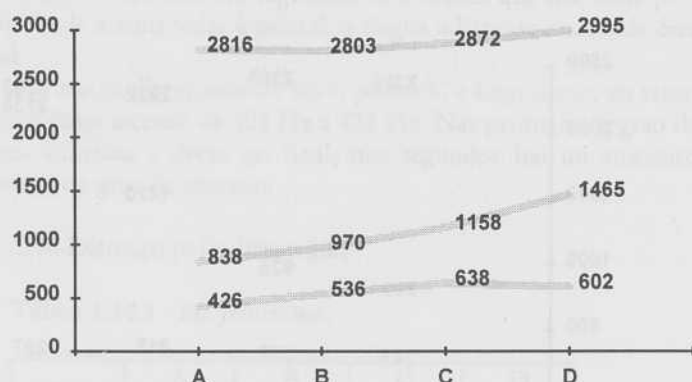
F1: a tendencia é en ambos casos ascender e caer no tramo final, se ben na muller apenas pasa dos 300 Hz e nos homes non chega a eles; con isto o grao de abertura aumenta nas tres primeiras partes e diminúe cara ó fin.

1.11-Ditongo [wɔ] - [kwɔta]

Táboa 1.11.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2816	2803	2872	2995
F2	838	970	1158	1465
F1	426	536	638	602

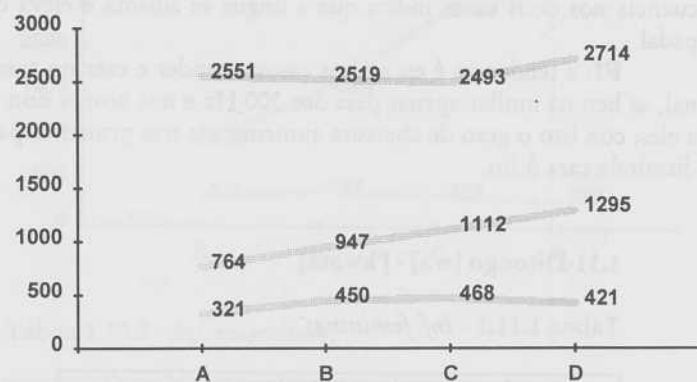
Gráfico 1.11.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.11.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2551	2519	2493	2714
F2	764	947	1112	1295
F1	321	450	468	421

Gráfico 1.11.2 - *Inf. masculinos.*

F3: tanto en homes coma en mulleres a evolución é ascendente, se ben nos primeiros de 2551 a 2774 Hz, e nas segundas de

2816 a 2995 Hz; como vemos hai entre ambos unha distancia inferior ós 300 hz.

F2: a distancia neste caso é de menos de 200 Hz, máis ou menos, e a progresión ascendente: na voz feminina de 838 a 1465 Hz, e na masculina de 764 a 1295 Hz. Isto implica un descenso na velarización.

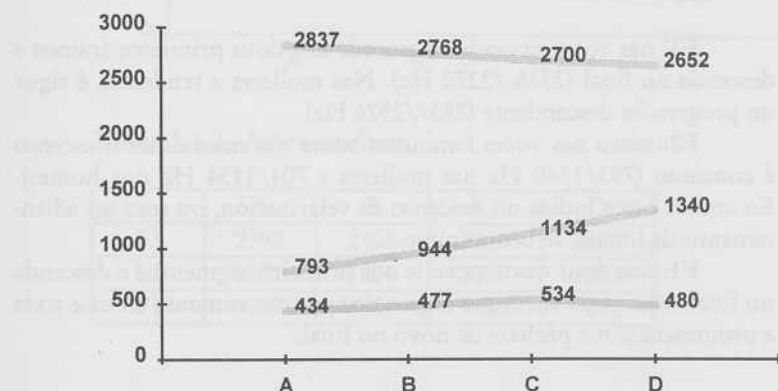
F1: neste caso ascende gradualmente nos informantes masculinos e descende no tramo final (321 Hz / 421 Hz); o mesmo sucede na pronunciación feminina, onde se eleva nos primeiros tramos (426 / 638 Hz) e baixa no final (602 Hz). Como é de esperar aumenta o grao de abertura, se ben nas mulleres non é progresivo ata o final.

1.12-Ditongo [wo] - [a'kwoʃo]

Táboa 1.12.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2837	2768	2700	2652
F2	793	944	1134	1340
F1	434	477	534	480

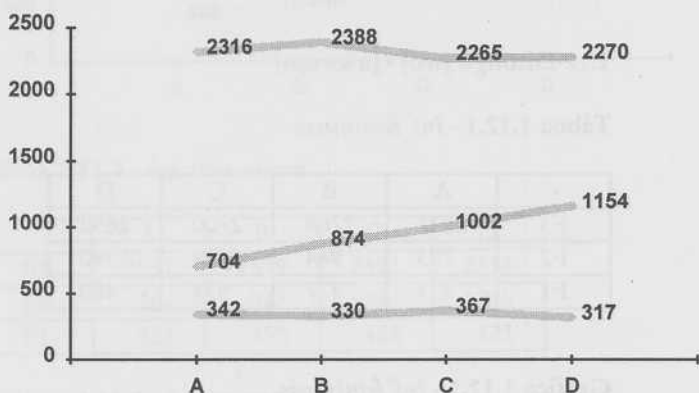
Gráfico 1.12.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 1.12.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2316	2388	2265	2270
F2	704	874	1002	1154
F1	342	330	367	317

Gráfico 1.12.2 - *Inf. masculinos.*

F3: nas voces masculinas ascende nos dous primeiros tramos e descende no final (2316 /2270 Hz). Nas mulleres a tendencia é sigue un progresión descendente (2837/2526 Hz)

F2: tanto nas voces femininas como nas masculinas o ascenso é contínuo (793/1340 Hz nas mulleres e 704/1154 Hz nos homes). En ambos casos indica un descenso da velarización, ou sexa un adiantamento da lingua, se ben mínimo.

F1: nos dous casos ascende nos primeiro segmentos e descende no final. Isto quere dicir que o grao de apertura aumenta en case toda a pronunciación e péchase de novo no final.

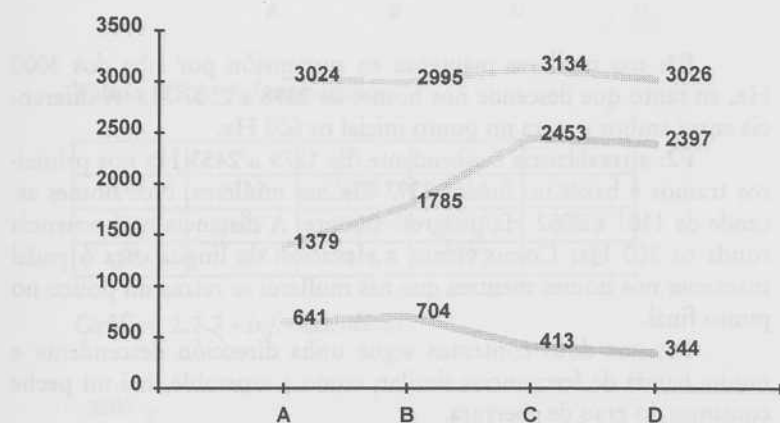
2. Ditongos decrecentes

2. 1-Ditongo [aj] - ['majno]

Táboa 2.1.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	3024	2995	3134	3026
F2	1379	1785	2453	2397
F1	641	704	413	344

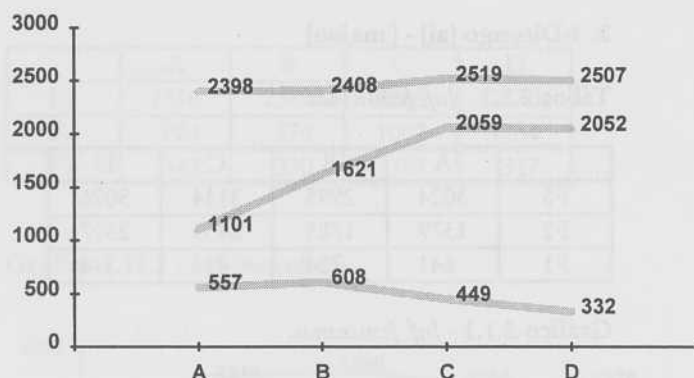
Gráfico 2.1.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.1.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2398	2408	2519	2507
F2	1101	1621	2059	2052
F1	557	608	449	332

Gráfico 2.1.2 - *Inf. masculinos.*

F3: nas mulleres mantense en suspensión por riba dos 3000 Hz, en tanto que descende nos homes de 2398 a 2507 Hz. A diferenza entre ambos supera no punto inicial os 600 Hz.

F2: a traxectoria é ascendente, de 1379 a 2453 Hz nos primeiros tramos e baixa no final a 2397 Hz nas mulleres. Nos homes ascende de 1101 a 2052 Hz progresivamente. A distancia na frecuencia ronda os 300 Hz. Como vemos a elevación da lingua cara ó padal mantense nos homes mentres que nas mulleres se retrae un pouco no punto final.

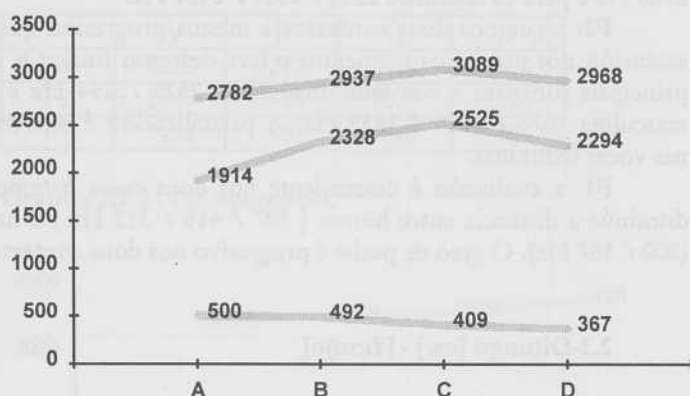
F1: nos dous contextos segue unha dirección descendente e nunha banda de frecuencias similar; como é esperable, hai un peche continuo do grao de abertura.

2.2-Ditongo [ej] - [ʃos'pejta]

Táboa 2.2.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2782	2937	3089	2968
F2	1914	2328	2525	2294
F1	500	492	409	367

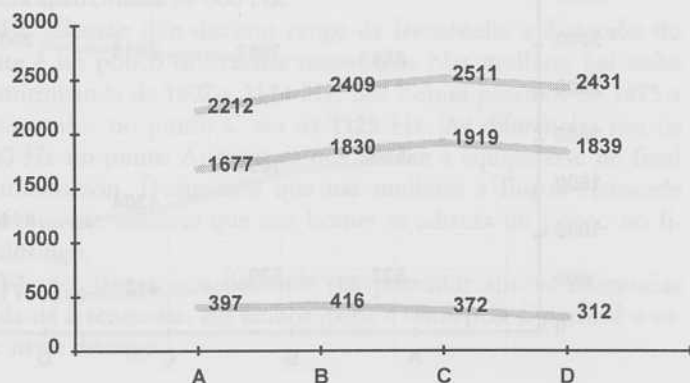
Gráfico 2.2.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.2.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2212	2409	2511	2431
F2	1677	1830	1919	1839
F1	397	416	372	312

Gráfico 2.2.2 - *Inf. masculinos.*

F3: en contexto feminino e masculino ascende nos primeiros tramos e cae no final; a diferenca entre ambos está arredor dos 500

Hz. Os tres puntos principais son para as primeiras: 2782 / 3089 / 2968 Hz e para os segundos 2212 / 2511 / 2431 Hz.

F2: segue nos dous contextos a mesma progresión que o F3: ascensión nos primeiros segmentos e leve descenso final. Os puntos principais son para a voz feminina, 1914/ 2525 /2294 Hz e para a masculina 1677 / 1919 / 1839 Hz. A palatalización é moi marcada nas voces femininas.

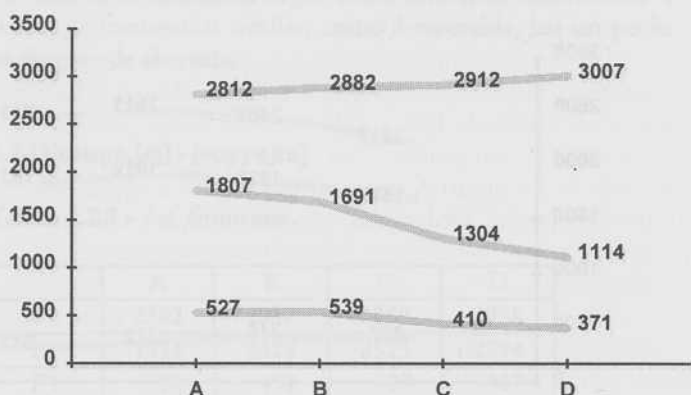
F1: a evolución é descendente nos dous casos ó tempo que diminúe a distancia entre homes (397 / 416 / 312 Hz) e mulleres (500 / 367 Hz). O grao de peche é progresivo nos dous contextos.

2.3-Ditongo [ɛw] - ['few̞o]

Táboa 2.3.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2812	2882	2912	3007
F2	1807	1691	1304	1114
F1	527	538	410	371

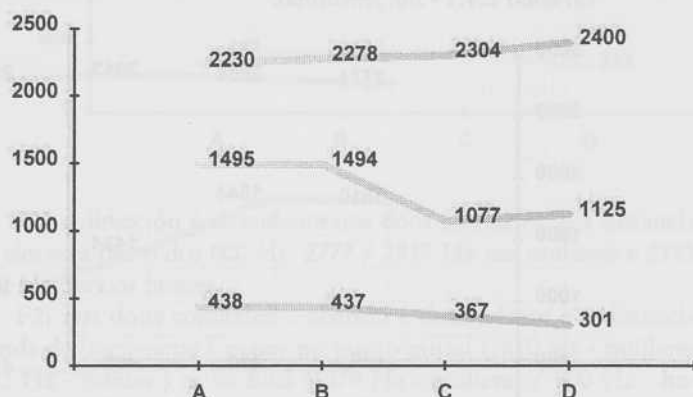
Gráfico 2.3.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.3.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2230	2278	2304	2400
F2	1495	1494	1077	1125
F1	438	437	367	301

Gráfico 2.3.2 - *Inf. masculinos.*

F3: ascende nos dous contextos se ben entre ambos hai unha diferenza aproximada de 600 Hz.

F2: ademais dun distinto rango de frecuencias a dirección do formante é un pouco diverxente neste caso. Nas mulleres hai unha caída continuada de 1807 a 1114 Hz; nos homes pasamos de 1495 a 1077 para subir no punto C ata os 1125 Hz. As diferenzas son de case 400 Hz no punto A, mentres que tenden a equipararse no final da pronunciación. Deducimos que nas mulleres a lingua retrocede progresivamente mentres que nos homes se adianta un pouco no final do ditongo.

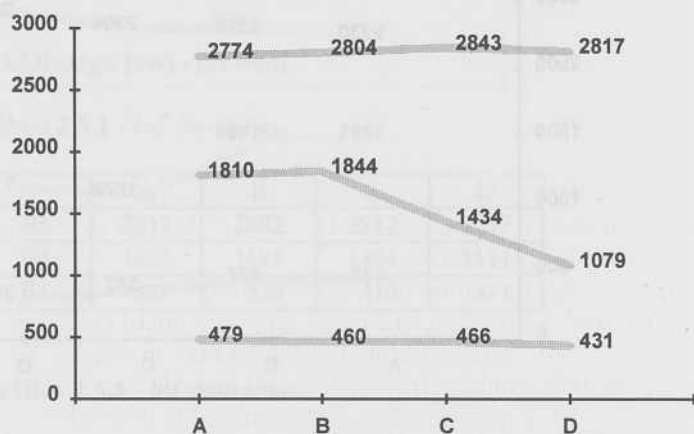
F1: nos dous casos descende sen presentar apenas diferenzas na banda de frecuencias. En ambos casos a tendencia ó peche é a esperable neste ditongo.

2.4-Ditongo [ew] - [rom'pew por]

Táboa 2.4.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2774	2804	2843	2817
F2	1810	1844	1434	1079
F1	479	460	466	431

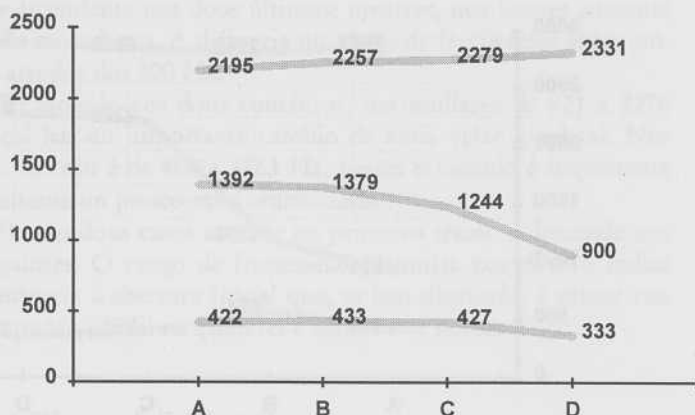
Gráfico 2.4.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.4.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2197	2257	2279	2331
F2	1392	1379	1244	900
F1	422	433	427	333

Gráfico 2.4.2 - *Inf. masculinos.*

F3: a dirección é ascendente nos dous contextos, e a distancia entre eles esta perto dos 600 Hz: 2777 / 2817 Hz nas mulleres e 2195 / 2331 Hz para os homes.

F2: nos dous contextos o sentido é descendente e a distancia na banda de frecuencias é maior no punto inicial (1810 Hz - mulleres / 1392 Hz - homes) ca na final (1079 Hz - mulleres / 900 Hz - homes). Indica unha velarización propia deste ditongo.

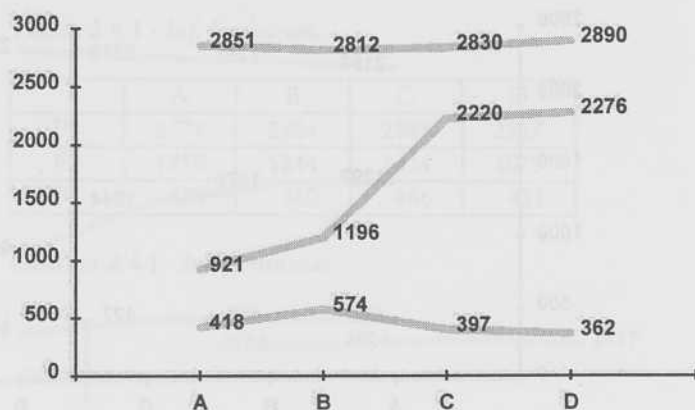
F1: é parella tanto a ruta lixeiramente descendente como o nivel de frecuencias nos dous contextos. Con isto deducimos que se reduce o grao de abertura.

2.5-Ditongo [ɔj] - [ku' βɔjðe]

Táboa 2.5.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2851	2812	2830	2890
F2	921	1196	2220	2276
F1	418	574	397	362

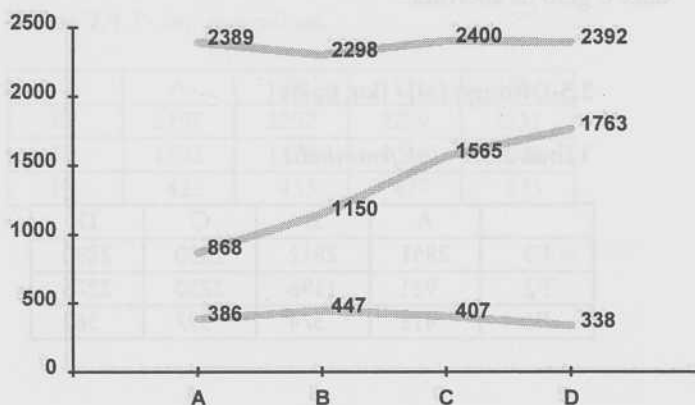
Gráfico 2.5.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.5.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2389	2298	2400	2392
F2	868	1150	1565	1763
F1	386	447	407	338

Gráfico 2.5.2 - *Inf. masculinos.*

F3: nas mulleres a tendencia é descendente nos dous primeiros tramos e ascendente nos dous últimos; mentres, nos homes aumenta e descende en cada un. A distancia no rango de frecuencias entre ambos está arredor dos 500 Hz.

F2: ascende nos dous contextos; nas mulleres de 921 a 2276 Hz, co cal hai un importante cambio da zona velar á palatal. Nos homes o ascenso é de 868 a 1763 Hz, nestes o cambio é importante pero mantense un pouco máis centralizada.

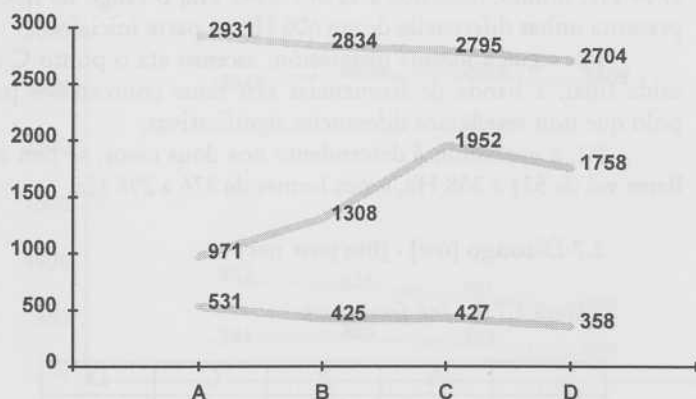
F1: nos dous casos ascende no primeiro tramo e descende nos dous seguintes. O rango de frecuencias é similar nos dous e indica unha tendencia á abertura inicial que, se ben diminúe, é maior respecto do punto inicial na mulleres e menor nos homes.

2.6-Ditongo [oj] - ['kojro]

Táboa 2.6.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2931	2834	2795	2704
F2	971	1308	1952	1758
F1	531	425	427	358

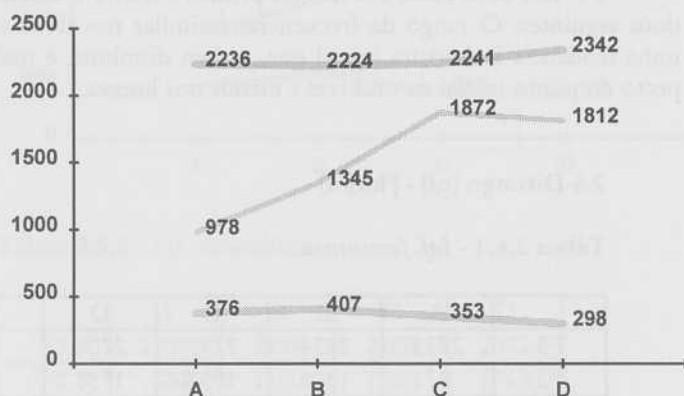
Gráfico 2.6.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.6.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2236	2224	2241	2342
F2	978	1345	1872	1812
F1	376	407	353	298

Gráfico 2.6.2 - *Inf. masculinos.*

F3: aparte de diferencias na dirección, descendente na pronunciación feminina e ascendente na masculina (mulleres: 2931 a 2704 Hz, homes: descende a 2236 / 2342 Hz; o rango de frecuencias presenta unhas diferencias de ata 600 Hz na parte inicial.

F2: segue a mesma progresión, ascenso ata o punto C e breve caída final; a banda de frecuencias nos dous contextos é parecida, polo que non reseñamos diferencias significativas.

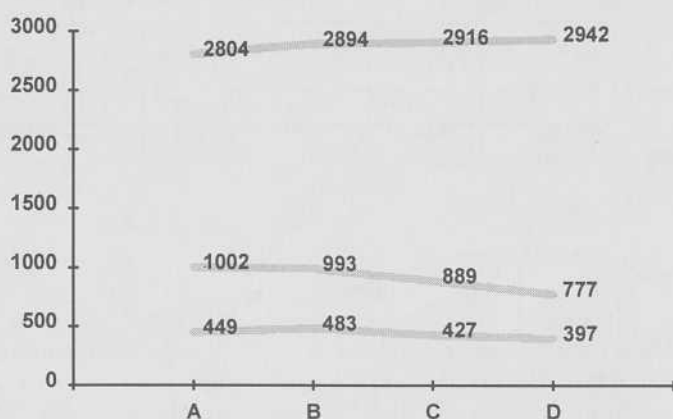
F1: a evolución é descendente nos dous casos, se ben nas mulleres vai de 531 a 358 Hz, e nos homes de 376 a 298 Hz.

2.7-Ditongo [ow] - [lim'pow por]

Táboa 2.7.1 - *Inf. femininas.*

	A	B	C	D
F3	2804	2894	2916	2942
F2	1002	993	889	777
F1	449	483	427	397

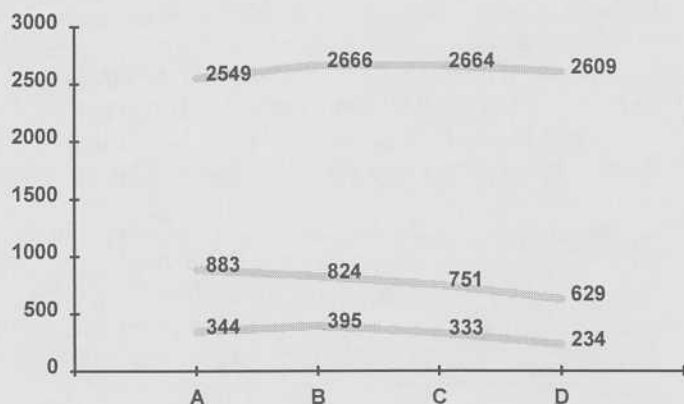
Gráfico 2.7.1 - *Inf. femininas.*

Táboa 2.7.2 - *Inf. masculinos.*

	A	B	C	D
F3	2549	2666	2664	2609
F2	883	824	751	629
F1	344	395	333	234

Gráfico 2.7.2 - *Inf. masculinos.*

F3: ten carácter ascendente nos promedios masculinos e femininos, pero nos primeiros está entre 2549 e 2609 Hz, e nas segundas entre 2804 e 2942.

F2: tende a caer nas mulleres de 1002 a 777 Hz, e nos homes de 883 a 629 Hz.

F1: a liña é tamén descendente tanto en voces femininas (449 / 397 Hz) como nas masculinas (344 / 239 Hz)

3. *Diferencias home / muller*

O estudio destes parámetros de duración e frecuencia nas palabras patrimoniais, móstranos que a frecuencia dos formantes vocálicos é máis elevada nas mulleres ca nos homes; esta diferenca afecta a todos os formantes pero non é a mesma para todos os sons.

En termos xerais a diferenca máis importante dáse no F3; en case todos os ditongos supera amplamente os 400 Hz e mesmo chega á 700 Hz ([wi]). No F1 apenas se chega ós 100 Hz de diferenca.

No F2 temos que establecer algunhas diferencias dependendo dos sons que compoñen o ditongo:

a) nos ditongos crecentes con iode supera os 400 Hz en [je], [je] e mantense entre 200 e 300 Hz en [ja] e [ju]; polo que respecta a [ɔ] e [jo], observamos que a distancia no principio do ditongo supera os 300 Hz e tende a igualarse no final, mesmo no caso de [jo] é máis alta a frecuencia final masculina cá feminina.

b) no caso dos ditongos crecentes con [w] temos que diferenciar tamén o núcleo silábico da marxe. En todos eles as diferencias maniféstanse no núcleo mentres que tenden a equipararse as frecuencias de homes e mulleres na parte inicial. A diferenca máis grande está en [wi] con case 500 Hz, para [we] / [we] supera os 200 Hz e nos ditongos [wɔ] / [wo] a penas supera os 100 Hz. Polo que respecta a [wa] comprobamos que o rango de frecuencias é menor nas mulleres ca nos homes.

c) nos ditongos decrecentes as diferencias superan os 300 Hz en [aj], [ej] e mantense arredor dos 100 Hz en [ow]. Para [ew] / [ew] a distancia supera os 400 Hz no núcleo vocálico e tende a igualarse na marxe; fronte a isto en [ɔj] / [oj], comprobamos que a oposición home / muller está na marxe silábica, sobre todo no ditongo con vocal semi-aberta.

No F2, as diferencias home / muller son maiores nos sons palatais ca nos velares, onde tenden a igualarse os resultados.

Bibliografía específica

- Crystal, D. (1985): *A dictionary of linguistic and phonetics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Espy-Wilson, C. (1992): "Acoustic measures for linguistic features distinguishing the semivowels /w j r l / in American English". *Journal of Acoustic Phonetics* 92, 2, pp. 736-756.
- Fry, D. B. (ed.) (1976): *Acoustic Phonetics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Holbrook, A. & Fairbanks, G.: "Diphthong formants and their movements", Lehiste, I. (1967): *Readings in acoustic phonetics*. Cambridge Ma.: MIT Press, pp. 38-58.
- Hertz, S. R. (1991): "Streams, phones and transitions: Toward a new phonological and phonetic model of formant timing", *Journal of Phonetics* 19, 1, pp. 91-108.
- Ladefoged, P. (1962): *Elements of acoustic phonetics*. Chicago / London: Univ. of Chicago Press.
- Lehiste, I. (ed.) (1967): "Transitions, glides and diphthongs", *Readings in Acoustic Phonetics*. Cambridge / London: MIT Press, pp. 268-277.
- Malmberg, B. (1972): *La fonética*, Buenos Aires: EUDEBA.
- Martínez Celadrán, E. (1989): *Fonética*, Barcelona: Teide.
- Navarro Tomas, T. (1971): "Diptongos y tonemas", *Thesaurus* 26, 1, pp. 1-10.
- Potter, R. & Peterson, G. E. (1948): "The representation of vowels and their movements", *Journal of Acoustic Society American* 20, pp. 528-535.
- Pulgram, E. (1979): "What is a diphtong?", in Rauch, I. / Carr, G. F. (eds.): *Linguistic method. Essays in honor of H. Penzl*. The Hague / Paris / New York: Mouton, pp. 153-162.
- Pullum, G. K. & Ladusaw, W. A. (1996): *Phonetic Symbol Guide*. The Chicago: University Chicago Press, 2 vols.
- Quilis, A. (1981): *Fonética acústica de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- Solomom, I. / Sara, S. J. (1983): "English diphtongs [ai, oi, ou]", in Broecke, M. P. R. van den / Cohen, A. (eds.): *Proceedings of the 10th International Congress of Phonetic Sciences*. Dordrecht: Foris, pp. 411-419.
- Santerre, L. (1971): "Les diphtongues dans le français québécois", in Boudreault, M. / Möhren, F. (eds.) (1976): *Actes du XIII Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. vol. 2. Québec: Presses de l'Univ. Laval, pp. 1183-1199.

- Silva, A. I. Mata da (1987): "Ditongos crescentes do português: análise acústica", in *Actas do 3º Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. (1988) Lisboa: APL.
- Veiga Arias, A. (1965): "Fonología gallega" *Grial* 10, pp. 390-403.
- (1967): "Fonología gallega" *Grial* 18, pp. 173-182.

PROBLEMAS TERMINOLÓXICOS NOS SERVICIOS
LINGÜÍSTICOS DA ADMINISTRACIÓN DE XUSTIZA.
FICHAS LEXICOGRÁFICAS DO SERVICIO DA
AUDIENCIA PROVINCIAL DE OURENSE

ALBERTE GONZÁLEZ MONTAÑÉS
Gabinete de Traducción e Normalización
Audiencia Provincial de Ourense

Aínda que o galego foi empregado como lingua da Administración na Idade Media, o certo é que xa no século XV e, sobre todo, a partir do XVI o castelán imponse como lingua de cultura e, polo tanto, da Administración en Galicia. Isto supón que, na actualidade, o galego debe recupera-lo rexistro administrativo e mesmo crear e consolida-los distintos rexistros técnicos e científicos necesarios, se queremos que a nosa lingua estea presente en tódolos ámbitos da nosa sociedade.

Hoxe, a Administración abrangue cada vez máis aspectos da diversidade social (ensino, sanidade, arquitectura, enxeñería, deporte, informática...). Isto implica que se debe manexar non só o léxico xurídico senón tamén o léxico padrón da lingua e, con frecuencia, o léxico dos distintos campos técnicos ou de especialidade nos que incide o labor da Administración. Esta extensión, xunto á democratización da sociedade e polo tanto das súas institucións, supón que o léxico xurídico será cada vez menos exclusivo deste sector e que, ó tempo, termos que antes non eran considerados dentro da disciplina agora terán acepcións ou interpretacións xurídico-administrativas ó seren incluídos nos corpus legais. A lingua administrativa vólvese, polo tanto, cada vez máis difícil de delimitar ó quedar case totalmente englobada dentro do padrón culto do idioma, fóra dalgúns aspectos que atinxen especialmente ó seu léxico.

O galego ten que establece-lo seu tecnolecto administrativo adaptándose á realidade xurídica e social de hoxe. Isto supón que a Administración da nosa sociedade non só debe estar suxeita no fondo

ó estado democrático e de dereito senón que tamén o debe facer na forma¹. O galego administrativo debe modernizarse para estar acorde cos tempos (non-discriminación, sinxeleza, non-humillación, respecto, claridade...) e crear novos vocábulos para poder dar conta dunha realidade social e xurídica cada vez máis complexa (novos conceptos, novas disciplinas...) e adapta-la terminoloxía científico-técnica e xurídico-administrativa ó noso idioma da maneira máis xenuína posible e buscando que sexa precisa, sinxela e acorde co resto das linguas do noso contorno en xeral e co portugués e co catalán en particular. O portugués, polo feito de ser unha lingua irmá non minorizada e, polo tanto, con solucións consolidadas que, en ocasións, poden ser aproveitadas para o galego. O catalán, por ser unha lingua románica lanzada no camiño da normalización e que o fai desde o mesmo marco normativo có noso, pensado e redactado en castelán, e que nos obriga ó resto das linguas oficiais do Estado a manter un papel de simples tradutores moi difícil, se non imposible, de superar. En todo caso, malia que teñamos que desempeñar un papel subalterno con respecto ó castelán, ó vérmolos na obriga de traducir uns contidos pensados nese idioma, o galego debe fixa-las súas pautas de creación e fixación terminolóxica procurando evita-lo calco pero tamén procurando evita-la separación en exceso da solución castelá correspondente, xa que ten que adaptarse necesariamente ós conceptos establecidos na lexislación española.

Ademais disto, deberemos coidar que o noso tecnolecto xurídico-administrativo asente as súas bases na lingua padrón polo que se deberán refugar solucións que escapen ós criterios xerais que rexen no galego moderno (ortografía, adaptación do léxico culto, etc.). Polo tanto, para recuperar ou crea-la terminoloxía da chamada linguaxe xurídica, haberá que botar man dos mecanismos dos que dispón a lingua: recuperación de termos tradicionais, cultismos, préstamos doutras linguas, formación de novas palabras, etc.

Este artigo pretende divulga-lo traballo que o Gabinete de Traducción e Normalización da Audiencia Provincial de Ourense leva desempeñando de cara á selección e asentamento dese léxico xurídico do que estamos a falar e poñer en discusión algúns problemas e solucións que ilustran os criterios e os procedementos que se veñen aplicando no terreo da fixación terminolóxica. Son, polo tanto, unha selección dalgunhas propostas de traballo e constitúen, tan só, a solución adoptada deste Gabinete e de ningún modo pretenden se-las

¹ Véxase sobre isto o interesante artigo de Prieto de Pedro (1996b).

únicas correctas e normativas. O que se busca é suscita-lo debate para a elección ou, de se-lo caso, revisión do noso incipiente léxico xurídico-administrativo para que asente ben no noso estándar e a partir do que poidamos configurar unha batería léxica e unha fraseoloxía xurídica o máis xenuína posible pero asemade precisa, sinxela e acorde co resto das linguas do noso contorno. Con todo, non debemos esquecer que o verdadeiramente importante, sexa cal sexa o corpus seleccionado, é logra-lo maior consenso posible entre tódolos axentes do proceso (xuíces, avogados, procuradores...) a fin de que esa linguaxe técnica, depurada terminoloxicamente e sinxela e precisa sintacticamente, se instale no mundo xudicial galego.

Conscientes de que andamos nunhas augas pouco navegadas en Galicia, achegamos unha bibliografía básica tanto sobre a planificación do corpus xurídico como sobre a simplificación da linguaxe xurídico-administrativa, imprescindible para situar correctamente o soporte teórico onde repousan, ou cando menos o intentan, os argumentos empregados para as escollas que propoñemos.

Por último, cómpre subliñar que o método seguido para a elaboración das fichas parte sempre do vocábulo xurídico castelán para, desde a súa definición legal sempre inmutable, busca-las posibles solucións galegas que, por criterios expositivos, agrupamos en tres bloques: aquelas propostas de tradución xa existentes pero que non tiveron, ó noso xuízo, a necesaria extensión do seu emprego, aquelas existentes pero que presentan dificultades á hora de poñelas en funcionamento no mundo xudicial e, por último, novas propostas de tradución para determinadas acepcións xurídicas dalgúns vocábulos casteláns.

Propostas xa existentes pero pouco estendidas

Actor/a s. Autor/a, demandante, actuante. 'Demandante ou acusador nun proceso xudicial (particularmente na xurisdición civil e laboral)'. **Parte actora, parte autora, parte demandante.**

A acepción xurídica do substantivo *actor* é exclusiva do castelán e do catalán, aínda que os repertorios lexicográficos deste último idioma adoitan darlle preferencia á forma *actuant*.

PORTUGUÉS	FRANCÉS	CATALÁN	INGLÉS	CAST. ANT.
autor	demandeur	actuant	prosecution	autor
demandante	auteur	actor	plaintiff	
acusador	partie	demandant		

A proposta de traducción deste termo castelán foi lanzada polos autores do LACG² e non a recolle ningún outro repertorio lexicográfico galego³, malia que semella unha equivalencia acertada (é a solución tradicional das linguas da nosa contorna e mesmo do castelán antigo) e que axuda a configurar unha lingua xurídica de noso e o menos espuria posible.

O problema que se suscita é unha posible colisión homonímica coa outra acepción xurídica do vocábulo galego e castelán *autor* (no axuízamento criminal, aquel que comete un delito). Sen embargo, e a pesar da definición xenérica que dan os dicionarios de lingua do termo castelán *actor* -'*demandante o acusador en un proceso judicial*'-, o dereito procesual español establece matices entre, por un lado, *parte autora* ou *parte demandante*, aplicados sobre todo nas xurisdiccións civil e laboral, e entre *querelante* e *denunciante*, polo outro, reservados para a xurisdicción penal. Ademais, aínda poderíamos precisar dentro destes últimos entre *querelante* (aquel que presenta unha querela e que, polo tanto, se constitúe en parte no procedemento) e *denunciante* (aquel que denuncia a comisión dun delito pero que non ten por qué ser parte no procedemento penal iniciado). Polo tanto, queda resolta esa posible colisión homonímica ó se empregar sempre en contextos diferentes polo que cumpriría incluír nos futuros dicionarios galegos as dúas acepcións xurídicas do substantivo *autor*: 1.- '*Demandante nun proceso xudicial (particularmente na xurisdicción civil e laboral)*'. 2.- '*No axuízamento criminal, aquel que comete un delito, induce directamente a outras persoas a executalo ou coopera na súa execución*'.

Exemplos:

- (Acep. 1.ª) *O autor / demandante poderá acumular na súa demanda tantas accións lle correspondan contra o demandado...* (Art. 153 da Lei de axuízamento civil)

² Por razóns de axilidade na exposición citámo-los repertorios lexicográficos con siglas, todas elas desenvoltas ó final do traballo no apartado primeiro da bibliografía.

³ A proposta non a recolle ningún dicionario da Editorial Xerais. O MLA mantén *actor* precisamente nesta acepción de '*demandante nun xuízo*' (aptdo. 6.5.2.1.1.4) e o DCDELG propón a voz *actora* como '*muller que demanda nun xuízo*'.

- (Acep. 1.ª) *Debo condenar e condeno, así mesmo, á parte autora ó pagamento das custas do xuízo.*

- (Acep. 2.ª) *Debo condenar e condeno ó acusado, como autor criminalmente responsable dunha falta de lesións, á pena dun mes de multa...*

Ante prep. *Ante* 'Diante de'. / *Perante* 'En presenza de'.

O LACG propón empregar *ante* como sinónimo de *diante de* e reserva-la preposición culta *perante* para o significado estricto de *en presenza de*. Sen embargo, aínda que como criterio de estilo e para a práctica xurídico-administrativa non parece unha proposta moi desafortunada, non foi considerada por ningún dos dicionarios modernos nin pola práctica administrativa.

A nosa proposta é recuperar-mo-la distinción do LACG, restringir *perante* semanticamente e así dotar este termo dun campo semántico exclusivo que o faga rendible para a linguaxe administrativa moderna, isto é, diminuí-la súa función denotativa para gañar en precisión e seguridade xurídicas. Doutro xeito pode acabar desaparecendo ou, o que é peor, estendéndose a usos inaceptables (repárese en *perante* > *durante*).

Exemplos:

- *O furgón policial estacionará ante a porta traseira do pazo de xustiza.*
- *Comparecerá perante o xuíz para alega-lo que considere conveniente conforme a dereito.*

Atracar v.t. *Atracar*. 'Acción de arrimar a terra unha embarcación'. // **Asaltar** v.t. 'Acometer por sorpresa con propósito de roubo'.

Este verbo de orixe complicada que chegou a nós polo italiano *straccare*, tal vez procedente do árabe *at-taraqqa* (acción de ancorar unha nave), pertence ó léxico marítimo e significa 'arrimar a terra unha embarcación'. Con esta acepción documéntase dende antigo nos idiomas románicos da nosa contorna. A partir desta acepción, xa no século XX o castelán desenvolveu unha segunda -'asaltar con propósito de roubo'- que non posúe o resto dos idiomas. Por isto, e malia que a maioría dos dicionarios galegos inclúen esta acepción, o LACG con bo criterio optou por desbotar este emprego do galego. O verbo *asaltar* ten esta acepción consolidada no idioma polo que non debe presentar problemas a súa substitución.

Derivados:

Atraco s.m. *Asalto*.

Atraco a mano armada, *asalto á man armada*.

O anterior Código penal establecía que o delicto de roubo se vería agravado cando se desen unha serie de circunstancias entre elas o asalto, que implicaría a entrada impetuosa, xeralmente nun recinto, co propósito de roubar. O novo Código penal define estas accións como tipos penais pero non fala expresamente máis ca de *roubo*.

Exemplos:

- O barco atracou sen problemas no peirao comercial do porto de Vigo.
- Onte pola mañá asaltaron unha sucursal bancaria no barrio da Ponte.

Propostas xa existentes que presentan dificultades

Causahabiente s. *Causahabente*. 'Persoa que sucedeu ou se arrogou por calquera outro título no dereito doutra ou doutras, isto é, persoa que sucedeu nun dereito a outra ou outras'.

A proposta de tradución do LACG é *habente-causa*, considerada polo MLA como unha palabra composta por subordinación do tipo VBO.+SUBST. na que o substantivo é complemento do verbo, que é un participio de presente, co que se xunta. Deste mesmo grupo serían palabras como *lugartenente*, *augardente* ou *poderdante*. Amais de se-la única que se apartaría deste modelo, ó aparece-lo participio de presente como primeira base do composto, conta coa pexa de non realizar facilmente a flexión de número:

A.- O primeiro modelo de flexión sería **Habente-causas*. Se esta flexión é a correcta, ¿cal dos criterios de uso de guión establecidos polas N-95 lle é de aplicación a este caso?

Se, como parece, só realiza a flexión no último elemento, en principio a unión dos seus compoñentes prodúcese directamente, agás: 1.- Palabras en que o primeiro elemento é NON-: "Non-agresión" (o MLA sepáraos). 2.- Asociacións ocasionais: "Estudios xurídico-administrativos" (Non parece se-lo caso). 3.- Palabras complexas: "Les-sueste". 4.- Algunhas palabras estranxeiras: "foie-gras", "fox-terrier". Parece, daquela, que hai que concluír que este vocábulo non entra en ningún destes criterios co que deberíamos optar por escribilo todo xunto **Habentecausa* e aplicarlle a flexión **Habentecausas*. Isto presentaría como problema un plural no que o núcleo do composto non flexiona e si o complemento (repárese no

plural de composicións ou sintagmas fixos, non entraremos agora no debate teórico, que teñen a mesma relación sintagmática NÚC. + COMPL.: *cidade xardín, cea homenaxe, coche cama...* nos que sempre flexiona o núcleo e non o complemento: *ciudades xardín, ceas homenaxe, coches cama...*).

B.- Para salvarmos este atranco, podemos emprega-lo segundo modelo de flexión: **Habentes-causa*. Esta flexión interna obrigaría a grafa-los dous compoñentes do sintagma separados: **Habente causa* (plur. *habentes causa*), **habente dereito* (plur. *habentes dereito*)⁴. Esta proposta obrigáranos a incluí-lo substantivo *habente* no padrón léxico galego co significado de 'posuidor' e só en acepcións xurídicas (non parece moi rendible).

Se a todo isto lle engadimos outras palabras como *poderhabente* ('persoa que ten poder ou facultade doutra para representala'), traducida polo LACG por *mandatario*, ou palabras como *dereitohabente* ('persoa que deriva o seu dereito doutra'), tal vez o máis asinado sexa manter esta orde nas palabras e, polo tanto, grafar *causahabente* ou *dereitohabente* e, de se-lo caso, *poderhabente* que farán o plural como un composto máis en *causahabentes, dereitohabentes* ou *poderhabentes*.

Recentemente, poden verse nalgúns textos xurídicos propostas diverxentes que optaron por eliminar do galego *causahabente* ou, en todo caso, **habente causa* e substituílo por *herdeiro* ou *sucesor*. Dende o punto de vista legal estas traducións supoñen un desatino ó igualar conceptos xuridicamente distintos e mesmo complementarios. Sen sermos especialistas e seguindo só algúns dicionarios xurídicos habituais⁵, podemos deseña-lo campo semántico de *causahabente, herdeiro, legatario* e *sucesor* do seguinte xeito:

Causahabente é aquela persoa que sucede nun dereito a outra ou outras sen ningunha restricción. *Sucesor*, tendo tamén un amplo referente, xa que pode selo tanto para unha compravenda como para a *mortis causa*, o alleamento ou un título calquera de transmisión, implica que adquire esa propiedade cos máximos poderes e tamén con plenas responsabilidades (restricción que en principio non ten *causahabente*). Pola contra, *herdeiro* é un *causahabente* por morte e estipulado legalmente mentres que *legatario* é un *causahabente* por morte e en virtude dun testamento ou legado.

⁴ Esta flexión sería ó xeito francés *ayant cause* [ɛjãko: z], co plural *ayants cause*.

⁵ Vid. infra repertorios lexicográficos empregados, especialmente o DTJ e mailo DJE.

Detentar v.t. *Reter* 'Conservar alguén algo que manifestamente non lle pertence'.

Tense proposto a forma *deter* -LACG, MLA, VOLG- como substituto deste castelanismo administrativo, pero a solución presenta algunhas dificultades.

Evidentemente, as solucións galegas "*dete-lo poder*" (cast. "detentar el poder"), "*deter un terreo*" (cast. "detentar un terreno") ou, xa non digamos, "*deter un vehículo*" (cast. "detentar un vehículo") adquiren tamén a significación de 'parar, apresar' e entran en colisión homonímica coa de 'reter ilegalmente algo'. Polo tanto, e a fin de evitármola inseguridade xurídica, probablemente o máis atinado sexa selecciona-lo verbo *reter* como equivalente galego de *detentar*, engadíndolles ós dicionarios esta acepción xurídica.

PORTUGUÉS	CATALÁN	FRANCÉS	INGLÉS
deter, reter	detenir (der.)	detenir (der.)	to hold (der.)
detentor,	arrestar	arrêter ('parar')	[to stop
retentor		detenteur	[to delay
detenção		detention (cfr. arrêr)	'parar'

A forma galega *deter* é equivalente do castelán *detener* e do castelán *detentar*. Diremos polo tanto que "alguén detén un cargo" para o castelán "alguien detenta un cargo" (MLA, p. 216). Segue esta definición sen resolve-los casos de homonimia e, por suposto, o uso abondo frecuente nos medios de comunicación de *detentar* como 'desempeñar' é totalmente incorrecto e debe ser desbotado do padrón galego e non caer no calco semántico do castelán en secuencias do tipo "O PSP *detén/detenta o poder en Portugal*" (totalmente incorrecto mesmo en castelán agás que retivera o poder ilegalmente) e empregar "O PSP *desempeña/ten/exerce o poder en Portugal*".

Doutra banda, nin *detentación* pode ser equiparado a *detención* nin *detentador* a *detentor*, para evitármola colisión homonímica e para mantérmo-la familia léxica.

Derivados:

Detentación s. *Retención*.

Detentador/a *Retentor/a*.

Para substituí-lo castelán *detentador*, o VOLG propón *detentor* mentres que o LACG non menciona este derivado. Poderíamos aceptar *detentor* ou ben *retentor*, tamén existente en portugués, e que contaría coa vantaxe de mantérmo-la mesma escolla en toda a familia léxica (reter, retentor, retención...).

Exemplos:

- O demandante acusa ó demandado de *reter* un terreo da súa propiedade = *reter mellor ca deter* (cast. "detentar")
- Produciuse a *retención* dun vehículo por orde do xuíz = *retención mellor ca detención* (cast. "detentación").
- A devandita Compañía aparece no escrito de demanda acusador como *retentora* do terreo en litixio = *retentora mellor ca detentora* (cast. "detentadora").

Evacuar v.t. 1.- *Evacuar, librar*. 'Desocupar./ Desaloxar./ Expeler'. / 2.- *Emitir*. 'Realizar un informe'. / 3.- *Cumprir, realizar*. 'Executar un trámite, unha xestión'. / 4.- *Tramitar* 'Instruír'.

Castelanismos facilmente evitables nas tres acepcións administrativas. O vocábulo castelán funciona, na práctica, como unha palabra caixón con catro acepcións, tres delas propias do eido administrativo, o que provoca unha inseguridade e falta de precisión nun rexistro que debe escapar sempre deste tipo de palabras comodín.

As acepcións que xa dá o LACG cómpre engadir-lle-lo vocábulo **tramitar**, ás veces máis preciso para a lingua administrativa. O portugués descoñece pero ten *expedir trâmites*.

Exemplos:

- *Emitir un informe*. (cast. "Evacuar un informe").
- *Tramitar un expediente*. (cast. "Evacuar un expediente").
- *Realizar un traslado*. (cast. "Evacuar un traslado").

PORTUGUÉS
desempenhar
expedir
emitir

CATALÁN
trametre

INGLÉS
to issue

FRANCÉS
exécuter
effectuer

Fallo s.m. 1.- *Fallo, defecto*. / 2.- *Parte dispositiva* (dunha *sentencia*). 3.- *Resolución* (por ext. da acep. 2ª, toda a *sentencia*) / 4.- *Decisión, veredicto* (dun *xurado*).

Vexamos qué propostas ofrecen os dicionarios galegos máis modernos:

LACG.- *Fallo, defecto, erro*. / *Decisión* (parte *resolutiva* dunha *sentencia*). / *Sentencia, veredicto, resolución*.

DDLG.- *Decisión, dictame, veredicto*.

DXC-G.- *Dictame, sentencia* (dun tribunal).

A nosa proposta para a acepción xurídica é *resolvo*, cando funciona como verbo, *parte dispositiva* cando funciona como substantivo e, por extensión, *resolución* para se referir a toda a sentencia definitiva onde se encontra a *parte dispositiva* ou mandato imperativo dela.

Exemplos:

- *En atención a todo isto (eu) resolvo que debo condenar e condeno...*

(cast. "En atención a todo esto fallo que debo condenar y condeno...").

- *Na parte dispositiva da sentencia 3/96 do Tribunal Superior establécese que...*

(cast. "En el fallo de la sentencia 3/96 del Tribunal Superior se establece que...").

- *Nas diversas resolucións do Tribunal Superior sobre ese asunto pode verse que...*

(cast. "En los diversos fallos del Tribunal Superior sobre ese asunto puede verse que...").

Derivados:

Fallar v. 1.- *Fallar, errar.* / 2.- *Resolver.*

As razóns nas que se basea esta proposta poden argumentarse por oposición ás outras:

O *dictame* non ten forza xurídica. Pode establecelo calquera comisión ou tribunal reunido para o efecto, sen que por iso teña forza de cousa xulgada.

O *veredicto* é o que realiza un xurado e só é un posicionamento de culpabilidade ou inocencia.

A *sentencia* é aquel documento público no que o xulgador, unha vez concluído o xuízo, resolve sobre o asunto principal. As sentencias fórmulanse coa expresión do xulgador ou do tribunal que as dicta e expoñendo en parágrafos separados e numerados os antecedentes de feito, os fundamentos de dereito e, por último, a parte dispositiva, chamada en castelán *fallo* (arts. 245 e 248 da Lei orgánica do poder xudicial). Pode servir este vocábulo, polo tanto, como sinónimo de *resolución* na acepción terceira.

Os verbos *acordar* e *decidir*, cos seus respectivos substantivos *acordo* e *decisión*, resérvanse, en principio, para as sentencias interloatorias ou autos, isto é, para as resolucións xudiciais que afectan ós intereses das partes en litixio pero que non son o obxecto principal do proceso. Así e todo, o termo máis correcto para estas resolucións debera ser *decisión*, pois *acordo* non debería empregarse cando se trata

de decisións unipersoais (tódolos autos dos xulgados de primeira instancia e instrucción)⁶. Esta solución goza, sen embargo, de certa extensión nos usos administrativos galegos coa acepción de 'parte dispositiva dunha sentenza xudicial' (repárese en que tamén o catalán emprega esta acepción xurídica de *decidir*) e, evidentemente, non pode ser rexeitada sen máis. Así e todo penso que, sen desautorizar, por suposto, a aquelas e aqueles que empregan o verbo *decidir* nas resolucións xudiciais, a coherencia e a precisión administrativa aconsellan o emprego do vocábulo *resolver*, co que conseguiríamos dous efectos positivos:

Dunha banda optaríamos por un verbo preciso e que conta cun amplo consenso no tocante ó seu significado no mundo xudicial. Así, fálase con máis frecuencia e precisión de *resolucións xudiciais* ca de *decisións xudiciais* xa que estas últimas englobarían tamén ós autos e ás providencias que son disposicións xudiciais que habitualmente non lle poñen fin ó procedemento mentres que as resolucións en principio si, aínda que poidan ser obxecto de recurso.

Doutra banda lograríamos entronca-la terminoloxía da Xustiza coa da Administración en xeral que tamén fala de *resolver* e de *resolucións* para se referir ós actos administrativos dictados por un órgano competente e que rematan, en principio, o procedemento na vía administrativa.

Calquera dos dous verbos, *resolver* ou *decidir*, contén a precisión e a adecuación ó dereito necesarias polo que, desde un punto de vista teórico, os dous son correctos. Agora ben, por un criterio esencial de unificación e de fixación terminolóxica –sempre desexable na Administración a fin de evitarmos desaxustes tanto diatópicos como diafásicos que poidan levar á multiplicidade de linguas de especialidade– a linguaxe xurídico-administrativa debe optar por un único termo e fixa-lo seu emprego en tódolos órganos xurídicos. Polo tanto, e por todo o ata aquí exposto, cremos que o verbo que se debe fixar nos actos que conclúen o procedemento xudicial é *resolver*. Ante a pexa de que desde hai uns poucos anos algúns xuíces e maxistrados veñen empregando con certa frecuencia o verbo *decidir*, hai que considerar que esa práctica administrativa é tan exigua que non debe ser impedimento para mellorar ou rectifica-lo que vai ser, agardemos que nun futuro non moi afastado, a linguaxe xurídica galega.

⁶ Sobre esta cuestión diserta con intelixencia Duarte i Monserrat, C. (1992).

Pervivir v.i. *Pervivir*. 'Seguir vivindo a pesar do tempo e das dificultades'.

Este vocábulo non aparece en ningún dos dicionarios padrón do galego moderno. Pódese pensar en substituílo por *sobrevivir* pero hai matices diferentes. *Sobrevivir* defínese como 'seguir vivindo despois da morte de alguén ou despois de que ocorra algo'. *Sobrevivir* presupón, polo tanto, que se sobrevive con respecto a algo ou a alguén "*sobrevivir a unha catástrofe*", "*sobreviviu á morte do seu pai*", matiz que non existe en *pervivir*.

Derivados:

Pervivencia.

Exemplos:

- *A pervivencia do sistema foral galego na actualidade é aínda de grande importancia.*
- *A figura xurídica da mellorada pervive, aínda, en moitas vilas e aldeas sobre todo costeiras de Galicia.*

PORTUGUÉS

sobreviver

FRANCÉS

survivre

survivance

INGLÉS

to survive

CASTELÁN

pervivir / sobrevivir

A pesar de que a maioría dos idiomas da nosa contorna prescinden deste matiz, penso que neste caso pode ser rendible incorporar este cultismo ó galego xa que comporta maior precisión para a nosa lingua administrativa.

Ponencia s.f. 1.- *Relatorio*. 'Comunicación ou proposta sobre un tema concreto'. / 2.- *Ponencia*. 'Comisión destinada a dicar informes, dictames ou resolucións dentro dalgún organismo'.

O substantivo *ponencia*, derivado do verbo "poner", semella un castelanismo claro e, polo tanto, cómpre decidir se se trata dun préstamo necesario ou innecesario. Na primeira acepción, parece que goza dun certo consenso a forma *relatorio* (véxase tamén o portugués). Na segunda acepción, propia do dereito, parece que estamos ante un préstamo necesario do castelán ó constituír unha figura propia do dereito parlamentario español e que só se podería traducir modificando a terminoloxía de tódolos parlamentos do Estado. Así o interpretan tamén os centros de terminoloxía catalán e vasco que op-

tan os dous pola adaptación gráfica do castelanismo: cat. *ponència*, eusc. *ponentzia*.

Exemplos:

- *O maxistrado relator*. (cast. "El magistrado ponente").
- *A ponencia xeral do Parlamento Europeo*. (cast. "La ponencia general del Parlamento europeo").

Segundo o noso ordenamento constitucional, o órgano interno que prepara o traballo das comisións parlamentarias é un equipo que se denomina *ponencia*. Noutros países, como Francia, este labor realízao só unha persoa ou *rapporteur*. En América Latina a esta persoa chámalle "*informador*" ou "*relator*".

Derivados:

Ponente a.s. 1.- *Relator*. (1. Autor dun relatorio. 2. Maxistrado, membro dun órgano colexiado, encargado de informar ós restantes membros do tribunal sobre un asunto e propoñe-la súa resolución.) / 2.- *Ponente* (membro dunha *ponencia*).

Subasta // Puja s. *Subhasta*. 1.- 'Venda pública ó mellor ofertante feita por mandato ou con intervención dun xuíz ou doutra autoridade' // *Poxa, licitación*. 2.- 'Acción ou efecto de aumentarlle o prezo posto a unha cousa que se subhasta'. / 3.- 'Prezo ou cantidade que o licitador ofrece'.

O LACG dá estes dous substantivos e mailos verbos correspondentes como sinónimos totais ó igual có MLA. O DDLG dálle preferencia a *poxa* e o DRAG elimina *subhasta*, con ou sen hache, igual có VOLG, o DGB ou o DXC-G que só admite o adxectivo *subastado* (sen hache) para o tute.

Dende o punto de vista xurídico, a eliminación do substantivo *subhasta* en favor de *poxa* presenta dificultades que imos analizar de seguido:

No dereito procesual e mais no léxico financeiro estes dous substantivos teñen acepcións diferentes. A *subhasta* é a venda pública de bens ou xoias que se fai ó mellor ofertante, e regularmente por mandato e con intervención dun xuíz ou doutra autoridade. Sen embargo, a *poxa* é a acción ou efecto de *poxar*, isto é, aumenta-lo prezo posto a unha cousa que se *subhasta* e tamén, e por metonimia, o prezo ou cantidade que o licitador ofrece (no galego da illa de Arousa emprégase *poxa* tamén para facer referencia ó engadido que no ultramarinos se dá de balde sobre a cantidade solicitada).

No dereito procesual establécese un procedemento para o caso en que, unha vez convocada *subhasta pública*, non houberse *poxa*; nese caso convócase unha segunda *subhasta* baixando o tipo de saída e, de continuar sen *poxa*, a terceira será xa sen tipo ningún (art. 1488 da Lei de axuizamento civil) agás as especificacións legais (art. 1499 e sgtes. da LAC: un mínimo do 20% do valor efectivo dos bens e as 2/3 partes do tipo fixado na 2.ª subhasta).

Evidentemente, esta precisión pode obviarse dotando o substantivo *poxa* da acepción de *subhasta* (acepción adquirida por extensión na lingua popular) e habilitando outro termo para o significado primixenio de *poxa* (vid. a Lei de axuizamento civil en galego que prescinde, seguindo o VOLG, do termo *subhasta*). Deste xeito, na LAC fálase de *poxa* na que non se presentan *licitadores* ou na que non hai *licitación*. En resumo, se queremos mante-la precisión desta parella de termos complementarios propios do dereito procesual e financeiro a única maneira é habilitar outro ou outros termos. Por este camiño van as dúas solucións propostas para o galego administrativo moderno que optan por eliminar *subhasta*:

1.- Fixar *poxa* para a primeira acepción e habilitar *licitación* para as outras dúas. O verbo *licitar* é, xa dende o latín, sinónimo total de *poxa* pero non de *subhasta*⁷. Esta solución supón estipular que o que nun principio eran sinónimos totais (*poxa* e *licitación*) fronte a *subhasta*, agora pasan a ser termos complementarios establecendo unha variación substancial nos seus semas.

2.- Fixar *poxa* para a primeira acepción e *puxa* para as outras dúas. O VOLG establece a parella *poxa* (< **podiare*) // *puxa* (< **pulsare*) pero esta distinción non nos serve para a parella xurídica ó comportar algúns aspectos discutibles. Dunha banda, os derivados de PULSARE teñen como acepcións 'ter dificultade na execución de algo' ou 'facer forza para pasar adiante'. Joan Corominas e tamén Segura Munguía⁸ advirten de que non se debe confundir esta *puxa* coa *puja* de *aumentar el precio en almoneda*, tomada do catalán *pujar* (subir) e este á súa vez do latín vulgar **PODIARE*. Así, unha suposta parella xurídica *poxa*//*puxa* habería que argumentala en variantes dialectais dun mesmo étimo latino e non en palabras diferentes. Doutra banda, *puxa* e *poxa* aparecen distribuídas xeograficamente por Galicia co mesmo significado (vid. LCC). Polo tanto, hai homonimia nos derivados de PULSARE e de PODIARE pero tódolos que teñen que ver coa

⁷ O DXL e o DLG definen *licitar* como "ofrecer prezo nunha poxa".

⁸ Vid. infra repertorios lexicográficos empregados (DCEC e DELE).

acepción xurídico-financeira ou coa mercantil proveñen deste último étimo latino que significaba 'subir', tal vez pola vía do catalán.

Parece, xa que logo, que ningunha das dúas propostas resolve realmente o problema polo que parece imprescindible consulta-lo que fixeron outras linguas do noso arredor:

CASTELÁN	PORTUGUÉS	CATALÁN	INGLÉS	FRANCÉS
subasta	sub(h)asta	subhasta	auction	criée, licitation
puja (acep 2,3)	leilão (2,3)	puja (2,3)	higher, bid (2,3)	enchère (2,3)

Dado que todas manteñen a distinción e ademais conservan o latinismo *subhasta* –con hache conforme á etimoloxía agás o castelán e mailo italiano, no que é de regra a súa eliminación, e ás veces o portugués–, pensamos que o galego non debería afastarse neste punto do resto dos idiomas da contorna e, polo tanto, establece-la distinción entre *subhasta* e *poxa*. Poderemos empregar de tódolos xeitos *poxa* para a do peixe, a das romarías etc..., isto é, para as tradicionais non reguladas por lei e sen presenza de autoridade ningunha, e reservaremos *subhasta* para as vendas públicas organizadas por mandato dun xuíz ou doutra autoridade. Polo tanto, a terminoloxía xurídica establecerá un acoutamento do campo semántico do vocábulo *poxa* limitándoo ó seu significado primixenio, isto é, ás acepcións 2.ª e 3.ª, como unha convención estipulativa a fin de delimita-la realidade social sobre a que actúa. A seguridade xurídica debe primar de novo sobre a realidade social.

Suplico⁹ s.m. *Sollicitude* 'No dereito procesual, parte final dos escritos xudiciais das partes onde estas lle dirixen ó xuíz ou tribunal, con claridade, o pedimento de tutela concreta que pretenden conseguir a través dese escrito'.

O galego moderno adoita fuxir do verbo *suplicar* no rexistro xurídico-administrativo polos matices de submisión que implica. Repárese na definición que dá o DRAG: "pedir algo a alguén con insistencia e submisión, intentando conmove-lo e pedíndoo coma se fose unha gracia".

Polo tanto, en aplicación dos criterios de modernización e de democratización da Administración e, xa que logo, da súa forma máis

⁹ Na Administración xudicial circula con frecuencia a voz **súplico*, produto dun cruzamento entre *suplico* e *súplica*, que non figura en ningún dos repertorios lexicográficos que puiden consultar dese idioma (vid. apartado 1 da bibliografía).

visible, a lingua administrativa, cómpre desbotalo, xunto con verbos análogos do tipo *rogar* ou mesmo *pregar*, e substituílos por verbos máis neutros como *pedir* ou *solicitar*.

Exemplos:

- *Na solicitude da demanda establécese...* (cast. "En el suplico de la demanda se establece que...").
- *A sala solicita que...* (cast. "A la Sala suplica que...").
- *Solicítolle a este Tribunal que...* (cast. "Suplico a este Tribunal que...").

Atopamos problemas de aceptación por parte dalgúns xuíces e tribunais para estas novas formas que, sen embargo, deben ser defendidas se queremos configurar un galego xurídico moderno e democrático.

Derivados:

Suplicar v.t. *Solicitar*. 'Pedir, demandar algo da Administración de Xustiza'.

Recurso de súplica, recurso de súplica. 'No dereito procesual, aquel recurso ordinario que se presenta perante o mesmo tribunal colexiado que dictou unha resolución para que a substitúa por outra favorable ó recorrente. Equivale ó recurso de reposición pero este procede contra resolucións dun tribunal unipersoal'.

Recurso de suplicación, recurso de suplicación. 'No dereito procesual, aquel recurso ordinario que se presenta perante as salas do social dos Tribunais Superiores contra as resolucións dos Xulgados do Social da súa circunscrición'.

Suplicatorio, suplicatorio. 'Pedimento que dirixe un Tribunal ó Parlamento para que se lle permita procesar a un dos seus membros'.

Tal e como intúen os autores do DRAG na voz *súplica*, este substantivo resulta máis difícil de eliminar xa que se configurou como figura xurídica. Por outro lado, estas acepcións xurídicas do verbo *suplicar* e mais dos seus derivados existen tamén en portugués pero non no francés (*solliciter, faire appel*) nin no catalán (*demanar, sol·licitar*) –repárese en que o portugués aínda non afrontou a reforma e modernización da súa lingua administrativa, polo que incorre en moitos dos defectos das mostras máis rancias da lingua administrativa castelá-. Polo tanto, o padrón galego deberá desbota-lo emprego xurídico-administrativo de *suplicar*, e dos seus derivados *suplico* ou *súplica* (na acepción de parte final dunha demanda), pero deberá admitir como préstamos necesarios do castelán no tecnolecto xurídico as acepcións fixadas no actual dereito procesual español (*recurso de súplica, recurso de suplicación e suplicatorio*).

Tercerista s. *Tercerista* 'Beneficiario dunha tercería de dominio, isto é, do dereito dun terceiro entre dous ou máis litigantes'.

A Lei de axuizamento civil e mailo LACG ofrecen *terceiro*. O propio DJE ofrece na voz *tercero* unha definición perfectamente aplicable a *tercerista*. O DRAE distingue entre *tercero* e *tercerista* xa que *tercerista* só é a parte demandante nunha tercería.

O vocábulo xurídico *tercería* non figura no VOLG pero si no LACG. O portugués descoñece a voz "*tercerista*" pero tampouco non emprega "*terceiro*" con este significado; limitase a falar de *demandante en juízo de terçaria*. O francés tamén distingue entre *tiers opposant* (*tercerista*) e *trois/troisième* (*terceiro*).

Nós, pola nosa banda, pensamos que, a fin de garanti-la precisión terminolóxica pola que se debe caracteriza-la lingua xurídica, cómpre que admitamos *tercerista* para a única acepción de demandante nun xuízo de tercería. A seguridade xurídica terá que ser, sempre, un dos piares básicos do estado de dereito e esta debe manifestarse, no aspecto formal, nunha lingua precisa na que se eviten as ambigüidades e os dobres sentidos recorrendo, se fose preciso, á convención estipulativa, isto é, a definicións legais que arbitrariamente restrinxan a denotación ou referencia dos vocábulos.

Exemplos:

- *As tercerías son de dous tipos: a tercería de dominio (fundada no dominio dos bens embargados ó debedor) e a tercería de mellor dereito (fundada no dereito do tercerista a que se lle reintegre o seu crédito con preferencia ó acredor executante).*

Novas propostas para acepcións xurídicas

Amojonar v.t. *Poñe-los marcos, estremar, marxear, derregar.* 'Sinalar con marcos ou estremas os lindes dunha propiedade ou dun termo xurisdiccional'.

Cómpre que analicemos con vagar a forma recollida en moitos dicionarios antigos e modernos (VOLG, LACG, DXL, DEER...) **amolloar*, derivada dun *mollón* < **MUTULONEM* que non deixou descendentes en galego moderno aínda que si algún resto na época medieval. Malia o castelán *mojón* ou o catalán *mollò*, nin o galego nin o portugués conservan descendentes desa forma medieval que foi

substituída por *marco* ou *estrema*. Dado que no idioma hai múltiples formas para se referir a este concepto, tal vez o máis prudente sexa evitarmos este vocábulo polo que de castelanismo disfrazado poida ter. Cómpre non confundir esta acepción coa forma galega *amolloar* ('facer monllos ou feixes de vides, trigo, herba seca...'), relacionada co substantivo *mollo* ou *monllo* do lat. vg. *MANUCULUS, alteración do latín MANUPULUS.

Derivados:

Amojonamiento, *derrega*, *estrema*.

Apeo s.m. 1.- *Derrega*, *estrema*. 'Acción e efecto de deslindar ou demarcar un terreo'. / 'Documento xurídico que acredita a *estrema* e demarcación das terras suxeitas a un foro'. // 2.- *Calzado*, *encamado*. 'Acción e efecto de calzar un edificio'. // 3.- *Corta*. 'Acción e efecto de cortar unha árbore'.

A voz *apeo* ten as seguintes acepcións en castelán: 1.- 'Acción e efecto de deslindar ou demarcar un terreo'. Nesta acepción témo-los equivalentes tradicionais galegos *derrega* ou *estrema*. 2.- 'Acción e efecto de calzar un edificio'. Neste sentido podemos empregar-las formas galegas *calzado* ou *encamado*. 3.- 'Acción e efecto de cortar unha árbore'. Para este significado cómpre que empreguémo-lo substantivo tradicional *corta*. 4.- 'Documento xurídico que acredita a *estrema* e demarcación das terras suxeitas a un foro'.

O LACG ofrece a seguinte entrada: «**Apeo** s.m. *Apeo*. / *Derrega*, *estrema*». Nós supoñemos que o *apeo* que inclúen os autores do LACG como primeira acepción debe facer referencia ó documento xurídico, polo que parece que admiten o castelanismo como préstamo só para esta acepción. Con todo, e dado que este *apeo* provén da acepción do verbo castelán *apear*, que fai referencia ó recoñecemento e *estrema* dalgún terreo, probablemente o máis asinado sexa prescindirmos deste substantivo propio e exclusivo da literatura xurídica castelá e habilitármolas formas dialectais *derrega* ou *estrema* para designar, tamén, este documento. Cumpriría, con todo, estudar con vagar o noso dereito foral para ver se esta tradución puidese ter algunha implicación non desexada.

Curiosamente, os autores do LACG realizan, noutro lugar¹⁰, unha boa argumentación para desbotar do galego o substantivo *apeo*, aínda que despois o admitan como primeira acepción no *Léxico da*

¹⁰ Vid. Boullón Agrelo, A. I. e outros (1990), pp. 87-88.

Administración. Nós interpretamos este *apeo* na acepción de 'documento xurídico' e de aí esta reflexión, aínda que ben podería tratarse da acción e efecto de *apear*, no sentido de baixar, descender ou desmontar e, nese sentido, sería un substantivo acorde co noso sistema lingüístico pero totalmente inusual e sen equivalente en ningún dos dicionarios modernos deste tipo.

Derivados:

Apear(se) v. 1.- *Estremar, derregar, marxear.* // 2.- *Apear(se).* 'Baixar, descender'. / 'Desmontar'. / 'Desviar, disuadir a alguén'. / 'Para-lo funcionamento do muíño'. / 'Pexa-lo gando para que non escape'.

Deberemos reserva-lo *apear* galego, polo tanto, para as cinco acepcións tradicionais recollidas nos mellores dicionarios galegos.

Contextualizar v.t. *Contextuar.* 'Situar nun contexto un acontecemento para poder explicalo'. / 'Comparar textos'.

Verbo derivado do adxectivo *contextual*, inexistente nos principais dicionarios románicos. Fronte a casos como o de *imperatividad* (cfr. *infra*) nos que os termos inventados veñen a substituír palabras existentes e asentadas no idioma, neste caso a creación enche un certo baleiro significativo polo que a súa aceptación podería ter algunha xustificación. Con todo, poderíamos toma-lo verbo *contextuar*, derivado por vía de regra do substantivo *contexto*, e engadirlle á súa significación propia de 'comparar textos' a acepción de 'situar nun contexto un acontecemento para poder explicalo'. Esta proposta entroncaría coa do vocábulo *conceptuar*, que non **conceptualizar*, tanto no galego coma no castelán ou no portugués.

Dada cuenta fr. *Informado/a.*

En providencias, exhortos, etc... esta frase expresa que a materia obxecto do documento lle foi debidamente comunicada ó xuíz/xuíza polo secretario/a do Xulgado. Supón, polo tanto, un anacoluto. A frase sería "Dada conta ó xuíz dunha determinada materia polo secretario". A dación de conta está prevista na lei como unha das obrigas do secretario pero podemos, sen dúbida, eliminar esta información dos modelos de tramitación sen provocar atranco xurídico

ningún¹¹. De non optar pola súa eliminación, podemos optar por expresar esta dación de conta doutro xeito.

Exemplos:

- Encabezamento dun modelo de providencia incluído nos modelos de ordenador para a tramitación dos asuntos civís:

"Dada cuenta. El precedente escrito de demanda, con sus correspondientes copias y documentos, regístrese en el libro correspondiente. Se admite a trámite."

a) Proposta de eliminación:

Admítese a trámite o precedente escrito de demanda, coas súas copias e documentos, e rexístrase no libro correspondente.

b) Expresión da dación de conta por outro mecanismo:

Informado o xuíz do precedente escrito de demanda coas súas copias e documentos, admítese a trámite e rexístrase no libro correspondente.

Deducir v.t. 1.- *Alegar*. 'Presenta-las partes as súas defensas ou dereitos'. // 2.- *Admitir*. 'Recibir, darlle entrada a un documento na Administración'. // 3.- *Deducir*. 'Sacar consecuencias de algo, inferir'. / 'Sacarlle unha cantidade determinada a un todo, descontar'.

Exemplos:

- (Acep. 1.ª) *Pretensión alegada*. (cast. "Pretensión deducida").

- (Acep. 2.ª) *En virtude da proposta de providencia admitiuse a demanda*. (cast. "En virtud de la propuesta de providencia se dedujo tal demanda").

- (Acep. 3.ª) *Das declaracións vertidas no acto de xuízo oral dedúcese claramente a inocencia do acusado*. (cast. "De las declaraciones vertidas en el acto de juicio oral se deduce claramente la inocencia del acusado").

PORTUGUÉS
alegar (deduzir)
aducir

CATALÁN
adduir

INGLÉS
to adduce
to argue

FRANCÉS
plaider
invoquer

O LACG admite *deducir*. Non repara, en principio, nas acepcións propias do dereito administrativo nin tampouco o VOLG, nin o MLA, nin ningún diccionario de lingua. A nosa proposta é, novamente, restrinxir-la función denotativa do verbo *deducir* no galego ás acepcións amplamente estendidas e documentadas no idioma ('Sacar

¹¹ O catalán opta tamén pola supresión. Vid. Duarte i Monserrat, C. (1996) e Comissió de Normalització Lingüística (1994).

consecuencias de algo, inducir' / 'Sacarlle unha cantidade determinada a un todo, descontar, restar') e empregar verbos máis precisos e libres de tanta carga polisémica para as acepcións xurídicas ('Alegar, aducir' / 'Admitir').

Imperatividad s. *Imperativo* adx. e s. 'Que ten carácter de orde, que transmite unha orde ou dá esa sensación'.

Substantivo inexistente nos dicionarios de uso galegos e mesmo nos casteláns.

Exemplos:

- *Por imperativo legal.* (cast. "Por imperatividad legal").
- *O mandato imperativo da lei.* (cast. "La imperatividad de la ley").

Debemos sempre evita-la creación de novas palabras mediante sufixación ou derivación se estas non son imprescindibles. Sobre o abuso do creacionismo léxico no mundo da Administración pode verse o traballo de Carlos Díaz Abaira, "Algunhas reflexións (*sucintas*) sobre o creacionismo léxico" publicado neste mesmo número.

Lanzar v.t. 1.- *Despojar* 'Privar a alguén da posesión ou tenza dalgunha cousa'. / 2.- *Lanzar* 'Facer que algo saia despedido lonxe dándolle impulso'.

En dereito, este vocábulo ten a acepción de 'expulsar, despojar'. Ningún dicionario galego inclúe a acepción xurídica pero tampouco ningún propón unha alternativa (vid. LACG). Dado que pertence ó tecnolecto xurídico castelán, con equivalentes sinxelos en galego, a nosa proposta é substituílo por *expulsar* ou *despojar* e o substantivo *lanzamento* por *expulsión*, *despojo*, *despojamento* (port. *despojamento*, *despojo*).

Deste xeito, a definición xurídica 'privar a alguén da posesión ou tenza dalgunha cousa' queda perfectamente englobada nos semas do verbo *despojar* que, de tódolos xeitos, debe engadi-la acepción xurídica nos principais dicionarios galegos.

PORTUGUÉS	FRANCÉS	CATALÁN	ITALIANO	INGLÉS
despojar	dépouiller	despullar	spogliare	to disposses
expropiar ¹²	deposséder	llançament		to evict

¹² Ten matices diferentes xa que a expropiación é sempre a cambio de algo e

Derivados:

Lanzamiento s.m. *Despoxamento, expulsión.*

Sen ser de uso frecuente, ás veces temos visto na incipiente lingua xurídica galega o vocábulo *desaloxo* ou *desaloxamento* co valor do castelán *lanzamiento*. Descoñecemos-lo grao de implantación desta proposta e nin tan sequera se é realmente unha proposta ou só unha mala tradución, pero en todo caso pensamos que non é unha equivalencia acertada por carecer ámbalas palabras da mesma extensión semántica. O termo galego *desaloxo* fai referencia só á acción de facer saír dun lugar a unha persoa ou cousa fronte a *despoxamento*, moito máis extenso, e que fai referencia á acción e efecto de privar a alguén do que goza ou ten (non só dun lugar).

Exemplos:

- A xuíza ordenou o *despoxamento* de tódolos seus bens, mobles e inmobles.

(cast. "La Jueza ordenó el lanzamiento de todos sus bienes, muebles e inmuebles").

- A policía efectuou o *desaloxamento* do edificio sen que se producisen incidentes.

(cast. "La policía procedió a efectuar el desalojo del edificio sin que se produjesen incidentes").

Poner en su conocimiento per. v. *Comunicar.*

Dar traslado per. v. *Trasladar.*

Ser obxecto de sanción per. *Ser sancionado.*

Proceder a enviar per. v. *Enviar.*

Como xa comentaban no seu *Manual* Carlos Abreira e Xermán Cancela, as perífrases formadas cun verbo baleiro máis un substantivo, ademais de ralentiza-la construción sintáctica, contribúen á excesiva nominalización da lingua administrativa polo que estes estudosos recomendan o emprego de *usar* por "facer uso", *participar* por "tomar parte", *entregar* por "facer entrega" ou *realizar* por "proceder á realización".

Nós, pola nosa banda, engadimos algunhas máis abondo frecuentes na literatura xurídica e que cómpre cando menos reducir para irmos configurando unha lingua xurídico-administrativa sinxela, moderna, elegante e, por qué non, con marca da casa, denominación de orixe "produto galego de calidade".

Exemplos:

- *Comunicolle que o vindeiro día 7 terá lugar o acto de xuízo oral...*

(cast. "Pongo en su conocimiento que el próximo día 7 se celebrará el acto de juicio oral...").

- *Trasládenselle os autos ó Ministerio Fiscal para a cualificación penal dos feitos.*

(cast. "Dese traslado de los autos al Ministerio Fiscal para la calificación penal de los hechos").

- *O denunciado será sancionado polas ameazas e insultos proferidos.*

(cast. "El denunciado será objeto de sanción por las amenazas e insultos proferidos").

- *Envíeselles un oficio ós forenses no que se solicite a máxima urxencia...*

(cast. "Procédase a enviar oficio a los forenses en el que se solicite la máxima urgencia...").

Probado y así se declara fr. Declárase probado que...

Frase feita do tecnolecto xurídico castelán que pode ser substituída no galego por unha secuencia máis simple e máis acorde coa orde natural dos elementos na cadea.

Exemplos:

- *Declárase probado que o acusado cometeu o delito.*

(cast. "Probado y así se declara la comisión del delito por el acusado").

Relevar/se v.t. e p. 1.- *Exonerar/se, dispensar*. 'Liberarse dun peso ou gravame'. / 2.- *Relevar/se*. 'Substituírse nun emprego, tarefa ou cargo'.

Verbo correcto na segunda acepción. Sen embargo, na acepción xurídica sería mellor substituílo en galego polas formas *exonerar/se* ou *dispensar*.

PORTUGUÉS	FRANCÉS	ITALIANO	CATALÁN	INGLÉS
exonerarse	exonérer	esonerare	dispensar	to exonerate
dispensar	dispenser	dispensare		to dispense

Se reparamos en que a forma *exonerar* xa era en latín un verbo do tecnolecto xurídico e que conserva descendentes en case tódalas linguas románicas e non románicas, debemos concluír que parece a solución máis acertada, sobre todo se temos en conta que *relevar* só adquire esta significación xurídica nalgúns linguas e con moitas limitacións.

O verbo *dispensar* tamén é panrománico e foi estendido por vía culta ó inglés. O seu significado en latín era 'distribuír, repartir'. O significado xurídico de 'eximir de algo' provén do substantivo DISPENSATIO, propiamente 'administración, moderación'.

Traspolar v.t. 1.- *Traspasar*. 'Pasar dun lado ó outro'./ 'Cederlle a outro o dereito sobre algo, por exemplo un negocio, pero mantendo a súa propiedade'. / 2.- *Transpolar*. 'Acción de atravesar ou pasar por un dos polos terrestres'.

Este verbo emprégase con frecuencia no tecnolecto administrativo castelán aínda que o correcto nese idioma sería **transpolar** (acción de atravesar ou pasar por un dos polos terrestres). É unha palabra inexistente ou inusual na maioría dos idiomas da nosa contorna (en francés e, se cadra, nalgún outro) e menos aínda empregada de xeito figurado no sentido xenérico de 'traspasar' que é como se adoita empregar na lingua administrativa castelá.

Empréguese *traspasar* e, en todo caso, resérvese *transpolar* para o sentido estricto de 'traxectoria que pasa por un dos polos terrestres'.

Bibliografía

1. Repertorios lexicográficos empregados:

- Costa Almeida, J. e Melo Sampaio, A. (1976): *Dicionário da lingua portuguesa*. Porto, Porto Editora (5ª ed.).
- DBJ: Calatayud Pérez, E. e outros (1986): *Diccionario básico jurídico*. Granada, Comares.
- DCDELG: Chacón Calvar, R. e Rodríguez Alonso, M (1992): *Diccionario crítico de dúbidas e erros da lingua galega*. A Coruña, Edicións do Castro (2ª ed.).
- DCEC: Corominas, J. e Pascual, J.A. (1980): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid, Gredos.
- DDLG: Fernández Salgado, B. e outros (1991): *Diccionario de dúbidas da lingua galega*. Vigo, Galaxia.
- DEER: Rodríguez González, E. (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. Vigo, Galaxia.
- DELE: Segura Munguía, S. (1985): *Diccionario etimológico latino-español*. Madrid, Anaya.

- DGB: Carballo Martínez, A. e Dosil López, B. (1993): *Diccionario galego de banca*. A Coruña, Xunta de Galicia.
- DJE: Fundación Tomás Moro (1993): *Diccionario jurídico Espasa*. Madrid, Espasa Calpe.
- DLG: Xove Ferreiro, X. e outros (1995): *Diccionario da lingua galega*. Vigo, Obradoiro-Santillana.
- DRAE: RAE (1992): *Diccionario de la Real Academia Española*. Madrid, Espasa Calpe (21ª ed.)
- DRAG: RAG-ILG (1990): *Diccionario da lingua galega*. Madrid, Real Academia Galega-Instituto da Lingua Galega.
- DTJ: Martínez Marín, J. (1994): *Diccionario de términos jurídicos*. Granada, Comares.
- DXC-G: Navaza Blanco, G. (coord.) (1990): *Diccionario Xerais castelán-galego*. Vigo, Xerais.
- DXL: Navaza Blanco, G. e Lastra Muruais, X. (coords.) (1993): *Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo, Xerais (4ª ed.).
- Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona, Enciclopedia catalana e Edicions 62.
- LACG: Boullón Agrelo, A. I. (coord.) (1991): *Léxico da Administración Castelán-Galego*. Santiago, ILG-RAG.
- LCC: García, C. (1974): *Léxico de la comarca compostelana*. Anexo 1 de Verba, Santiago, Universidade de Santiago de Compostela.
- Le Docte, E. (1995): *Diccionario de términos jurídicos en cuatro idiomas. Español, Alemán, Francés, Inglés*. Madrid, Civitas.
- Martínez Almoyna, J. (1993): *Dicionário de Espanhol-Português*. Porto, Porto Editora.
- MLA: García Cancela, X. e Díaz Abreira, C. (1994): *Manual de linguaxe administrativa*. Santiago, EGAP (3ª ed.).
- N-95: ILG-RAG (1995): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Vigo, RAG-ILG (12ª ed. revisada).
- Rey, A. e Rey-Debove, J. (1990): *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris, Le Robert (11ª ed.).
- Smith, C. (1992): *Collins. Diccionario Español-Inglés / English-Spanish*. Barcelona, Grijalbo.
- VOLG: ILG-RAG, *Vocabulario ortográfico da lingua galega*. (Versión provisional, inédita.)
- Zingarelli, N. (1986): *Vocabulario della lingua italiana*. Bologna, Zanichelli.

2. A planificación do corpus xurídico-administrativo:

- Boullón Agrelo, A. I. e outros (1990): "Problemas e métodos para o establecemento do léxico administrativo galego", *Cadernos de Lingua* 2, pp. 83-91.
- Boullón Agrelo, A. I. e Tato Plaza, F. R. (1990): "Tres propostas terminolóxicas para o léxico xurídico-administrativo a partir de fontes medievais", *Cadernos de Lingua* 1, pp. 11-15.
- (1994): "Uniformidade e variedade do léxico xurídico-administrativo medieval galego", *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, vol. 6, A Coruña, F. Barrié de la Maza, pp. 367-377.
- Cabré i Castellvi, M^a. T. (1988): "Normes internacionals i metodologia terminològica", *Llengua i Dret* 11, pp. 63-76.
- Díaz Abraira, C. (1990): "Modelo de ficha lexicográfica. Dous exemplos: Turno e apremio", *Cadernos de Lingua* 1, pp. 41-46.
- (1995): "Algunhas notas sobre a codificación léxica e terminolóxica", *Cadernos de Lingua* 12, pp. 73-82.
- Fernández Somoza, M. (1990): "Posibles solucións terminolóxicas para os termos casteláns *fallar* e *fallo*", *Cadernos de Lingua* 2, pp. 79-81.
- González Montañés, A. (1997): "Notas para un vocabulario básico xurídico castelán-galego: a letra A", *Boletín de Administración e Lingua* 5 (no prelo).
- Santamarina, A. (1984): "¿Concello, axuntamento, municipio...?", *Lingua e Administración* 1, p. 6.
- (1985): "A documentación dialectal no establecemento dunha lingua administrativa", *Revista de Administración Galega* 1, pp. 109-117.

3. A simplificación da linguaxe xurídico-administrativa:

- A mellora da comunicación entre a Administración e os cidadáns. Relatorios das xornadas sobre simplificación da linguaxe. Donostia, 1995/XI/22-24.* Bilbao, Herri Ardulararitza Euskal Erakundea (IVAP), 1996.
- Calvo Ramos, L. (1980): *Introducción al estudio del lenguaje administrativo*. Madrid, Gredos.
- Comissió de Normalització Lingüística e Servei Lingüístic del Consell dels Il·lustres Col·legis d'Avocats de Catalunya (1994):

- Formulari Juridic*. Barcelona, Consell dels Il·lustres Col·legis d'Avocats de Catalunya.
- Duarte i Monserrat, C. (1985): "Introducció a la traducció administrativa entre el català i el castellà", *Llengua i Dret* 5, pp. 33-54.
- (1986): *Llengua i Administració*. Barcelona, La Magrana.
- (1992): "Criterio de estilo en la redacción de normas", *Jornadas sobre la modernización del lenguaje administrativo*. Madrid, 1992/VI/29-30. (Edición non venal).
- Duarte i Monserrat, C./ Alsina A. / Sibina S. (1996): *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona, EAPC (4ª ed.).
- Dwyer, J. (1996): "PEC training course on the language simplification", *A mellora da comunicación...*, pp. 159-173.
- Fioritto, A. (1996): "The Italian Government's proposals for simplifying administrative language", *A mellora da comunicación...*, pp. 197-208.
- García Cancela, X. (1996): "Linguaxe e Administración: Experiencia da Escola Galega de Administración Pública", *A mellora da comunicación...*, pp. 47-58.
- Gemar, J. C. (1982): *Langage du droit et traduction*. Quebec, Conseil de la Langue Française.
- GRETEL (Grupos de Estudios de Técnica Legislativa) (1986): *La forma de las leyes*. Barcelona, Bosch.
- Institut Français des Sciences Administratives (1981): *Le dialogue écrit Administration-administrés*. París, La Documentation Française.
- Jou i Mirabent, Ll. (1996): "La simplificación del lenguaje jurídico en el Notariado de Cataluña: Una aproximación a los problemas de base", *A mellora da comunicación...*, pp. 151-158.
- Maher, G. (1996): "The past and present of Plain English Campaign", *A mellora da comunicación...*, pp. 9-20.
- Ministerio para las Administraciones Públicas (1990): *Manual de estilo del lenguaje administrativo*. Madrid, MAP.
- Prieto de Pedro, J. e Abril Curto, G. (1986): "Reflexiones y propuestas para la modernización del lenguaje jurídico administrativo castellano", *Llengua i Dret* 10, pp. 7-31.
- Prieto de Pedro, J. (1991): *Lenguas, lenguaje y derecho*. Madrid, Civitas.
- (1996): "La exigencia de un buen lenguaje jurídico y Estado de Derecho", *A mellora da comunicación...*, pp. 123-141.
- (1996b): "Lenguaje jurídico y estado de derecho", *Revista de Administración Pública* 140, pp. 111-129.

- Solé i San Millán, M. (1996): "Llenguatge i Administració: L'experiència de les administracions públiques a Catalunya, a l'àmbit jurídic i judicial i a les empreses públiques", *A mellora da comunicación...*, pp. 83-94.
- United States Government (1984): *Style manual*. Washington, Printing Office.
- Urrutia Badiola, A. (1996): "Propuestas de simplificación del lenguaje jurídico. Breve reflexión desde el euskara", *A mellora da comunicación...*, pp. 143-149.
- Vega Lorenzo, M. (1995): *O poder que nos fala: algunhas consideracións sobre o dereito, a linguaxe e a técnica normativa*. Santiago, EGAP.

ALGUNHAS REFLEXIÓNS (SUCINTOSAS) SOBRE O CREACIONISMO LÉXICO

CARLOS DÍAZ ABRAIRA
Parlamento de Galicia

Introducción

No proceso de estandarización das distintas linguas adoitan presentarse diversos problemas relacionados co límite desa tarefa. O concepto de aceptabilidade lingüística, con todo o que leva implícito, é algo delicado e de contornos cando menos discutibles. Nocións como norma ou patrón lingüístico, incorrección ou desviación lingüística, gramaticalidade... pódense ver desde distintas ópticas, especialmente cando se fala de linguas en proceso de normalización (e máis aínda cando as súas repercusións son obxecto de debate extralingüístico).

Parece claro tamén que nos tempos actuais, de cambios acelerados e de progreso científico-tecnolóxico e comunicativo por veces vertixinoso, eses conceptos mencionados poden aparecer máis difundidos, e posicións lingüísticas excesivamente academicistas ("policiais" para algúns sectores) ou fundamentalistas chocan con outros principios como liberdade, creatividade, evolución...

Chegados a este punto, por exemplo, ¿quen me pode impedir a min, en uso da miña liberdade individual e dos meus dereitos irrenunciabes, etc., etc., que comece a *linguar* xeados de chocolate, *comest*ar alimentos ricos en graxas, facer *solicitacións* en demanda de melloras laborais ou *peticionar* determinada documentación? ¿*Ké li-mite Ai?* ¿Ou *tudo* vale?

A analoxía e a creatividade lingüísticas

Pretendendo centrar estas reflexións nas linguaxes non-literarias, especialmente naquelas que teñen que ver coa administración e

cos medios de comunicación, hai toda unha serie de mecanismos analóxicos ou creativos que veñen multiplica-lo mundo léxico coñecido e comunmente utilizado.

Así, por exemplo, se temos en conta os recursos de derivación da lingua, podemos atopar con prefixos de uso normal formacións analóxicas do tipo *cronograma*, *biocombustible*, *cardiosaudable*, *desinstitucionalizar*, *desregular*, *descausalizado*, *euroescepticismo*, *eurocensura*, *eurocorpo*, *ciberterrorismo*, *ciberadicto*, *urbicidio*, *periurbanización*, *duopolio*, *iliquidez*, *pluspetición*...

O mesmo sucede cando reparamos na sufixación: *economicidade*, *espacidade*, *persegubilidade*, *secuenciación*, *musealización*, *funcionarización*, *prescindencia*, *virtualizar*, *maximizar*, *externalizar*, *inicializar*, *clonar*, *compostar*, *faunal*, *premial*, *decisional*, *precaucional*, *funcionante*, *formulante*, *estimatorio*, *explicatorio*, *garantista*, *difundidor*, *titoriado*, *descausalizado*, *tunelizado*, *electronificado*...

Tamén se observa isto no caso da composición de palabras: *rururbano*, *cualicuantitativo*, *videovixilancia*...

Trátase de verbos, substantivos, adxectivos... que ás veces teñen un efecto multiplicador e crean as súas propias familias léxicas.

Algunhas destas formacións teñen moito que ver cunha época concreta ou con determinados acontecementos e de aí a súa diferente perdurabilidade: *comunistoide*, *desnazificación*, *Irangate* ou *Contragate* (cp. *Watergate*), *mercenarización*, *ulsterización*, *sicilianización*, *colombización*, *bonsaización*, *felpismo*, *polanquismo*, *perfilación* (lingüística), *mastroiannizar*...

Neste sentido, a capacidade de creación e innovación é ilimitada e non hai barreiras academicistas que freen tales procesos. Rexístranse formas que responden a un espírito de creacionismo eufemístico (*invidente*, *subsahariano* -por negro-), figurado (*dieta televisiva equilibrada*) ou especialmente estilístico, persoal, con vocación estética: *futbolizado*, *pelmatozoide*, *veranización*, *conservatismo*, *familístico*..., ou incluso con afán de marcar moi ben os matices semánticos respecto dos termos base ou de referencia: *opinático*, *autoidentificación*, *identitario*, *federalidade*...

¿O creacionismo abusivo?

Empeza a ser lugar común -e non só desde ámbitos académicos de distintas linguas- oír falar de excesos, diverxencias inxustificadas ou abusos lingüísticos neste proceso natural de enriquecemento léxico. Resúmeo un tanto drasticamente esta cita de Javier Marías: "Lo

de 'visionar' por ver, 'explosionar' por hacer explotar o 'posicionar' por situar pertencen a esa figura tan familiar, la del burro con escaño y micrófono". Non chegaría eu a tanto, pero voces de distintas linguas apuntan nesta dirección.

É posible que moitas destas formacións, en canto se serven de mecanismos utilizados normalmente na lingua, non ofrezan moitos reparos, a pesar da súa discrecionalidade semántica ou de certa percepción -se cadra subxectiva ou inmotivada- de colisión con algo que se dá en chamar 'espírito da lingua': *posicionamento, fisuración, frecuentación, ciclabilidade, posicionarse, optimizar, maximizar, internalizar, complementarizar, zonificar, (sobre)dimensionar, residenciar, conveniar, concesionar, substanciar, anexar, incidenciar, inventarial, decisonal, precaucional, oposicional, negocial, conselleiral...* Por outra parte, ata se pode considerar que resultan formas económicas, en tanto son de significado deducible, enchen ocos terminolóxicos ou son formas analóxicas doutras documentadas e codificadas.

Pero este imparable proceso está levando consigo substitucións lingüísticas semellantes ás que o galego sofre, por exemplo, por presión do castelán, en casos de parellas léxicas coma **grifo-billa* ou **escoba-vasoira*.

Este fenómeno é moi normal, por exemplo, na linguaxe da administración ou dos medios de comunicación. Así, voces como *conexionar, invasiónar, excepcionar, provistar, aperturar, recepcionar, opcionar, obstruccionar...*, formadas sobre substantivos ou adxectivos da mesma familia, abundan nestes rexistros, competindo coas formas naturais ou mesmo substituíndoas: *conectar, invadir, exceptuar, prover, abrir, recibir, optar, obstruír...* Chégase ás veces a aducir -creo que con pouco fundamento- a diferenza de matices semánticos que desde o punto de vista técnico achegan estas novas palabras. E chegados a aquí, ¿por que *non* **postar, *envoltar, *cancionar, *elevacionar, *inhalacionar*, etc.?

Coda

Existe a tendencia nas distintas linguaxes grupais, gremiais ou tribais a conformar determinadas "marcas" como trazos distintivos e distanciadores e ó tempo identificadores dos membros do grupo, gremio ou tribo: no fútbol *o dianteiro corre por banda dereita* ou no ámbito hospitalario *a paciente xa está en planta*. O último extremo destes procedementos é a conformación das xergas ou "latíns" particulares. No ámbito das linguaxes administrativa e dos medios de co-

municación, moi interrelacionadas, tamén se dá esa tendencia, e non só no campo léxico ou terminolóxico (sucede tamén na sintaxe ou nos niveis de redacción e estilo). E non se quere dicir que en determinado tipo de discursos ou rexistros estas licencias non sexan acáidas pero no común, no estándar das comunicacións administrativas ou xornalísticas, en canto buscan a comprensibilidade xeral e están a constituír estándares lingüísticos (gramaticais, estilísticos, relacionais...), deberían ser obxecto de contención no seu emprego, polo menos ata o límite de non se constituíren precisamente nas formas habituais de uso, en detrimento doutras máis propias, comúns e accesibles. Na medida en que se pretenda facer transparentes as comunicacións nestes ámbitos penso que eses serían precisamente os límites que como pauta xeral conviría respectar: evita-las substitucións ou suplantacións lingüísticas inmotivadas, que ó único que conducen é a dificulta-la comprensibilidade, corporativiza-los discursos (e monopoliza-las súas vantaxes) e empobrece-la lingua, en suma.

GALEGUISMOS EN *LA MADRE NATURALEZA*, DE EMILIA PARDO BAZÁN

RODRIGO VARELA CABEZAS
Universidade de Vigo

Xa no prólogo de *La Tribuna* (1883), dona Emilia uníase á vía realista iniciada por Galdós e Pereda co propósito de "hacer hablar a mis personajes como realmente se habla en la región de donde los saqué"; así, manifestaba a súa convicción de que, de dispor ela da habilidade suficiente, o lector gozara moito máis do "vivo manantial de las expresiones populares, incorrectas y desaliñadas, pero frescas, enérgicas y donosas", contrapostas á "retórica novelesca diaria"¹. Sen embargo, fronte ó que acontecía con Galdós ou Pereda, dona Emilia atopábase ante un importante problema: as súas novelas estaban ambientadas en Galicia, rexión que posuía un idioma propio (por moito que a novelista o denominase "dialecto") dificilmente comprensible para os castelanfalantes, que en definitiva eran os receptores das obras de Pardo Bazán. De aí que a escritora resolvese a cuestión da maneira máis simple: limitouse a elaborar unha variedade lingüística ficticia e suficientemente próxima ó galego como para resultar verosímil ós lectores e ó mesmo tempo o suficientemente comprensible para eses mesmos lectores que descoñecían o galego. Creou así unha especie de síntese entre algúns dos aspectos máis *pintorescos* do idioma galego, formas características da fala popular (tanto galega coma castelá) e elementos arcaicos (que eran frecuentes tanto no galego moderno coma no castelán clásico). Obviamente, esta amálgama lingüística estaría presente sobre todo nos personaxes rurais e das clases máis baixas, de acordo coa situación do galego da época; non obstante, tamén atopamos galeguismos soltos en boca de personaxes máis cultos ou no propio narrador (explicables pola orixe galega da autora e

¹ Emilia Pardo Bazán (1993: 59).

deses personaxes e pola necesidade de nomear determinados obxectos ou realidades específicos de Galicia).

Sen dúbida, os nosos escasos coñecementos do castelán do s. XIX dificultaron nalgunha medida a realización do presente traballo, xa que non sempre estaba claro se termos que hoxe parecen en desuso en castelán e son correntes en galego se atopaban na mesma situación na época en que escribe dona Emilia. Outro problema é que ás veces resulta difícil establecer se determinadas formas que non coinciden exactamente coas *normais* en galego hai que explicalas como froito dos limitados coñecementos que a novelista tiña da lingua galega ou ben como formas dialectais da zona na que se localiza a acción novelesca² (cando non son un intento de castelanización por parte da autora, buscando facelas comprensibles ós lectores casteláns). En relación con isto, é importante ter en conta que o galego no séc. XIX, a pesar de se-lo medio de expresión da maior parte da poboación de Galicia, non gozaba de ningún tipo de recoñecemento fóra de determinados sectores "galeguistas" de carácter moi restrinxido; en definitiva, trátase dunha lingua concibida na época como *dialecto* das clases populares e sobre todo do ámbito rural. A non normativización do mesmo permite tamén entender que dona Emilia dispuxese de gran liberdade á hora de elaborar esa peculiar variedade lingüística desenvolvida nas súas novelas, non estando encorsetada por máis leis e normas cás que ela mesma quixese impoñerse.

Seguindo o artigo escrito por Carlos Casares (1989) sobre os galeguismos en *Los Pazos de Ulloa*, distribuímo-lo noso traballo en catro apartados, dedicados respectivamente ós *vulgarismos*, ós *galeguismos castelanizados*, ós *galeguismos puros* e ós *xiros e expresións galegas (puras e castelanizadas)*. De acordo co mencionado artigo, engadimos ó final un vocabulario galego de *La madre Naturaleza* que agardamos resulte útil para futuros investigadores da lingua literaria de dona Emilia Pardo Bazán. A mellor proba da necesidade de traballos como o presente é a edición de *La madre Naturaleza* preparada por Ignacio Javier López (1992), que amosa nas súas polo demais pormenorizadas anotacións un lamentable descoñecemento do galego.

² Trataríase da rexión dos altos vales do Arenteiro, "en los confines de las provincias de Orense y de Pontevedra y de la región del alto Ulla" (Clémessy, 1981: 405). Aínda que a comprobación sería interesante, excede ás pretensións do noso modesto traballo.

1. Vulgarismos

Característica común a tódolos vulgarismos é que aparecen sempre en boca de personaxes do pobo, ben en intervencións directas, ben a través do narrador, no que se coñece como estilo indirecto libre. En todo caso, están sempre encamiñados a un mesmo obxectivo: axudar a describir e caracterizar de maneira verosímil a linguaxe peculiar e pintoresca de personaxes de baixa extracción social, carentes de estudos e que caían en frecuentes incorreccións ó falar. Certamente, os vulgarismos que sinalamos máis abaixo poderían ser na súa maioría localizables en calquera lugar do territorio español (polo que non os introducimos, salvo algunha excepción, no "Vocabulario galego" que figura ó final deste artigo); non son pois galeguismos en sentido estrito, pero seguindo a Carlos Casares (1989: 131-133) incluírémoslos no noso traballo. De feito, o decisivo aquí non é o seu carácter xenérico de vulgarismos, senón a súa utilización específica para conformar unha variedade lingüística que puidese ser aceptada polos lectores como característica do noroeste peninsular (é dicir, que resultase verosímil e se adecuase perfectamente ó contorno físico no que se desenvolve a novela)³.

O primeiro vulgarismo localizado aparece na páxina 68-E⁴: trátase de *liáco*⁵. O correcto é *iliáco*, tal e como sinala Ignacio Javier López. Trátase pois dun caso de aférese, fenómeno frecuente na fala popular e que supón a perda dun son inicial; outros exemplos de aféreses son *morragia* (p. 76), *ciertas* -por *aciertas* (p. 343-E), *séneca* -por *arsénico*- (p. 349) y *gunizando* (p. 355).

Dentro dos vulgarismos consistentes na supresión dun son, atopamos tamén exemplos de apócope, coa perda dun elemento ó fi-

³ "Tamén hai escritores que pra descata-la persoalidade do galego diante do castelán recorren ó abuso do vulgarismo" (García González, 1974: 68).

⁴ O significado das distintas siglas que acompañan ós termos citados ó longo do artigo explícase no "Vocabulario Galego de *La madre Naturaleza*" situado ó final do noso traballo. Neste primeiro apartado só empregamos a sigla "E", referida ós comentarios correctos do editor, porque non hai comentarios incorrectos (como moito incompletos, e que sempre é unha cuestión de graos); tampouco é preciso indicar se o termo aparece na voz do narrador ou dos personaxes (pois xa dixemos que os vulgarismos sempre se usan para caracterizar a fala de personaxes do pobo).

⁵ Os termos en cursiva aparecen así na edición (temos que supoñer que a cursiva se debe á mesma dona Emilia). Ó longo da novela, Pardo Bazán parece utilizar as cursivas dun modo bastante aleatorio, como respondendo á súa intuición inmediata no intre de escribir respecto de se tal verba é máis ou menos incorrecta ou estraña á lingua castelá. Non obstante, o uso das cursivas é máis sistemático cando a súa finalidade é distinguir palabras soltas dos personaxes citados no medio do discurso do narrador.

nal da palabra: *clas* (p. 83), *hom*⁶ (p. 109) e *Madrí* (p. 318). Destacan neste senso as verbas con apócope da sílaba final *-de* (para este fenómeno, véx. García González, 1974: 71): *salú* (p. 120), *eusautitú* (p. 319), *usté* (p. 319), *caballerosidá* (p. 319), *edá* (p. 355) y *verdá* (p. 355) -que tamén anotaba Carlos Casares (1989: 132) en *Los Pazos de Ulloa*.

Hai un caso ademais en que en lugar de supresión témo-la adición dun son; este fenómeno chámase prótese cando o son se engade ó comezo da palabra: *adispensando* (p. 319).

Outro tipo de vulgarismos son as chamadas metáteses, non infrecuentes “en el gallego vulgar” (Casares, 1989: 132). Así, atopamos en *La madre Naturaleza* os exemplos seguintes: *estripar* (p. 79-E), *perfundas* (p. 80-E) -con confusión entre a sílaba inicial *por*, froito da metátese, en *per-*, *trienta* (p. 194), *trempanito* (p. 293), *pergunta* (p. 318-E), *premiten* (p. 319), *perfirencias* (p. 352).

É habitual a presenza de vulgarismos na pronunciación dos grupos consonánticos cultos (García González, 1974: 32-34 e 41-42). Así, os grupos *ct*, *cc* e *x* (= *cs*) presentan frecuentemente no galego popular a vocalización do *-c-* implosivo (fonema /k/) en *-u-*, tendencia reflectida da nosa novela: *eusautitú* (p. 319), *eusageran* (p. 354) e *eleuciones* (p. 355).

En relación cos grupos consonánticos cultos, e en concreto no que se refire á pronuncia do grupo /ks/ representado pola grafía *-x-*, a miúdo prodúcese unha relaxación na articulación, perdéndose o son en posición implosiva, como en *esterminación* (p. 354-E).

Exactamente o mesmo fenómeno, aplicado ó grupo *-gn-*, atopámolo co termo: *indinado* (p. 341).

Pero sen dúbida o vulgarismo máis repetido é o que consiste no cambio de timbre dunha vocal átona; esta vacilación explícase pola debilidade característica destas vocais (que mesmo poden chegar a desaparecer). Deste tipo temos: *custión* (p. 80), *endrómena* (pp. 81-E, 352 e 355), *fantésia* (p. 341), *entenciones* (p. 352), *riquilorios* (p. 352-E), *gunizando* (p. 355), *entención* (p. 360)⁷. Dentro desta

⁶ É curioso que tanto *clas* como *hom* son citados por Carlos Casares no seu artigo sobre “Galleguismos en *Los Pazos de Ulloa*” (1989: 134, 137 e 138). Sen embargo, este autor non os considera vulgarismos, senón galeguismos puros (pese a recoñecer no vocabulario final que *hom* é apócope de *home*); atendendo a este traballo, nós tamén incluiremos ámbolos dous termos no “Vocabulario Galego” final.

⁷ Poderíamos matizar máis a explicación do cambio que se produciu nalgúns destas palabras: *custión*, por exemplo, é considerada ás veces o resultado dunha asimilación (García González, 1974: 69), pero tamén podería entenderse como unha reacción do galego popular contra o diptongo crecente *-ue-*, pouco presente na nosa lingua. Serían claras asimilacións da vocal inicial á vocal tónica os vocábulos *entención* i *enten-*

clase de vulgarismos, atopamos casos claros de disimilación vocálica, co cambio da vocal átona para diferenciarse da tónica (García González, 1974: 69): *Salimón* (p. 81), *dicencia* (p. 319), *perfircncias* (p. 352), *empío* (p. 353).

Outros vulgarismos son os que xorden de derivacións incorrectas, como as que seguen: *tumificaciones* (p. 79) -no lugar de "tumoraciones" ou "tumefacciones"-, *quizásmente* (p. 319) e *cuasiamente* (p. 341).

Tamén son vulgarismos formas dialectais dalgúns imperativos ós que se fai rematar en -y-, quizais por analogía coa forma galega "fai": *tray* (p. 120-E)⁸ e *day* (p. 289-E).

2. Palabras galegas castellanizadas

Polo que se refire ás palabras galegas castellanizadas, aplicamos un criterio bastante amplo para a súa elección, o cal explica que ás veces a súa inclusión neste apartado poida provocar dúbidas. Así, naquelas ocasións en que se trata de vocábulos que existen tanto en castelán coma en galego, citámolos aquí de seren arcaicos ou pouco usados na primeira lingua e normais na segunda; as raíces galegas da autora (cando aparecen en boca do narrador) e o intento de caracterizar unha variedade lingüística supostamente galega (cando aparecen en boca dos personaxes) xustifican que dona Emilia se decidise por eses termos e non por outros máis propios do castelán.

Entre as palabras que hai que citar neste apartado está o caso de *ojeada* (p. 61-N), que non se usa co significado que lle é propio en castelán ("Mirada pronta y ligera que se da a algo o hacia alguien", R.A.E., 1992). A verba debe explicarse como unha castellanización do galego *ollada* (acto de *ollar*, mirada); non hai máis que ve-lo contexto en que se presenta no vocabulario situado ó final do presente traballo.

ciones (as vocais -i- pechadas fanse, por influxo do -ó-, de apertura media); non obstante, tamén pode influír na alteración unha posible confusión co prefixo *en-*. Respecto ó termo *endrómene*, o cambio da vocal postónica podería explicarse, ademais de pola debilidade destas vocais, pola imitación do que sucede coas voces patrimoniais, que en galego só admiten como vocais postónicas -a-, -e-, -o- (García González, 1974: 69-70).

⁸ Segundo as *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* da Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega (1992: 117-118), existe unha variante minoritaria do verbo *traer* normativo: *trair*. A este infinitivo correspondería a nosa forma "tray".

Esta clase de termos, que se atopan con relativa frecuencia en boca do narrador, non adoitan ser comentadas por Ignacio Javier López (1992), o cal tampouco debe estrañarnos, dado que como xa sinalamos existen tamén en castelán, aínda que sexan moito máis usados na nosa lingua. Deste tipo son: **rematar** (p. 63-N), usado con valor intransitivo, non usual en castelán (Mª Moliner, 1977); **can(es)** (pp. 69-N, 86-D, 221-D, 242-D e 352-D), en castelán de uso literario ou en derivados e palabras compostas (Mª Moliner, 1977); **doliente** (p. 72-N), que en castelán se usa polo xeral con valor humorístico (Mª Moliner, 1977); **rapaz(a)** (pp. 84-D, 159-D, 170-D, 186-N, 199-D, 226-N, 290-D, 293-N, 341-D), claramente máis usado en galego que en español⁹; **tojo(s)** (pp. 89-D-E?, 161-D, 209-D, 247-N, 255-N, 266-N, 267-N e 269-D), que é “voz regional del Noroeste, común con el portugués *tojo* y el gascón *toujo* [...]”. Es voz propia especialmente de Galicia y provincias vecinas [...], y Pardo Bazán también la considera palabra gallega” (Corominas, 1976)¹⁰; **carcunda** (pp. 172 e 173-D-E?), que o editor simplemente explica como equivalente a *carca*, pero que é un termo introducido no castelán a mediados do s. XIX (documentado por vez primeira en Selgas, morto en 1882), e procedente do “gall.-port.”¹¹; por tanto, na época en que se escribiu a nosa novela (1887) era aínda moi recente a súa presenza no castelán, polo que posiblemente (non puidemos certificarlo) houbo aínda conciencia entre os castelanfalantes da orixe galega da palabra.

Tamén temos neste apartado os termos seguintes: **majar** (pp. 225-D, 286-D, 287-N, 292-N-E?,...), **maja** (pp. 286-D, 288-N, 292-D, 300-D e 318-N) e **majador(es)** (pp. 289-D, 306-N, 318-N e 332-D), que en castelán son substituídas a miúdo por “trillar, trilla e trillador(es)”¹²; **aquel** (pp. 79-D, 81-D, 160-D e 297-D), empregado cun

⁹ Mª Moliner (1977) destaca, xunto ó seu predominio en determinadas rexións, o seu uso literario en castelán; pero nótese que na nosa novela este termo aparece case sempre en boca de personaxes do pobo (e só excepcionalmente na voz do narrador).

¹⁰ É notable aquí o erro do editor, que define o “tojo” como “tronco hueco”, sen dúbida por constar tal acepción no dicionario da R.A.E. como propia de Cantabria, que é unha rexión do norte peninsular e relativamente próxima a Galicia.

¹¹ Segundo Corominas (1976), procede do galego-portugués *carcunda* o *corcunda*, propiamente “avaro, mezquino, egoísta”; engade o estudioso que “la coincidencia fonética de *carcunda* con *carlista* favoreció la extensión del vocablo en España” (seguramente partindo de Galicia).

¹² En concreto, respecto da palabra “maja”, o dicionario da R.A.E. considéraa propia da zona de León na súa acepción de: “acción de majar”. Por outra banda, o crítico é moi impreciso cando define “majar” como “moler algo a golpes”, sendo evidente que nesta obra o termo aparece coa acepción moito máis concreta de “trillar, triturar la

significado non definido porque non se quere ou non se pode utilizarlo substantivo que designa a calidade ou obxecto en cuestión¹³.

Pasemos agora ás palabras galegas castelanizadas máis facilmente identificables; fronte ás anteriores, que presentaban unha problemática inclusión neste apartado, hai un grupo importante de termos en que a orixe galega é moi evidente, e que aparecen case sempre en boca dos personaxes. Unha proba disto é que as anotacións de Ignacio Javier López (1992) son aquí xa máis abundantes (aínda que a miúdo incorrectas, como veremos) e que a propia dona Emilia escribiu algúns destes vocábulos en cursiva, advertindo así do particular dialecto dos personaxes que os usaban. Trátase de casos como os que seguen: *compaña* (pp. 68-D-C e 71-N), de uso popular en castelán (Moliner, 1977), onde é substituído as máis das veces por “compañía”, cousa que non sucede na nosa lingua, onde predomina o primeiro termo; *vustede(s)* (pp. 68-D-E? e 80-D), e *vusté* (pp. 83-D e 317-D), que realmente é case un galeguismo puro (de feito, quizais a autora cría que así era o termo galego), pero dado que a forma galega *normal* é con -o- (*vostede*) e a española é con -u- (“usted”), consideramos que se trata dun galeguismo castelanizado¹⁴; *cadriles* (p. 68-D-E?), do galego *cadris* (plural de *cadril*), e que o editor non identifica como galeguismo (limitase a dar outros sinónimos); *piojo* (p. 75-N), non anotada por Ignacio Javier López (pese ás cursivas), e que, procedente do galego *piollo*, designa as verrugas que lles saen ás vacas na lingua (nesta acepción adoita usarse en plural), significado que non posúe o castelán “piojo”; *cumple* (p. 75-D-C e 360-D), que co significado de “é preciso, é necesario” só se explica como castelanización do galego *cómpre*; *disimule* (p. 82-D-E?-C), que se ben co sentido de “desculpe” é forma arcaica en castelán (como indica o editor), “sigue estando viva en el gallego actual” (Casares, 1989: 133), cousa da que

mies a fin de que las espigas suelten el grano” (*Diccionario Normativo Galego-Castelán, sub voce* “mallar”), significado ó que só chega ó analizar o sintagma “majar la camada”.

Por outra banda, “maja” nin sequera consta no diccionario de Mª Moliner (1977) coa acepción aquí sinalada, e o mesmo ocorre con “majador”, mentres que “majar” aparece cun significado moi amplo (“triturar una cosa que tiene algo de humedad machacándola, por ejemplo, en el mortero con la mano del almirez”).

¹³ Aínda que este termo aparece no diccionario da R.A.E. (1992) co significado citado, o certo é que Mª Moliner (1977) subliña no seu diccionario de uso do español que “<aquel> se emplea como nombre en lenguaje informal para designar cierto atractivo, particularmente femenino, que no se puede definir con precisión”. Polo tanto, parece claro que en castelán ten polo xeral un uso moito máis restrinxido ca en galego.

¹⁴ Sexa galeguismo puro ou castelanismo, a orixe galega do termo é indubidable; sen embargo, o editor, mostrando o seu completo descoñecemento da nosa lingua, o considérao simplemente un arcaísmo.

non se decata Ignacio Javier López; **en jamás** (pp. 83-D, 246-D e 328-D), traducción do adverbio galego *endexamais*; **carrerito** (p. 88-N-E?), procedente do galego *carreirinho*, diminutivo de *carreiro*¹⁵; **remeje/remejerás** (p. 97-D-E), adaptación do galego *remexe*, *remexerás*; **pardales** (p. 105-N-E?), termo do que Javier López só dá a verba correspondente en castelán (“gorriones”), sen advertir que se trata dunha castelanización do galego *pardais*¹⁶; **escupida** (p. 111-D-E?), que o editor considera unha errata por “esculpida” (aínda que recoñece que quizais se trate dunha “expresión dialectal”), cando en realidade xorde da expresión galega “é cuspida”; **nuevos** (p. 163-D), do galego *novos*, aplicado a seres vivos; **magostos** (p. 170-D-E), que o editor explica correctamente como “hoguera que se hace para asar castañas”¹⁷; **cata** (pp. 170-D e 352-D), do verbo *catar*, co sentido de “advertir, darse conta”, arcaico en castelán; **trasacuerdo** (p. 172-N-E?), do galego *trasacordo*, significando “recuerdo que llega demasiado tarde”, como suxire o editor (que sen embargo non o identifica como galeguismo); **madurero** (p. 186-N-E?), do galego *madureiro* (Ignacio Javier López límitase a dar o seu significado: “recinto o alacena en que se pone la fruta verde a madurar”); **sobrado** (pp. 70-N, 222-N-E?, 223-N, 224-N), que o editor considera arcaísmo castelán e que realmente é un galeguismo; **seque** (p. 204-D-E?), que procede do galego *seica*¹⁸; **brona** (pp. 224-N-E?, 225-D, 245-D, 255-N, 258-N e

¹⁵ O editor límitase a dar a equivalencia de “sendero”. Tanto o dicionario da R.A.E. (1992) como o de Mª Moliner (1977) describen a palabra como propia de Asturias, engadindo o último o carácter pouco usual do termo, cousa que non sucede co galego *carreiro*.

¹⁶ Aínda que a palabra *pardal* atopámola no dicionario da R.A.E. coa súa equivalencia de *gorrión*, o certo é que en castelán é este último o vocábulo máis empregado, sendo o primeiro claramente maioritario en galego.

¹⁷ Sen embargo, Ignacio Javier López non a cualifica como galeguismo; o certo é que aparece no dicionario da R.A.E. (1992) e no de Mª Moliner (1977), pero tamén é verdade que se trata dunha verba típica do galego (de aí que a propia dona Emilia a escribise en cursivas), e por iso a incluímos neste apartado. Ademais, Mª Moliner deixa claro o carácter pouco usual do termo en castelán, e Corominas (1976, *sub voce* “agosto”) explica como propio do galego (xunto co berciano e o mirandés).

De agora en diante, cada vez que o editor explique correctamente unha palabra sen sinalar que é un galeguismo, consideraremos válida a aclaración se o termo aparece en cursivas (e sempre, por suposto, que coincida exactamente coa correspondente palabra galega), dado que iso parece xa unha indicación implícita sobre o carácter non castelán do vocábulo.

¹⁸ O editor considéraa “apócope popular de *Si es que, Será que* u outra forma parecida”, cando máis ben sería unha forma a medio camiño entre o castelán “si es que” e o galego “seica”. O mesmo termo tamén é citado por Carlos Casares (1989: 133) entre os galeguismos castelanizados de *Los Pazos de Ulloa*, aínda que despois non aparece no seu vocabulario final.

278-N), verba a medio camiño entre o galego *boroa*, *broa* e o castelán “borona” (pan de millo); **llorimiquear** (p. 258-D), do galego *choromicar*, de sentido semellante ó castelán “lloriquear”; **asosiégate** (p. 353-D), en castelán desusado pero aínda vivo en galego (na forma *aso-ségate*); **bocadito** (p. 356-D-C), do galego *bocadiño*; co valor de adverbio temporal e o significado de “período breve de tempo”; **queso** (p. 371-D), do galego *queixo* ‘barbilla’.

3. Palabras galegas puras

Os galeguismos puros constitúen o máis importante e amplo apartado deste traballo. Loxicamente, é aquí onde con maior frecuencia atopamos vocábulos escritos en cursiva, dado que polo xeral son formas descoñecidas en castelán; así mesmo, son os termos que mellor axudan a configura-lo peculiar *dialecto* falado polos personaxes, *dialecto* que dona Emilia quería facer verosímil como característico do noroeste peninsular, espacio no que se desenvolve a novela. Polo que se refire ó labor de Javier López (1992) na detección e identificación de galeguismos puros, o certo é que deixa bastante que desexar; o máis habitual é que non faga comentarios ou que, cando os fai, sexan inexactos (cando non totalmente desafortunados). En concreto, os galeguismos puros localizados por nós son os seguintes: **cabrifollos** (p. 58-N-E?-C), que é o plural da denominación galega para o castelán “madreselva”, pese a que o editor a relaciona co “cabrahigo”¹⁹; **leito** (pp. 70-N, 224-N-E e 224-N), **treme** (p. 71-D-E), variante vulgar do galego *terme*, do verbo *termar*; **catá** (p. 76-D-E?-C), que non é un arcaísmo popular, como anota o editor (relacionándoa co verbo *catar*), senón unha interxección galega de admiración (así o precisa Carlos Casares, 1989: 137); **compostor** (p. 77-N), é dicir, *compoñedor*, persoa que cura as fracturas ou dislocacións; **tabardillas** (p. 78-N-E?), que aínda que o editor atribúe a un préstamo do portugués “tabardilho” (pintado), é en realidade un termo galego para designar unha específica variedade de mazá moi apreciada polo seu sabor; **rufo** (p. 78-N-E)²⁰; **verme** (p. 79-D-E);

¹⁹ A propia dona Emilia cita inmediatamente antes a “madreselva” coma se fose outra especie vexetal. Non obstante, a nosa identificación con esa planta procede tanto do artigo de Carlos Casares (1989: 136) como do dicionario de García Cancela e Monteagudo Romero (1988). En calquera caso, parece evidente que se trata dun galeguismo puro, xa que o termo *cabrifollo* non existe en castelán.

²⁰ Certamente o termo aparece nos dicionarios da R.A.E. (1992) e de Mª Moliner (1977), pero como propio da zona de León; é evidente que a escritora non o

misto (pp. 80-D-E? e 82-D), que Ignacio Javier López traduce acertadamente como “fósforo”, pero sen precisar que se trata dun galeguismo; *tolean* (p. 80-D-E?), que o editor (amosando unha vez máis os seus nulos coñecementos do galego) traduce por “tontear”, sentido que explica “tal vez por influjo de formas del gallego-portugués donde <toleima> significa tontuna, sosería” (e todo isto por ignoralo sentido do vocábulo galego); *valerá* (p. 80-D), *mainzo* (p. 83-D-E), que quizais por unha errata non presenta o til no *i*; *meda(s)* (pp. 86-D-E; 101-N, 174-N, 178-N, 183-N, 184-N, 184-D e 212-D)²¹; *chuchiña* (p. 89-D); *babeco* (p. 89-D-E?), correctamente traducida ó castelán por Ignacio Javier López como “tontorrón” (pero sen engadirlle que se trata dun galeguismo); *brétema* (pp. 101-N-E?, 295-N-E?), que o editor, moi impreciso, explica como “frescor húmedo resultante de la evaporación del rocío” (p. 101), e tamén como “aire frío de la mañana” (p. 295), engadindo (a partir do segundo contexto en que aparece o termo) unha inexistente analoxía co castelán “brete” (apuro, sufrimento); ¡Ey...! (pp. 110-D-C e 175-D), exclamación que Casares (1989: 137) considera tradución galega do castelán “¡Eh!” e que tamén recollen Rosalío Álvarez et al. (1992: 473), se ben baixo a forma normativa *Ei*; *churrusqueiros* (p. 113-N-E?), que o editor traduce por “ardientes” (partindo do termo castelán “churrusco”), significando máis ben *graciosos*, *agradables*, *simpáticos*; *alpendre*²² (p. 164-N), *talas* (p. 165-N), co sentido de “taboíñas para axustar unha cousa que se dobrou” (Feixó Cid et al., 1986); *chapuzando* (p. 170-D), co sentido de *salpicando*; *saudades* (pp. 170-D e 171-D-E) e *saudosos* (p. 306-N)²³; *morriña* (p. 171-D), *tostado* (pp. 175-D-E-C e 368-D), variedade do viño do Ribeiro (Casares, 1989: 139); *pas-pa-llás* (p. 179-N-E?), que o editor define como unha onomatopea para imitar o canto das “codornices”, omitindo que precisamente aquela é a forma galega para referirse a este paxaro; *fol* (p. 187-N-E-C) é a

usa aquí por esa peculiaridade dialectal, senón por ser fundamentalmente moi característico da nosa lingua.

²¹ Aínda que aparece nos dicionarios da R.A.E. (1992) e de Mª Moliner (1977), coméntase que só se localiza en determinadas zonas (Asturias, Galicia, León e Zamora). Ademais, Mª Moliner deixa claro que é palabra pouco usada en castelán.

²² Aínda que esta forma consta no dicionario da R.A.E. (1992) como equivalente a “alpendre”, o certo é que tanto Corominas (1976) como Mª Moliner (1977) destacan que *alpendre* é forma propia de Galicia.

²³ Tanto estes dous termos coma o seguinte foron asimilados polo castelán a partir do galego e o portugués. Pero é evidente (polo feito de apareceren en cursivas e polo contexto en que a palabra *saudades* aparece nas pp. 170 e 171 -véxase o vocabulario-) que a autora (e seguramente os casteláns-falantes da época) os consideraba termos inequivocamente galegos.

“pandorga o vejiga de la gaita”, como indica o editor; *soleado* (p. 203-D-E), que Ignacio Javier López traduce acertadamente ó castelán como “insolación”; *cativa* (pp. 208-D-E? e 252-D), palabra cun significado ó que o editor só chega pasando polo seu valor en castelán (onde ten o sentido de: “malo, infeliz, desgraciado”); *miñado* (p. 214-D-E), ave de rapina que en castelán se denomina “milano”; *esmagar* (p. 215-D-E); *cortiña* (p. 218-N-E); *nordés* (p. 220-D-E?), vento do nordeste (e non do norte como di o editor); *bola* (pp. 222-N-E? e 225-D), bolo de pan típico de Galicia e non “bollo hecho de harina en flor y leche”, como afirma Javier López (segundo o sentido que este termo adquire en León, segundo o diccionario da R.A.E.); *meiga* (p. 225-N-E-C); *amañando* (p. 226-D), que significa: poñer en bo estado unha cousa deteriorada ou estragada (e non co seu valor castelán de: “preparar o disponer algo con engalo o artificio”); *Antroido* (p. 226-D); *pucho* (p. 226-N-E-C); *parcería* (p. 232-N-E); *fiadas* (p. 233-N-E?), reunións de mulleres para *fiar* en que se contaban historias populares (e non “algo dicho en confianza”, como anota o editor); *corredoira(s)* (pp. 233-N-E?-C, 262-N, 263-N, 264-N, 266-N e 313-N), camiños de carro abundantes en Galicia (e non “vereda o senda que sigue el cauce del río”, como afirma Javier López); *abade* (p. 235-D-C); *orvallo* (pp. 240-N-E e 295-N), termo moi minoritario en castelán (as máis das veces substituído por “llovizna” ou “rocío”); *amores* (p. 241-N), do galego *amoras*; *cunca* (p. 242-D-E); *tallo* (pp. 244-N-E?-C e 318-N), que o editor define erroneamente como “tronco donde se parte la leña” (segue a definición do castelán “tajo”), sentido moi restrinxido que, aínda sendo aceptable en galego, non é o que posúe cando menos no primeiro contexto en que localizámo-lo termo; *cucho* (p. 244-N-E); *ferrados* (p. 245-D-E?-C), que designa unha medida de capacidade (véxase vocabulario) usada en Galicia, e que o editor confunde coa “herrada” de Castela; *frieira* (p. 250-N-E); *Poldras* (pp. 250-D-E, 251-N, 253-N, 255-D, 265-N, 268-N e 327-D), usado como topónimo e como substantivo común, e escrito ás veces con cursivas e ás veces con letra normal; ¡*Malacaste!* (p. 257-D-E?), interxección coa que o falante renega da súa caste (e non tan só “expresión eufemística para maldecir”, como di o editor); *ruliña* (p. 261-D-C); *escotar* (p. 269-D-E?-C), que o editor comenta incorrectamente como “hacer algo por su cuenta”, cando significa “descabezar un sueño” (Casares, 1989: 137); *mallo*²⁴ (pp. 287-N-E, 288-N, 289-N, 290-N, 305-N) e *malladores* (p. 289-N), *derreado* (p. 292-D-E), polo

²⁴ Aínda que este termo aparece no diccionario da R.A.E. (1992), o certo é que en castelán úsase pouco; de feito, Mª Moliner (1977) non o inclúe no seu diccionario.

castelán “derrengado, exhausto” (editor); **voltaron** (p. 293-D); **villa** (p. 294-N), do galego *billa*; **lambonas** (p. 315-N-E), *Compañía* (p. 316-N-E), abreviatura da *Santa Compañía*; **gomita[lo]** (p. 318-D), variante popular galega do verbo *vomitare*; **saberé** (p. 319-D); **futro** (p. 327-D-E?), que o editor considera eufemismo, sen detectar que se trata dun claro galeguismo; **malpocado** (pp. 333-D-E e 352-D); **maíno** (p. 341-D-E?), do galego *maino*, que significa “suave, tranquilo”, e non “mohíno, disgustado, áspero”, como traduce o editor; **berra** (p. 341-D-E?), que efectivamente equivale ó castelán “berrea, grita”, como apunta Ignacio Javier López (aínda que non engade que sexa un galeguismo); **arrenegado(a)** (pp. 341-D e 356-D); **entrapalla** (p. 341-D-E?), que tampouco é identificado polo editor como galeguismo (por máis que acerte coa correcta tradución ó castelán: “confundir, enmarañar”); **mómara** (p. 343-D-E?), que Javier López identifica co vocábulo “momia”, sen decatarse do carácter galego do termo (que realmente significa *xigantona*, e no contexto en que o localizamos pode equivaler a *torpe*); **caruncho** (p. 352-D-E), tipo de infección que afecta ó gando e que pode transmitirse ó home; **dentada** (p. 352-D); **castizar** (p. 353-D-E?), que en galego significa “cubri-lo porco á porca” (fronte ó xenérico “reproducirse” de que fala o editor, que ademais non identifica o termo como galeguismo); **estive** (p. 354-D), do galego *estiven*; **diaño** (p. 355-D-C); **inda** (p. 355-D-E?), que Ignacio Javier López non anota como galeguismo (non obstante, tradúceo ben ó castelán como “todavía, aún”), **pinga** (p. 356-D); **quina** (p. 360-D); e, por último, **falcatrúa** (p. 370-D-E).

4. *Xiros e expresións galegas (puras e castelanizadas)*

Trátase de expresións as máis das veces non comentadas polo editor e que frecuentemente nin sequera se destacan coas cursivas; pero teñen un papel fundamental na configuración desa linguaxe peculiar empregada polos personaxes da obra.

Expresións de orixe galega son: **el Arco de la Vieja** (p. 63-D), tradución do galego o *Arco da Vella*; **un perro... de pajar** (p. 70-N), é dicir, o que en galego denominamos *can de paleiro*; **maina mainita** (p. 79-D-E), que como anota o editor pódese traducir ó castelán como “poquito a poco”; **poco y poco, poco y poco** (p. 80-D), tradución da expresión galega *pouco e pouco*, equivalente a “pouco a pouco”; **malva de olor** (p. 83-D), denominación galega para a castelá “hiedra terrestre” (García Cancela e Monteagudo Romero, 1988); **¡Qué más tiene...!** (p. 83-D), tradución literal do galego *¡Qué máis*

ten!; **a modo** (p. 86-D); **¡Va buena [que dormirán]!** (p. 86-D), traducción da expresión galega *¡Vai boa!* ou *¡Vaiche boa!*, referida a que algo ocorreu xa hai tempo; **de vez** (p. 100-D), locución adverbial que significa “totalmente”; **mi dicho, mi hecho** (p. 123-N-E?), traducción literal do galego *meu dito, meu feito* (por máis que o editor se limite a dar a equivalencia castelá: “dicho y hecho”); *nenas bunitas* (p. 186-N), expresión que o propio narrador describe como característica das “coplas populares gallegas”; *mariquiña, voa, voa, que ch’ei de dar pan e ceboa* (p. 213-D-E), expresión galega que se lle dirixe á xoaniña para que voe; **de contado** (p. 328-D) e **de contadito** (p. 235-D) –por *de contadiño*–, locucións adverbiais (co sentido de “en pouco tempo, en seguida”) moi pouco usadas en castelán e frecuentes na nosa lingua; **dice que** (pp. 246-D, 353-D e 354-D), que procede do galego *disque* (segundo parece ser, segundo se di); *vacas louras* (p. 248-N-E), do galego *vacalouras*; **ramo cativo** (pp. 316-N-E? e 354-D), locución galega para referirse ó *mal de ollo* (o editor trata de deducir o sentido da expresión partindo do significado dos termos que a compoñen e do contexto, sen decatarse de que se trata dunha expresión tipicamente galega); y **más** (pp. 354-D e 355-D), do galego *e máis* (indica suma de elementos).

Un refrán que cremos de orixe galega²⁵ sería o seguinte: *el clé-rigo y el zorro, si pierden la mañana lo pierden todo* (p. 229-N), traducción de: *o crego e máis o raposo, se perden a mañá, perden o día todo* (Rodríguez González, 1958). Tamén temos unha estrofa que pertence a un poema anónimo popular do século dezanove (Martín Gaité e Ruiz Tarazona, 1972: 186-197) e que a autora debeu ler nalgún cancionero (aínda que tamén é posible que o escoitase entre xente do pobo): *A lua vay encuberta... / a min pouco se me dá: / a lua que a min m’alumbra / dentro do meu peito está* (p. 319-D-E).

Atopamos tamén formas verbais tipicamente galegas: **regresara** (p. 60-N) e **vieras** (p. 176-D), co valor temporal de pretéritos pluscuamperfectos do indicativo; **habemos de morir** (p. 76-D-E?), coa forma galega *habemos* no lugar do castelán “hemos” (non se trata dun “uso popular e incorrecto”, como anota o editor).

Dona Emilia decátase da importancia das perífrases verbais no galego, e de aí a enorme frecuencia con que nos atopamos coa perífrase **haber de + infinitivo** (pp. 100-D, 112-D, 119-D, 157-D, 161-D, 211-D, 225-D, 226-D, 234-D, 247-D, 261-D, 275-D, 278-D, 319-D,

²⁵ O refrán non o atopamos en castelán, no *Diccionario de refranes* de Barella e G. Campos (1993); ademais, o refrán aparece tomado polo narrador da boca dun personaxe popular, Goros, que o dicía “en dialecto”.

328-D, 353-D, 355-D, ...), tanto co valor de obrigatoriedade como co de futuridade (esta perífrase existe en castelán, pero é moito menos usada). Outra perífrase tipicamente galega é **ter** (en castelán **tener**) + **participio** (pp. 242-D: “Ya tenemos ido más lejos”; 245-D: “Más que le bebimos ahora de leche tiene usted bebido de vino”; 252-D: “y hasta te tengo peinado mil veces”; 295-D: “¡Cuántas noches de invierno tengo salido a las liebres [...]”; 332-D: “Me lo tienen dicho, me lo tienen dicho las mujeres en la feria”), cun significado aspectual reiterativo e nun caso (p. 319-D: “Quizásmente que aún no tendrá volutado”) cun significado puramente perfectivo (equivalería así ó futuro perfecto do castelán); esta perífrase cítase Carlos Casares (1989: 135) como presente tamén en *Los Pazos de Ulloa*. E o mesmo pasa coa perífrase **levar** (en castelán **llevar**) + **participio** (pp. 160-D e 294-295-D), que expresa igualmente plena perfectividade e que se ben existe tamén en castelán (Casares, 1989: 135), é máis característica do galego.

Locución tipicamente galega é *ir en*, presente xa en *Los Pazos de Ulloa* (Casares, 1989: 135) e que atopamos nas frases seguintes: **Pero a estas horas, va en el molino** (p. 154-D); **va en misa** (p. 354-D); e **va en la misa** (p. 356-D). Poden ter un sentido de dirección pero xeralmente teñen uso locativo (*está en...*).

Igualmente, advírtense intentos de representa-la colocación dos pronomes típica do galego (Casares, 1989: 135): **en no las teniendo** (p. 76-D-E), onde o pronome vai anteposto en lugar de posposto (que sería o esperable en castelán) e onde atopamos tamén unha construción galega (*en* + *xerundio*) para expresar acción perfectiva; **nos hace el favor de se quedar** (p. 120-D-E) e **vengo a me sentar** (p. 351-D), onde a anteposición do pronome é posible en galego pero non en castelán. Á inversa sucede en casos como os seguintes: **hoy picóte una avispa** (p. 259-D) e **vilo desde el patio** (p. 343-D), coa posposición típica do galego mentres que o esperable en castelán sería a anteposición.

Seguindo cos pronomes, aparece tamén o que en galego se denomina *pronome de solidariedade*, que non é de presenza obrigada e que ten por función implicar ó oínte no narrado: **esto... le tiene su aquel** (p. 79-D), onde *le* traduciríase ó galego como *lle*, forma cortés para dirixirse ó interlocutor; o mesmo podemos dicir de casos como: **le está en la era** (p. 286-D).

Atopamos ademais un caso en que hai variación de xénero con respecto ó castelán: **la calor** (p. 201-D).

Por último, sinalarémo-la presenza do diminutivo *-iño*, o máis típico da lingua galega, posuidor dun claro valor afectivo: **tontiña** (p. 57-D-E?) -aquí o editor limitase a indica-la frecuencia deste sufixo na

novela e o seu significado, sen advertir do seu carácter galego-, **brutiño** (p. 85-D), **gustiño** (p. 120-D), **palomiña** (p. 223-D), **difuntiño** (p. 224-N), **vaquiña** (p. 244-N), **vidiña** (pp. 256-D e 260-D), **queridiño** (p. 260-D) e **quiniña** (p. 360-D).

Referencias

- Álvarez, R. et al. (1992), *Gramática galega* (3ª ed.), Vigo: Galaxia.
- Barella, A., e G. Campos, J. (1993), *Diccionario de refranes*, Madrid: Espasa-Calpe.
- Casares, C. (1989), "Galleguismos en *Los Pazos de Ulloa*", en M. Mayoral (Ed.), *Estudios sobre "Los Pazos de Ulloa"*, Madrid: Cátedra-Ministerio de Cultura, pp. 129-139.
- Chacón Alvar, R., e Rodríguez Alonso, M. (1993), *Diccionario crítico de dúbidas e erros da lingua galega* (2ª ed.), A Coruña: Edicións do Castro.
- Clèmessy, N. (1981), *Emilia Pardo Bazán como novelista*, tomo I, Madrid: Fundación Universitaria Española.
- Corominas, J. (1976), *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (3ª reimpresión), 4 tomos, Madrid: Gredos.
- Feixó Cid, X. G. et al. (1986), *Diccionario da lingua galega*, Vigo: Ir Indo.
- Ferro Ruibal, X. (1987), *Refraneiro galego básico*, (Biblioteca Básica da Cultura Galega), Vigo: Galaxia.
- García Cancela, X., e Monteagudo Romero, H. (Dirs.) (1988), *Diccionario normativo galego-castelán*, Vigo: Galaxia.
- García González, C. (Dir.) (1974), *Gallego 3*, Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela.
- García González, C. e González González, M. (Dirs.) (1991), *Diccionario manual da lingua galega (coas súas correspondencias en castelán)*, A Coruña: La Voz de Galicia.
- López, I. J. (Ed.) (1992): Emilia Pardo Bazán, *La madre Naturaleza*, Madrid: Taurus Ediciones.
- Martín Gaité, C. e Ruiz Tarazona, A. (Eds.) (1972), *Ocho siglos de poesía gallega. Antología bilingüe*, Madrid: Alianza Editorial.
- Moliner, Mª. (1977), *Diccionario de uso del español*, 2 tomos, Madrid: Gredos.
- Pardo Bazán, E. (1993), *La Tribuna*, Madrid: Cátedra.
- Real Academia Española (1992), *Diccionario de la lengua española* (21ª ed.), 2 tomos, Madrid: Espasa Calpe.

- Real Academia Galega - Instituto da Lingua Galega (1990), *Diccionario da lingua galega*, Madrid.
- Real academia Galega - Instituto da Lingua Galega (10ª ed.) (1992), *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Vigo.
- Rodríguez González, E. (1958-1961), *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, 3 vols., Vigo: Galaxia.

VOCABULARIO GALEGO DE LA MADRE NATURALEZA²⁶

Abreviaturas empregadas neste vocabulario:

N: a palabra aparece en boca do narrador²⁷.

D: a palabra aparece directamente en boca dun personaxe.

E: a palabra en cuestión é comentada correctamente por Ignacio Javier López (1992), responsable da edición que seguimos para realizar o presente traballo.

E?: o editor anota a palabra de que se trata, pero faino erroneamente (xa sexa a incorrección total ou só parcial).

C: o termo aparecía tamén no "Vocabulario gallego de *Los Pazos de Ulloa*" elaborado por Carlos Casares (1989: 136-137)²⁸.

Vocabulario

Abade: Párroco dunha igrexa: "De contadito llega el señor *abade*..." (p. 235-D-C).

Alpendre: Construcción rústica con paredes e tellado ou só con tellado, onde se garda o carro e os apeiros, leña, trastos e calquera tipo de ferramenta: "... detuviéronse cortos momentos Juncal y don Gabriel en el *alpendre* o cobertizo del patio del mesón..." (p. 164-N).

Amañando[les]: Arreglando[lles]: "... que si les hiciesen caso, estaría siempre el carpintero amañándoles algo" (p. 226-D).

Amores: Plural vulgar e dialectal de *amora*: froito da silveira ou da moreira, redondo e formado por pequenos grans que cando están maduros son de cor morada ou negra: "ya rebuscando unas fresas chiquitas, purpúreas, fragantes, que se dan entre las viñas y son conocidas en el país por *amores*" (p. 241-N).

²⁶ As nosas definicións proceden, salvo indicación expresa, dos dicionarios da Real Academia Galega (1990), de García González (1991) e de García Cancela e Monteagudo Romero (1988).

²⁷ Normalmente neste caso o narrador cita palabras dos personaxes, o que indica mediante as cursivas (aínda que só sexa na primeira aparición do termo), ou ben mediante o contexto (recorrendo ás veces ó estilo indirecto libre). Non obstante, tamén hai casos en que o narrador filtra galeguismos no seu rexistro culto (deixando entrever a orixe galega da autora).

²⁸ Esta sigla só a engadimos á primeira referencia atopada do termo sinalado; trátase de anotar que ese termo xa aparecía en *Los Pazos de Ulloa*, independentemente do contexto concreto.

- Antroido:** Variante popular de *entroido* (Chacón Alvar e Rodríguez Alonso, 1993): persoa que viste de maneira estrafalaria: "... y así estaba ahora, que parecía un *Antruejo* (Antroido)" (p. 226-N).
- Aquel:** Palabra cun significado non definido que se emprega cando non se quere ou non se pode utilizar o substantivo que designa a calidade ou obxecto en cuestión: "Mire, señorito, que esto de estar enfermo (aquí un traspies) le tiene su aquel..." (p. 79-D); "Esto del nacer, y del morir, y del enfermarse, y del comer, y del beber, ¡atención! (hizo una ese más arqueada que ninguna), es un... un... un aquel que puede más que los animales..." (p. 81-D); "El que vino con usted, Trampeta, con el aquel de protegido de Sagasta, ..." (p. 160-D); "... y luego mucho de sí señor, de gran virtud y gran aquél, y luego..." (p. 297-D).
- Arrenegado(a):** Renegado(a), detestado(a): "Que se va y que se va y que se va de esta casa arrenegada" (p. 341-D); D: "¡Quieto, can! ¡Quieto, arrenegado!" (p. 356-D).
- Asoségate:** Do galego *asoségate*: soségate: "Asoségate, hombre, que tú no has de arreglar el mundo..." (p. 353-D).
- Babeco:** Persoa que mostra nos seus ditos o polos seus feitos falta de intelixencia e discreción: "¿Qué haces, babeco?" (p. 89-D-E?).
- Berra:** Falar moi alto: "Ése berra bien..., ¡ay lo que está diciendo!" (p. 341-D-E?).
- Bocadito:** Do galego *bocadiño*, diminutivo de *bocado*: instante, momento, rato, pequeno espacio de tempo: "... ya hace un bocadito que salió" (p. 356-D-C).
- Bola:** Peza de pan de trigo redonda, que pode ser grande e con moito miolo, ou plana e máis ben pequena: "... hacía más de dos horas que pedían bola aun antes de estar amasada la harina y caliente el horno" (pp. 222-N-E?); "... me ha de venir a probar mi bola" (p. 225-D).
- Brétema:** Masa composta de pingas de auga moi pequenas que forma como unha gran nube moi cerca da terra: "... y la tierra despertaba impregnada de rocío nocturno, y el sol se bebía la ligera brétema" (p. 202-N-E?); "... y todo el frío, y todas las brétemas, y los orvallos, y el pedrisco, y los demonios que me lleven" (p. 295-D-E?).
- Brona:** Do galego *broa*, *boroa*: pan de millo: "... y enseñó orgullosamente un magnífico pan, una soberbia torta de brona color de castaña madura, bien redonda, bien cocida, bien combada hacia el medio, ..." (p. 224-N-E?); "Pero, señora Andrea, ¿qué le echa a la brona?" (p. 225-D); "Y si me llevo este pedazo de brona -y enseñaba un zoquete..." (p. 245-D); "... y del bolsillo del chaquetón hizo surgir el pedazo de brona tomado contra la voluntad de su dueña..." (p. 225-N); "clamó ella con la boca atarugada de brona" (p. 258-N); "Aquí la montañesa dio indicios de quedarse pensativa, con la brona afianzada en los dedos" (p. 258-N); "... y un perfume general de campo, de mentas, de mies segada, de brona caliente, ..." (p. 278-N).
- Cabrifollos:** Plural de *cabrifollo*: *Lonicera implexa*: planta sarmentosa da familia das caprifoliáceas, silvestre e cultivada nos xardíns, de flores

amarelentas e rosáceas colocadas en grupos ó longo das pólas, de intenso e agradable aroma: "al exterior se enmarañaba una abundante cabellera de zarzales, madresevas, cabrifollos y clemátidas" (p. 58-N-E?-C).

Cadriles: Do galego *cadris*, plural de *cadril*: cada un dos ósos da cadeira: "Parece ser que le ha salido, dispensando vustedes, una tumificación en los cadriles..." (p. 68-D-E?).

Can(es): Animal mamífero doméstico do que existen múltiples razas de características diversas e que, pola súa intelixencia e lealdade, é utilizado polo home na caza, para gardar rabaños, casas ou outras propiedades, así como para moitas outras funcións: "Moríase el vejete por dar explicaciones difusas acerca de los padecimientos de sus clientes, fuesen novillos, cerdos, canes..." (p. 69-N); "Parece que te van persiguiendo los canes" (p. 86-D); "... y amansó al fiel vigilante con un <¡Quieto, can!>" (p. 221-D); "Si no bebo pronto, rabio como un can" (p. 242-D); "Que pasa un can con la lengua de fuera, un suponer, ..." (p. 352-D).

Carcunda: D-E(?). Carlista, reaccionario: "¿Qué será? ¿Liberal o carcunda? Vamos, carcunda es imposible. Tan simpático, ¡qué había de ser carcunda!" (pp. 172 e 173-D-E?).

Caruncho: Do galego *carbuncho*: enfermidade contaxiosa que ataca a animais e que se manifesta en forma de tumor, e é transmisíble ó home: "... que sale una mosca verde del estiércol y te pica..., el *caruncho* sea contigo, y acabóse" (p. 352-D-E).

Carrerito: Do galego *carreiriño*, diminutivo de *carreiro*: camiño estreito que se fai ó andar por el, que só serve para pasar a pé: "... hasta que salieron completamente del bosque y en vez de árboles distinguieron frente a sí el *carrerito* que llevaba en derecha a la era de los Pazos" (p. 88-N-E?-C <baixo a forma "carrero">).

Castizar: Cubrir o porco á porca: "¿Como los marranos? Comer, dormir, castizar, ¿y luego a podrirse en tierra?" (p. 353-D-E?).

Catá: Interxección de aprobación irónica (Casares, 1989: 137): "¿A que a mí no se me mueren las vacas? En no las teniendo... catá" (p. 76-D-E?-C).

Cata: Advirte, decátate, nota: "Cátate que se le pone en la cabeza al marqués..." (p. 170-D); "... pues cata que sale una mosca verde del estiércol y te pica..." (p. 352-D).

Cativa: Rapaza de pouca idade: "¡Era yo tan *cativa* cuando se murió la pobre!" (p. 208-D-E?); "Como cuando eras una *cativa*, ¿te acuerdas?" (p. 252-D).

Clas: Clase: "se crían repollos, y patatas, y ortigas, y toda *clas* de hortalizas..." (p. 83-D-C).

Compañía: O que acompaña: "Buenas tardes, señorito don Perucho y la compañía" (p. 68-D-C); "Al ver entrar al algebrista y la *compañía*, [...]" (p. 71-N).

Compañá: Abreviatura da *Santa Compañá*: procesión de ánimas na noite: "se refería el paso de la *Compañá* con su procesión de luces" (p. 316-N-E).

Compostor: Compoñedor, persoa que se dedica a pór no seu sitio ósos escordados: "En el país se contaban muchos que ejercían la profesión de *algebristas*, componiendo con singular destreza canillas rotas y húmeros desvencijados, reduciendo luxaciones y extirpando sarcomas, merced a no sé qué ciencia infusa o tradición comunicada hereditariamente, o recogida de labios de algún *compostor* viejo..." (p. 77-N).

Corredoira(s): Camiño de carro estreito e profundo que discorre entre valos e outras elevacións de terreo: "... a lo largo de las *corredoiras*, cuando regresan juntos cuatro compadres semichispas, ..." (p. 233-N-E?-C); "Y aquel camino en que penetró la pareja montañesa añadía a estos méritos, comunes a todas las *corredoiras*, un misterio especial" (p. 262-N); "Quien estuviese hecho a conocer estos caminos hondos, y el país gallego en general, no se admiraría de las particularidades que presentaba aquella *corredoira*" (p. 263-N); "Aquella *corredoira* de los Castros, en las actuales circunstancias, era..." (p. 264-N); "... la trinchera, menos honda allí, dejaba de ser *corredoira* y estaba literalmente obstruida..." (p. 266-N); "El sollozo del agua le guió a una *corredoira*, no tan honda ni tan cubierta de vegetación..." (p. 313-N).

Cortiña: Terreo próximo á casa de labranza, xeralmente valado e de pequenas dimensións e dedicado fundamentalmente ó cultivo de cereais, legumes ou patacas: "Manuela fijó los ojos en la *cortiña* segada" (p. 218-N-E).

Cucho: Cría da vaca: "[...] rogando al señorito que [...] no le secase la *vaquiña*, que de esta hecha se le moría, y el *cucho* también" (p. 244-N-E).

Cumple: Do galego *cómpre*: é preciso, é necesario: "Ya pasará por aquí mañana o pasado lo más tarde, que me cumple verle la yegua al señor Ángel" (p. 75-D-C); "... cumple avisar al señor abad" (p. 360-D).

Cunca: Recipiente de madeira, barro ou louza, coa boca máis ancha que a base e que serve para beber ou para tomar alimentos líquidos, como o caldo, etc.: "Bueno, pues a ver si la señora María nos da una *cunca* de leche" (p. 242-D-E).

Chapuzando: Xerundio de chapuzar: facer saltar un líquido ó introducirse ou introducir algo nel, ou ó mover o recipiente no que está ou introducir algo: "... por las viñas picando uvas, o chapuzando por los pantanos!" (p. 170-D).

Chuchiña: Diminutivo afectivo, quizais do galego *chucho* (xoguete / beixo) ou de *chuchón*, na -oa (beixucón): "¿No te da gusto tomar el fresco, *chuchiña*?" (p. 89-D).

Churrusqueiros: Agradables, simpáticos: "... la de más almidonadas enaguas, limpias medias, rollizos mofletes y alegres y *churrusqueiros* ojos que tenía el país" (p. 113-N-E?).

Dentada: Acción de apertar algo entre os dentes: "Que pasa un can con la lengua fuera, un suponer, y te da una dentada..." (p. 352-D).

- Derreado:** Participio do verbo *derrear*: cansarse en extremo: “¡A mí me viste acabado, *derreado!*” (p. 292-D-E).
- Diaño:** Demo: “O el diaño, que inda es más listo” (p. 355-D-C).
- Disimule:** Permite, tolere, desculpe: “¿Tiene otro misto? Disimule” (p. 82-D-E?-C); **disimulando:** “..., y el espliego, y los repollos, y las vacas, y los gatos, es todito lo mismo, disimulando vusté, y no hay que andar...” (p. 83-D).
- Doliente:** Do galego *doente*: enfermo(a), que padece algunha doenza ou enfermidade: “... convino el algebrista en que bastaría con él y con la moza para sujetar a la doliente, y ordenó...” (p. 72-N).
- En jamás:** Do adverbio galego *endexamais*: xamais: “La cosa... g... gran... no nació en jamás... ni se ha de morir...” (p. 83-D); “Dios me libre de catarla en jamás” (p. 246-D); “Ahora prometería, pongo por caso, no arrimarme a ella en jamás, ...” (p. 328-D).
- Entrapalla:** Confunde: “... todo lo entrapalla con toser...” (p. 341-D-E?).
- Escotar:** Dar unha durmidaña: “¿Quieres escotar un cachito de siesta?” (p. 269-D-E?-C).
- Escupida:** Do galego *é cuspidá*: dise dunha persoa que é moi parecida a outra: “pero el aire es una cosa, como dicen aquí, escupida” (p. 111-D-E?).
- Esmagar(te):** Apertar con moita forza unha cousa ata desfacela ou deformala achanzádoe e diminuíndo o seu espesor e grosor: “¡Si yo tuviese una piedra conque *esmagarte* los sesos!” (p. 215-D-E).
- Estive:** Do galego *estiven*: 3ª persoa do plural do pretérito perfecto do verbo estar: “Allá estive de noche” (p. 354-D).
- Ey:** Do galego *Ei* (Casares, 1989: 137): interxección empregada para chamar ás persoas e para estimular a persoas ou animais: “¡Ey, que me hundo, que me hundo!” (p. 110-D-C); “¡Ey, Ángel! -gritó al individuo que ya se alejaba” (p. 175-D); “¡Ey, tú, Sarnosol!” (p. 175-D).
- Falcatrúa:** Trampa con que se engana a alguén para obter certas vantaxes ou beneficios: “... de aquí va a salir una *falcatrúa*” (p. 370-D-E).
- Ferrados:** Medida de capacidade para grans, legumes, sementes, etc., de valor moi variable segundo os lugares ou segundo o que se mida, e que corresponde habitualmente a dous tegos: “... bastantes ferrados de maíz se ha comido usted allá...” (p. 245-D-E?-C).
- Fiadas:** Veladas nas que, entre cantos, contos e outras diversións, as mulleres adicábanse a fiar: “... chascarrillos que levantan ampolla, y dicharachos que arden en un candil, corren y se repiten en molinos, *fiadas* y deshojas, al amor de la lumbre, ...” (p. 233-N-E?).
- Fol:** Bolsa de coiro da gaita galega: “... ni a oprimir bajo el sobaco el *fol* de la gaita...” (p. 187-N-E-C).
- Frieira:** Sitio onde se sente moito frío (Rodríguez González, 1960): “la *frieira*; la gran cueva a la sombra del enorme peñasco, en que la sabrosa trucha [...]” (p. 250-N-E).
- Futro:** Do verbo *futrase*: ensuciarse, ciscarse nun; emprégase tamén referíndose a cousas materiais (Rodríguez González, 1960): “[...] sepan que

- yo no quiero sus riquezas, y que me futro y me refutro en ellas" (p. 327-D-E?).
- Gomíta[lo]:** Vomíta[o]: "Pues gomítalo" (p. 318-D).
- Hom:** Apócope de *home*: "Míreme aquí, hom, si tengo cortada la vena..." (p. 109-D-E?-C).
- Inda:** Aínda, incluso: "O el diaño, que inda es más listo" (p. 355-D-E?).
- Lambonas:** Plural femenino de *lambón*: Dise da persoa que come moito ou daquela á que lle gustan moito as lambonadas: "... como las nietas de la Sabia y otras *lambonas* que sólo andaban tras la intriga y a la soca-liña del pedazo de pan..." (p. 315-N-E).
- Leito:** Cama: "la cuna de miembros de una criatura y el *leito* o camarote de tablas en que dormía el matrimonio..." (p. 70-N); "... había el *leito* o cajón matrimonial" (p. 224-N-E); "... no podía dormir sino allí, por-que tenía miedo en el antiguo *leito*" (p. 224-N).
- Llorimiquear:** Do galego *choromicar*: chorar sen gana, débil e monotona-mente: "¿Quién te manda llorimiquear ni apurarte?" (p. 258-D).
- Madurero:** Do galego *madureiro*: lugar onde se pon a froita a madurar: "su- tez de albérchigo era piel de manzana que en el madurero se va se- cando" (p. 186-N-E?).
- Magostos:** Comida que consiste fundamentalmente en castañas asadas, polo xeral acompañadas de viño: "¡Pocas veces me los tengo encontrados por los sotos, haciendo *magostos*, ..." (p. 170-D-E?).
- Maíno:** Do galego *maino*: suave, brando: "¡Un genio tan *maíno* como gasta siempre, y ahora qué *fantesía*!" (p. 341-D-E?).
- Mainzo:** Do galego *mainzo*: millo, planta que produce unhas mazarocas de grans grosos amarelos de alto valor nutritivo: "Quiérese decir que las estrellas del cielo, y las tierras, y el *mainzo*, y el cuerpo de vusté, y el mío, ..." (p. 83-D-E).
- Maja:** Do galego *malla* (véxase): "¡Qué día de maja nos manda hoy Dios!" (p. 286-D); "Todos los años, al abrirse la maja, ..." (p. 288-N); "¿Has visto la maja?" (p. 292-D); "<¡Buen día de maja!>" (p. 300-D); "[...] y con doble motivo si eran días de maja y siega" (p. 318-N).
- Majador(es):** Persoa que utiliza o mallo na operación campesiña da malla: "¡Los majadores tenemos que mojar la palabra!" (p. 289-D); "[...] que segadoras y majadores entonaban desde los campos y las eras" (p. 306-N); "oyendo en la era el canticio y el bailoteo de segadoras y ma- jadores" (p. 318-N); "[...], y hoy, si se descuida, delante de todos los majadores le llama usted..." (p. 332-D).
- Majar:** Do galego *mallar*: golpear os cereais para separar o gran da palla: "... que se nos acabó el centeno y está el nuevo por majar aún..." (p. 225-D); "Le está en la era..., ¡con los que majan!" (p. 286-D); "... con objeto de que el mismo grano no rebasase del circuito donde se ma- jaba" (p. 287-N); "De mi parte, ¡que venga a majar la camada!" (p. 292-D-E?); "Llevarle a que majase la camada..." (p. 292-N); "Ya verás a Perucho majar la camada, que será la gloria del mundo" (p. 292-D).

Malacaste: Interxección pola que o falante renega da súa caste (conxunto de persoas das que alguén descende): “O con otro del pueblo, otro señor elegante y de fachenda, así por el estilo. ¡Malacaste!” (p. 257-D-E?).

Malladores: Persoas que utilizan o mallo na operación campesiña da malla: “... corría entre los *malladores* halagüeño murmullo, ...” (p. 289-N).

Mallo(s): Instrumento agrícola que se usa para mallar e que consta de dúas pezas de pao, unha máis longa cá outra, unidas por unha correa, de modo que se agarra pola parte máis longa e se golpea coa outra: “[...] el hombre, de pie, apoyado en el *mallo*, ebrio de sol, [...]” (p. 287-N-E); “[...] cuando el descendiente, digo, de tan claro linaje empuñaba el *mallo* y a la voz de una [...]” (p. 288-N); “[...] se quedaba apoyado en su *mallo* y gritaba con firme voz [...]” (p. 289-N); “Don Pedro sonreía, guiñaba el ojo, dejaba escurrir suavemente el *mallo* sobre la paja, [...]” (p. 289-N); “[...] y aquel mar de oro donde los *mallos*, al precipitarse, producían un ruido apagado, [...]” (p. 290-N); “[...] y los diecinueve mallos de la cuadrilla permanecieron suspensos en el aire [...]” (p. 290-N); “[...] y costeó eras donde resonaba el cadencioso golpe del *mallo*” (p. 305-N).

Malpocado: Coitado, persoa que vive ou se atopa nunha situación de coita ou desgracia: “... he perdido a..., a una santa de Dios, a Manola, *malpocado*” (p. 333-D-E); “... de todos los más que hay por el mundo adelante, que revientan de gordos y de ricos..., a cuenta de los malpocados de los feligreses...” (p. 352-D).

Meda(s): Morea grande de monllos de cereal colocados ordenadamente ó redor dun pao, que se fai no lugar onde despois se van mallar, polo xeral na eira: “Padrino estará fumando un cigarro en el balcón, o viendo cómo arreglan las *medas*” (p. 86-D-E); N: “... con su cerca, sus dos manzanos, su emparrado de vid, su *meda* de centeno junto al hórreo” (p. 101-N); “... empezaban a elevar, al lado de una *meda* o montículo enorme de mies, otro que prometía no ser más chico” (p. 174-N); “... y los últimos resplandores del astro inundaban de rubia claridad la cima de las *medas*, ...” (p. 178-N); “Así que la carga del carro estuvo por tierra, llegóse a la *meda* empezada, ...” (p. 183-N); “... y se lo pasaba al punto a un gañán encaramado también sobre la meseta de la *meda*, el cual lo sentaba y colocaba, espiga adentro, *medando* hábil y rápidamente” (p. 184-N); D: “Lo que estoy deseando, a pesar de mi brazo vendado, es ponerme también a echar haces a la *meda*” (p. 184-D); D: “Ayer me enteré de que hacéis unas cosas que se llaman *medas*, que son como una pirámide de haces de mies” (p. 212-D).

Meiga: Bruxa: “Por fuerza esta mujer es *meiga* y tiene algún secreto...” (p. 225-D-E-C).

Miñato: Ave de rapina de figura parecida á da aguia pero máis pequena ca esta, que se alimenta de roedores, cobras, toupas, etc.: “... el *miñato*, que mata las palomas” (p. 214-D-E).

Misto: Variña moi pequena de madeira ou de papel cuberto de cera, cunha cabeza de fósforo que se inflama ó fretala contra unha superficie ade-

- cuada: “¿Tiene ahí un misto? Se me apaga el condenado del pitillo” (p. 80-D-E?); “¿Tiene otro misto? Disimule” (p. 82-D).
- Mómara:** Xigantón e xigantona, figuras xigantescas que saen nalgúnhas vilas e cidades, precedidas xeralmente dos cabezudos, en festas públicas e solemnes (aquí usado metaforicamente): “Anda, despábilate ya. No, yo voy también. ¡Qué mómara! ¡Menéate!” (p. 343-D-E?).
- Morriña:** Sentimento de tristeza e abatemento que pode ir acompañado de cansazo físico; en particular aplícase ó que é provocado por estar lonxe de alguén ou dalgún lugar. Tamén pode referirse a unha enfermidade que impide ós gatos o desenrolo, segundo crenza vulgar (Rodríguez González, 1960): “Pues el chiquillo, el primer año, se desmejoró bastante y vino todo encogido, como los gatos cuando tienen morriña” (p. 171-D).
- Nordés:** Vento que sopra do lado nordeste: “Es preciso que sea un día que sople vendaval, porque con él se ve más lejos que con el *nordés*” (p. 220-D-E?).
- Nuevos:** Do galego *novos*: referido a seres vivos, aqueles que teñen pouco tempo: “Seguíanla los pollos nuevos, amarillos como canarios” (p. 163-D).
- Ojeada:** Do galego *ollada*: expresión dos ollos, maneira de mirar: “También él la miraba mucho más, pero fijamente, sin rebozo, con ardientes y escrutadoras pupilas, buscando en pago otra ojeada semejante” (p. 61-N).
- Orvallo:** Do galego *orballo*: chuvia fina e compacta, ou ben: pingas miúdas de auga que proveñen do vapor condensado durante a noite, e que aparecen á mañá sobre as superficies en contacto co aire: “... se veía, sobre el azul turquesa del cielo, al parecer lavado y reavivado por el copioso *orvallo* nocturno, ...” (p. 240-N-E); “... y todas las brétemas, y los orvallos, y el pedrisco, y los demonios que me lleven” (p. 295-N).
- Parcería:** Contrato de explotación agrícola ou agropecuaria polo que o propietario cede temporalmente o uso da terra a outro individuo, o cal, en compensación, entrégalle unha parte dos produtos que dela obtén: “El primer dinero que pudo ahorrar, lo empleó en ganado, que dio a parcería” (p. 232-N-E).
- Pardales:** Do galego *pardais*, plural de *pardal*: paxaro moi común, de tamaño pequeno e plumas pardas con manchas tirando a vermellas e negras: “... y las piadas ternezas que se cruzan entre jilgueros, pardales y mirlos” (p. 105-N-E?).
- Pas-pa-llás:** Do galego *paspallás*: codorniz: “Se oían los últimos pitíos de los pájaros, dispuestos ya a recogerse, el canto ritmado del <¡pas-pa-llás!> en el barbecho, ...” (p. 179-N-E?).
- Pinga:** Gota: “¿Conque no das ni una pinga?” (p. 356-D).
- Piojo:** Do galego *piollo* (comunmente en plural): verrugas que lles saen ás vacas na lingua: “Le presentaron un ternero (...). Le abrió la boca al punto, sacóle de través la lengua, y declaró que tenía el *piojo*” (p. 75-N).

Poldras: Pasadizo de río que forma unha ponte de pedras que se usa para o paso de persoas, cabalerías e gandos (Rodríguez González, 1961): “Ya sé adónde vamos -exclamó-: a las Poldras” (p. 250-D-E); “[...] vieron tenderse ante sus ojos toda la anchura del río, que allí era mucha, cortándola a modo de irregular calzada las pasaderas o *poldras*” (p. 251-N); “[...] no dejaba de ofrecer peligro el paso de las *poldras*” (p. 251-N); “[...] Manuela salvaba ya las *poldras* eligiendo diestramente el trecho seco a fin de caer en él” (p. 253-N); “Supe que unos hombres de las Poldras pillaron en este sitio un enjambre” (p. 255-D); “[...] seguía el curso del Avieiro, distinguiéndose claramente y como próximas, pero a vista de pájaro, las *poldras*, con el penachillo de espuma que a cada losa ponía el remolino” (p. 265-N); “[...] más lejos las *poldras* y el río espejaban al sol” (p. 268-N); “[...] allá en el monte, frente a las Poldras, vivimos como unos reyes” (p. 327-D).

Pucho: Prenda de vestir para cubrir a cabeza formada por unha copa e unha á: “El rapaz continuaba con su *pucho* encasquetado” (p. 226-N-E-C).

Queso: Do galego *queixo*: parte da cara situada debaixo da boca: “[...] le chorre la grasa de la enjundia por el queso abajo, hasta el ombligo” (p. 371-D).

Quina: Voz con que se chama á femia do *quino* ou porco (Rodríguez González, 1961): “Goros la llamó con cariñosos apelativos, diminutivos y onomatopeyas, para sosegarla: -Quina, quiniña...” (p. 360-D).

Rapaz(es/a/s): Dise da persoa que está entre a infancia e a xuventude: “¡juy! vivan las rap... rapazas...” (p. 84-D); “... y a quien le colgó, ¿usted se entera?, el milagro del rapaz” (p. 159-D); “... se le pone en la cabeza al marqués, y otros dicen que al farolón del Gallo, enviar al rapaz a Orense...” (p. 170-D); “sus requiebros y ternezas son siempre para las rapazas, las *nenas bunitas*” (p. 186-N); “Siempre anduvieron juntos ella y ese rapaz desde pequeñitos” (p. 199-D); “El rapaz continuaba con su *pucho* encasquetado” (p. 226-N); “pero al enemigo del rapaz, ¿qué se le había ocurrido hacer?” (p. 226-N); “Exclamó con angustia <¡Alto, rapaces!>” (p. 290-D); “-Rapaces, ya pasé de mozo” (p. 290-D); “... don Pedro preguntó a los criados si los rapaces no parecían” (p. 293-N); “¿Y el rapaz? Ése berra bien...” (p. 341-D).

Rematar: Chegar algo á súa fin, non ter continuación: “Un soberbio arco iris (...) venía a rematar, disfumándose, en las brumas del río Avieiro” (p. 63-N).

Remeje/remexerás: Do galego *remexe/remexerás*, do verbo *remexer*: cambiar de sitio cousas que estaban en orde, deixándoas revoltas: “[...] este bendito Arcipreste fue un *remeje* que te *remexerás* de elecciones, que nos dejaba a todos tamañitos” (p. 97-D-E).

Rufo: Aplícase á persoa, en particular á de certa idade, que se mantén áxil e con saúde: “No había viejo mejor conservado, más templado y *rufo* que el señor Antón” (p. 78-N-E?).

- Ruliña:** Diminutivo de *rula*: expresión de cariño que se aplica a un ser querido: "Manola, *ruliña*, dame palabra de que nos hemos de casar tan pronto podamos" (p. 261-D-C).
- Saberé:** Primeira persoa do singular do futuro imperfecto do verbo *saber*: "... no le saberé decir con eusautitú" (p. 319-D).
- Saudades:** Véxase *morriña*: "... cuando tocaron a separarse, los dos chiquillos cayeron malos qué sé yo de qué..., de una cosa que aquí llamamos *saudades*. ¿Usted comprende el término? Porque usted lleva años de faltar de Galicia" (p. 170-D); "Sí, ya sé qué quiere decir *saudades*. Los catalanes llaman a eso *anyoransa*. En castellano no hay modo tan expresivo de decirlo" (p. 171-D-E).
- Saudosos:** Que senten *saudade* ou *morriña*: "... sobre todo por lo bien que se armonizaba con los *saudosos* <ay... le... le>" (p. 306-N).
- Seque:** Do galego *seica*: adverbio de dúbida: "¿*Seque* no diferencia las verdes de las maduras?" (p. 204-D-E?-C).
- Sobrado:** Piso alto dunha casa de só dúas plantas: "una escalera de madera conducía al sobrado o cuarto alto" (p. 70-N); "... a éste y a su hermana los había tenido que encerrar en el sobrado..." (p. 222-N-E?); "A izquierda, la subida al sobrado, donde estaban las mejores habitaciones..." (p. 223-N); "Vieron el sobrado en dos minutos" (p. 224-N); "... salió a recibir a la gente que bajaba del sobrado" (p. 224-N).
- Soleado:** Do galego *soleada* (García Cancela e Monteagudo Romero, 1988): insolación: "Va a pillar un *soleado*" (p. 203-D-E); "¿Y tú? -exclamó en seguida-. ¿Por qué no coges un *soleado* tú? No llevas nada en la cabeza" (p. 203-D).
- Tabardillas:** Variedade de mazá, moi apreciada polo seu sabor: "La atmósfera candente, el cierzo glacial, las claras mañanas primaverales, las templadas noches, la borrasca, la bonanza, le tenían seco y oreado como un fruto que cuelga, como esas manzanas tabardillas cuya piel se arruga y contrae y adoba más que el mejor pergamino" (p. 78-N-E?).
- Talas:** Taboíñas para axustar unha cousa que se dobrou: "[...] y una pierna tiesa del terrible aparato que acababan de colocarle, y que consistía en más de una docena de *talas* o astillas de cañas de cortas dimensiones" (p. 165-N).
- Tallo(s):** Banco pequeno e sen respaldo que serve de asento para unha persoa e que propiamente está formado por un toro tallado dunha árbore, aínda que tamén se chama así ó feito de carpintería, con tres ou catro patas: "... mientras la vieja, dejándose caer sobre el *tallo*, fijaba en la niña..." (p. 224-N-E?-C); "... colocábanse allí bancos, *tallos*, cestas volcadas panza arriba, ..." (p. 318-N).
- Tojo(s):** Do galego *toxo(s)*: arbusto espiñoso de flores amarelas, moi común nos montes de Galicia: "Te has vuelto conmigo más brava que un tojo" (p. 89-D-E?); "Su hermana era delicada; necesitaba algodones; encontró tojos y espinas" (p. 161-D); "...yo soy una infeliz que me he criado aquí, entre los tojos, como quien dice, ..." (p. 209-D); "[...] el tapiz de flores de brezo, de tierno tojo inofensivo aún" (p. 247-N);

"[...] un ribazo todo sembrado de flores monteses, donde crecía el tojo" (p. 255-N); "[...] estaba literalmente obstruida por los tojos recios, feroces y altísimos" (p. 266-N); "La vegetación, los brezos altísimos [...], las carrascas, los tojos" (p. 267-N); "No hay tojos. ¡Qué rica!" (p. 269-D).

Tolean: Do verbo galego *tolear*: comportarse de maneira irreflexiva: "... y luego a las personas humanas les llega la de andar tras de las mozas, y andan que *tolean*, ..." (p. 80-D-E?).

Tostado: Viño propio do Ribeiro, elaborado con uva branca seleccionada (Casares, 1989: 139): "... a tu mujer que prepare tostado y unos bizcochos" (p. 175-D-E-C); "Se bebió un vaso de tostado" (p. 368-D).

Trasacuerdo: Do galego *trasacordo*: cambio de opinión, aínda que neste contexto ten máis ben o sentido de recordo que chega demasiado tarde: "Iba pesaroso y cabizbajo, porque ahora le venía el trasacuerdo de que no había preguntado al comandante Pardo sus opiniones políticas..." (p. 172-N-E?).

Treme: Vulgarismo (con metátese das letras -r- e -e-) por *terme*, do verbo *terminar*: ter algo ou a alguén collido ou suxeitado para que non caia, non se mova, etc.: "Hace falta quien *treme* del animal" (p. 71-D-E).

Valerá: Terceira persoa do singular do futuro imperfecto de indicativo do verbo *valer*: "Digo, señorito, y no miento: un hombre *valerá*, estamos conformes, más que los animales" (p. 80-D).

Verme: Nome xenérico que reciben certos animais de corpo brando e longo, formados por aneis e sen patas, que andan arrastrándose: "Pero llega la enfermedad (...) y ya no se diferencia el *verme* del hombre..." (p. 79-D-E); "...Y todo me lo come el verme" (p. 360-D).

Villa: Do galego *billa*: cano con chave para abrir ou pechar a saída dun líquido: "[...], dando la vuelta a la llave, y acercando a la villa la taza de Gabriel" (p. 294-N).

Voltaron: Terceira persoa do plural do pretérito perfecto do verbo *voltar*: volver ó punto de partida: "... que salió trepanito con Manola. Que no voltaron aún" (p. 293-D).

Vusté: Do galego *vostede*: pronome persoal de cortesía: "Por muchas vueltas que se le dé, esa cosa grande, grande, grandísima (...), puede más que usted, y que yo..." (p. 83-D); "... las estrellas del cielo, y las tierras, y el mainzo, y el cuerpo de usted, y el mío, y el del Papa, con perdón, y el espliego, y los repollos, y las vacas, y los gatos, es todito lo mismo, disimulando usted, ..." (p. 83-D); D: "... o para decirlo con sus propias palabras, <lo mismito, carraspo, perdonando usted>" (p. 317-D).

Vustedes, vustedes: En galego normativo *vostede* (véxase a palabra anterior): "Para servir a usted" (p. 68-D-E?); "Parece ser que le ha salido, dispensando ustedes, una *tumificación*..." (p. 68-D); "Vamos al decir de que la gente como usted y como yo, y las bestias, dispensando ustedes, (...)" (p. 80-D).

X. R. Freixeiro Mato, *Lingua galega: normalidade e conflito*, Santiago de Compostela, Laiovento, 1997.

O profesor Xosé Ramón Freixeiro presenta nesta interesante obra, editada pola dinámica editorial Laiovento, catro textos de diferente lonxitude e alcance, pero todos engonzados arredor da lingua galega, o seu pasado, o seu presente e as súas perspectivas de futuro. Os textos, enmarcados nunhas breves introducción e conclusión, están ordenados por orde decrecente de extensión: o primeiro e máis longo, sen título propio, tenta ofrecer unha síntese de historia 'externa' da lingua galega; o segundo en orde e tamaño trata, segundo reza o seu título, do "Conflito normativo"; o terceiro dos "Prexuízos sociais sobre o galego", e cuarto e derradeiro, de "Lingua e economía". Na nosa opinión, sen desprezar os outros, os máis interesantes son o primeiro e o segundo textos, polo que centraremos a nosa atención neles.

Procederemos no noso comentario segundo a orde que nos ofrece u autor. A sintética histórica externa do galego ofrécesenos articulada en dúas seccións, "O galego na Idade Media: sete séculos de normalidade" e "Cinco séculos de conflito lingüístico", entremedias da cal se insire un breve capítulo, "Imposición dunha lingua allea" e unha rápida (mellor diríamos precipitada, como se explicará) reflexión, titulada "Dous procesos de substitución lingüística diferenciados". Para entender correctamente o traballo e a crítica que lle imos facer, debemos ter en conta que se trata, se non interpretamos mal as intencións do autor, dunha visión *sintética e divulgativa* da historia do galego. Isto xustifica que o prof. Freixeiro non afofnde en discusións de detalle nin en disquisicións teórico-metodolóxicas, a pesar de que a cuestión abordada ofrezca moitas ocasións para entrar nas primeiras e case esixa entrar nas segundas. Enfocado o traballo desde a perspectiva indicada, pódese considerar, coidamos, globalmente satisfactorio. Na mesma perspectiva se xustifica a magreza da bibliografía empregada, na cal, así e todo, non debían faltar títulos como *Constitución del gallego en lengua literaria*, de X. Alonso Montero, "Diglosia e historia", de R. Chacón, *A xeración Galaxia*, de Fco. Fernández del Riego, *Conflict lingüistic valencià*, de R. Ninoyles, *A língua e a cultura portuguesas no tempo dos Filipes*, de P. Vázquez Cuesta, e *Latín tardío y romance temprano*, de R. Wright. En todo caso, a ausencia destes títulos na bibliografía é materia opinable, e, dentro do seu carácter básico, a que nos ofrece o autor seméllanos bastante equilibrada e empregada con tino.

Endebén, que o autor evite conscientemente entrar en debates teóricos, non debía impedirlle ter realizado el mesmo algunhas reflexións deste tipo, previas ó labor que emprendeu. Problemas derivados desta falla de apoio teórico están estampados xa no mesmo título, agochados tralos aparen-

temente inocentes termos “normalidade e conflito”, e maniféstanse con toda a súa crueza no apartado dedicado á idade media e na reflexión intermedia sobre os “dous procesos de substitución lingüística”, que, manifestámolo cordialmente, mellor fora ter suprimido: sinxelamente, carece de senso, mesmo pedagóxico, xustificar retrospectivamente a latinización da Galicia antiga tentando desautorizar a castelanización da Galicia moderna. O latín non era unha lingua “moito máis innovadora e moderna”, en ningunha acepción concibible destes termos, do que os falares galaicos que desprazou, nin é certo que a súa imposición fora debida ó “seu prestixio e superioridade” e non ó emprego da forza, polo menos non en sensos significativamente diferentes ós que tería afirmar o mesmo verbo do castelán. Tampouco resulta máis aceptable a imposición do latín na Gallaecia polo simple feito de que nesta rexión xeográfica existisen “non unha lingua, senón varias”, nin moito menos porque aquel non viñese desprazar unha lingua nacional, e de ningunha das maneiras porque se tratase dunha lingua radicalmente distinta a estas, mentres que o castelán é unha “lingua irmá” do galego. A discusión tería realmente pouco sentido se non fose porque maxinamos perfectamente que, cos argumentos do autor, é doado xustificar a imposición de calquera lingua metropolitana en calquera rexión colonial, con tal de que se cumpran as condicións sinaladas polo autor (o cal, apurémonos a clarexalo, estamos seguros que se atopa lonxe das súas intencións).

Pero volvamos á Idade Media: ¿trátase, como quere, Freixeiro Mato, de “sete séculos de normalidade”? A caracterización, así, a primeira vista, sorprende. Desde o século IX, cando se supón que “nace” o galego, ata polo menos fins do s. XII, o *único* que se escribe en Galicia, é, aparentemente, o “latín”, un latín, dise, “barbarizado”. Tres obxeccións serias saen ó paso.

Primeira: o galego como lingua non “nace” en ningún momento determinado (o que eu estou a escribir agora é ‘latín’, moi evolucionado, iso si), todo o máis que se pode dicir é que ó longo dun certo período se vai consolidando a consciencia de que o galego é un idioma diferente, primeiro do latín (e créase a oposición latín = escrita / vulgar = fala, ou nos termos medievais, *gramatica* / *romance* ou *language*), e despois dos outros romances (e xorde o contraste romance ou *language* galegos ou de Galicia / romance castelán, etc.). Parece que o primeiro aconteceu non moito antes do s. XII, polo menos cun mínimo de claridade, e o segundo só a partir deste século. Son boas horas de superar unha serie de presupostos da filoloxía e a lingüísticas tradicionais, como tal que as linguas son entidades discretas e que a evolución do complexo latino-románico se explica en termos de fragmentación en forma de ‘árbores de parentesco’ (posición involuntariamente caricaturizada cunha cita do finado profesor Carballo nas pp. 19-20, onde galego e leonés aparecen como ‘irmáns’ entre eles e respectivamente pais e cruzadamente tíos do portugués e o castelán!). O latín e os romances constituíron un continuum diacrónico, diatópico e diastático, isto é, de estadios de lingua, dialectos e estilos, que se rompeu máis por reestructuración e reagrupamento ca por fragmentación; o modelo de árbore xenealóxica é completamente enganoso, non

só polo dito, senón porque ignora os fenómenos de interinfluencia e converxencia.

Segundo: se seguindo o razoamento do autor, o latín se conservou como *única* lingua escrita ata os finais do s. XII, e máis tarde (ata o s. XIX, aínda que isto non se subliña na obra) pervive como lingua da alta cultura, ¿que senso ten falar de normalidade? Dicar que isto era o normal na época parece unha resposta pouco convincente: se na Idade Media o 'normal' era algo que na actualidade xulgamos precisamente 'anormal' (ou sexa, a diglosia), moito máis claro fora prescindir pura e simplemente dun termo, que resulta, polo menos, anacrónico. Unha vía alternativa se abriría se abandonasemos o presuposto foneticista que nos vén imposto pola relación (basicamente) fonémica entre a fala e a escrita vixente na maioría dos romances actuais, e seguindo a liña defendida por R. Wright, considerasemos que o 'latín bárbaro' da escrita anterior ó s. XII era nin máis nin menos ca o rexistro gráfico do 'romance' falado. Mesmo así, esta hipótese (que Freixeiro non considera), dificilmente nos consentiría falar de 'normalidade' tal como se entende comunmente.

Terceiro. As disquisicións político-lingüísticas desenvolvidas en toda a sección medieval tampouco convencen por outros motivos: contrariamente ó que se presupón no texto, a relación entre lingua e cultura, identidade colectiva e estado eran en todo diferentes na idade media ás do mundo actual. Outramente, o autor tería que aclarar como xusto o período de brillo literario do galego coincide co aliñamento político do reino de Galicia cos do centro da península, e o papel xogado polas cortes nobiliarias e rexias alóglotas na produción literaria naquela lingua; fenómenos que contradín severamente a liña argumental seguida na obra.

As anteriores cuestións, que non tiñan que ser debatidas no volume que comentamos, pero debían estar aclaradas antes de que esta fose escrita, obrigáronnos a demorar de máis no período medieval. A sección dedicada ás etapas moderna e contemporánea está exenta deses peliagudos problemas, aínda que non deixa de presentar outros, na nosa opinión, menos serios: por facer referencia a dous aspectos que nos parecen importantes, achamos en falta unha maior contextualización da situación galega no conxunto da península, e unha relativa maior atención xeral ós aspectos propiamente sociolóxicos, e nalgún período (pensamos sobre todo no s. XIX e primeiros do s. XX), tamén ós político-lingüísticos, do proceso de imposición do castelán. Pero isto non desvirtúa en absoluto a calidade do traballo como apertado 'estado da cuestión'.

Finalmente, non podemos rematar a recensión sen comentar as notables reflexións contidas no ensaio "O conflito normativo". En substancia, o autor constata que o groso dos galeguistas (enténdase: especialistas e interesados pola e militantes a prol da lingua galega), sen negarmos o estreito parentesco lingüístico do galego e portugués, a urxencia de estreitar os intercambios entre ambos e a necesidade dunha aproximación do primeiro ó segundo, considerámoslos idiomas 'por elaboración' (isto, idiomas de cultura, e polo tanto, escritos) diferentes. O prof. Freixeiro sostén que sobre este con-

senso debера frugar un acordo que puxese fin á interminable (e por veces absurda) polémica normativa, polo menos entre os sectores máis relevantes e representativos.

Alegrámonos da proposta, tanto polo seu contido como polo ton constructivo con que se formula, aínda discordando dalgunhas apreciacións concretas do autor. O importante non é agora determinar responsabilidades pasadas (que o autor imputa maiormente, e coidamos que pouco obxectivamente, ós defensores da normativa oficial), senón que está aberto un camiño para a reflexión e o diálogo que a estas alturas sería puro inmovilismo (e se cadra, irresponsabilidade) non comezar a percorrer. Parafraseando o dito polo amigo Ivo Castro ó fin dunha recente polémica análoga sobre a 'normativa' do portugués, o perigo non é non darmos atopado unha solución para o problema; é desistirmos de a procurar.

HENRIQUE MONTEAGUDO

Anxo M. Lorenzo Suárez (ed.). *Dinamización e normalización lingüística*.
Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo, Vigo, 1997. 225 p.

No mes de marzo de 1995, no Paraninfo da Universidade de Vigo, celebráronse as *Xornadas de Dinamización e Normalización Lingüística* organizadas polo Servicio de Normalización Lingüística (SNL) do Concello de Vigo e pola Universidade de Vigo. Estas xornadas tiveron unha duración de tres días e nelas relatores de Galicia, Comunidade Valenciana e Cataluña reflexionaron e fixeron propostas acerca do proceso dinamizador de linguas minorizadas coma o catalán e o galego. A dinamización lingüística está enfocada desde presupostos teóricos e desde a experiencia detallada que achegan tanto profesores de universidade ou representantes de institucións públicas coma aqueles relatores que desenvolven o seu labor en SNL de universidades, entidades locais ou empresas. Todos estes materiais recolleunos Anxo M. Lorenzo Suárez, o editor deste libro, co título de *Dinamización e normalización lingüística*, e nel distingue tres bloques ben diferenciados:

- 1.- Dinamización e normalización lingüística.
- 2.- A dinamización lingüística desde as entidades locais e as empresas.
- 3.- A dinamización lingüística nas institucións universitarias.

O primeiro está composto por seis traballos que se centran en aspectos xerais da dinamización e normalización lingüística, enfocándoos tanto desde postulados teóricos coma prácticos. Entrando xa na súa análise, Xan M. Bouzada, no seu artigo, fai unha reflexión de carácter histórico do que foi a realidade social da lingua galega. Este autor refírese a dous xeitos de empregar a lingua no noso país: "por necesidade" ou "por liberdade"; estes usos poden levar, segundo el, á perda de falantes ou a autoafirmación da propia utilización da lingua. O coñecemento exhaustivo desta realidade é o que nos vai mostralas causas do abandono de falantes, e este coñecemento é o que lle vai permitir traballar ó técnico de normalización con garantías de éxito e procurando que a acción lingüística dea tódolos froitos. Remata expondo unha idea que se vai repetir ó longo do libro: non basta con ser lingüista para desenvolver a función de técnico de normalización, senón que este debería recorrer á experiencia na acción e na animación sociocultural.

A continuación, Gabriell Planella i Domènec presentano-lo organigrama existente en Cataluña para levar a cabo o proceso de normalización lingüística. Este está liderado polo Consorci per a la Normalització Lingüística, amais da Xarxa Técnica de Normalització Lingüística e os servicios lingüísticos sectoriais. O elemento que vai garanti-lo bo funcionamento de todos estes organismos vai se-la coordinación entre eles, que fará posible o éxito do catalán como lingua de uso normal en Cataluña.

David Casals i Andreu, no seu relatorio, fai unha exposición teórica sobre o tipo de servizos lingüísticos existentes en Cataluña (unipersoais, de organizacións de complexidade intermedia e de organizacións complexas) e sobre o perfil dos técnicos de normalización, que segundo a súa formación acadarán un nivel básico, específico ou especializado. O nivel determinará a pertenza ó tipo de servizo lingüístico. Amais disto, avanza unha proposta dos que poderían ser elementos de formación dos técnicos lingüísticos e os seus problemas no terreo laboral.

Daniel Romero e Lois Rodríguez achégannos, desde a súa experiencia, unha análise empírica da relación entre o uso da publicidade e a dinamización lingüística con campañas como «*Ti unha primavera. Imos garantir mil máis*»; «*¡En galego o que ti queiras!*». Como profesionais da comunicación e segundo eles, o seu labor consiste en intentar vender un produto, que neste caso é a lingua galega, e no seu relatorio adiantan as claves do seu xeito de realizar este traballo, claves que poden ser de grande axuda para o técnico lingüístico, que tamén ten que saber vender o galego.

De segundo, Gustavo Adolfo Garrido, como técnico de organización de empresas, presenta unha proposta do que debería ser un modelo de organización dun SNL, sustentado non só con diñeiro de institucións públicas, como é o habitual, senón que debería procurar fontes de financiamento alternativas para un mellor desenvolvemento das actividades programadas. Hai que salientar que o enfoque que el lle dá ó seu traballo está pensado para SNL formados por máis dunha persoa, de aí a importancia que lle confire á xestión dos recursos humanos; sen embargo, a realidade en Galicia é ben outra, xa que boa parte dos SNL son unipersoais.

Pechando este primeiro bloque do libro, Anxo M. Lorenzo Suárez analiza o modelo de normalización e dinamización lingüística en Galicia, salientando as eivas que se producían en 1995, e que o seguen facendo hoxe (1997) como: o labor dos SNL céntrase moito en actividades de asesoramento, tradución e formación lingüística, e esta última non está ben enfocada; non hai actividades que se encarguen de potencia-lo estatus da lingua, peza fundamental para que a normalización complete o seu ciclo; o traballo realizado non se avalía e así non se coñece a súa efectividade; por último, non se aprecia dentro dos servizos unha planificación que apunte a uns obxectivos concretos. El propón un aproveitamento da dinamización lingüística entendida coma un proceso que abranxa tanto ó corpus coma ó estatus da lingua, tendo así a normalización o alcance social desexado.

O segundo bloque do libro, *A dinamización lingüística desde as entidades locais e as empresas*, consta de catro relatos, nos cales imos apreciar dúas realidades, a catalana e a galega, unha vista desde a achega que nos traen os representantes do Centro de Normalización Lingüística do Concello de Barcelona, e a outra desde a Xunta de Galicia e os propios traballadores dos Concellos de Moaña e Vigo, coa amplitude de perspectivas que isto supón para mellor coñecérmo-la realidade galega.

O relatorio de A. Escolà e T. Mataix consta de dúas partes ben diferenciadas: unha primeira que reflicte o plano teórico que se debe desenvolver

nunha acción dinamizadora que vai desde a análise do contexto sociolingüístico onde se vai actuar ata, finalmente, a avaliación dos resultados; e unha segunda, na que ofrecen a aplicación real do programa de dinamización lingüística en entidades deportivas de Barcelona, véndose, ás claras, o éxito da operación.

Seguindo cun ton semellante ó anterior, Xosé Sánchez Puga, como representante da Dirección Xeral de Política Lingüística da Xunta de Galicia presenta a política levada a cabo no seu departamento tanto no ámbito laboral, con campañas de sensibilización e axudas a empresas (sobre todo coa Fundación Galicia-Empresa, onde empresas con fortes volumes de facturación adquiren o compromiso de galeguizar as súas relacións e de pór en marcha planos de normalización lingüística. Témo-los exemplos de empresas como La Onza de Oro, O Castro-Sargadelos, Área Central, e outras máis que el enumera), e no ámbito das entidades locais, facendo fincapé aquí na creación dos SNL nos concellos.

Por último, Manuel Pérez Rúa, traballador do SNL do Concello de Moaña e Marta Souto, traballadora do SNL do Concello de Vigo expoñen o labor normalizador realizado nos seus respectivos concellos. O primeiro fai unha crítica presentando a situación que vive o galego como lingua de carácter litúrxico, a súa realidade nos medios de comunicación, na administración, e dentro deste panorama desalentador fala dos SNL en Galicia, amosa moitos dos problemas xa esbozados por Anxo M. Suárez no seu relatorio e, finalmente, fala do Concello de Moaña, destacando a descoordinación que se vive entre estes traballadores e a Administración¹. Pola súa banda, Marta Souto comparte as súas inquedanzas e fai fincapé na situación de precariedade que se vive nos SNL dos concellos.

O último bloque do libro ocúpase da dinamización lingüística nas institucións universitarias, en concreto na Universidade Politécnica de Cataluña, na Universidade de Alacante e nas tres universidades galegas. As situacións son distintas: así, Rosa Mateu i Martínez, do Servei de Llengües i Terminologia da Politécnica de Cataluña preséntanos un panorama moi positivo do bo funcionamento do seu Servicio, onde os esforzos dinamizadores se centran na potenciación do estatus da lingua, tendo moi avanzada a planificación do corpus. Pola contra, na Universidade de Alacante, como expoñen Carles Cortés et alii, as prioridades son ben distintas, xa que se parte dunha realidade sociolingüística moi diferente, pois só un 11% do estudantado demanda o ensino en catalán. Aínda que xa se levaron a cabo moitas iniciativas dinamizadoras, como campañas de promoción do uso do catalán: (PARLA'M. PARLA'M ARA), cursos de catalán, distribución de vocabularios, etc., para eles é a docencia a pedra clave de futuro da normalización lin-

¹ Hai que salientar que, felizmente, despois destas Xornadas xa se creou a Coordinadora de Traballadores pola Normalización Lingüística, para levar a cabo unha liña de actuación conxunta entre os traballadores dos SNL que hai en Galicia. É de destacar que a Coordinadora se creou por iniciativa propia, sen apoio da Administración.

güística na súa universidade. De seguido, Manuel Carlos Núñez Singala centra o seu traballo na exposición das actividades realizadas no SNL da Universidade de Santiago enfocadas á dinamización lingüística, como son as campañas de propaganda, o apartado de Terminoloxía, peza fundamental sobre todo para o labor docente, e as publicacións. En contraste co amplo abano de actividades desenvolvidas na Politécnica de Cataluña, Marisol Ríos presenta as poucas que se realizan na Universidade da Coruña, onde as actividades de dinamización a penas pasan da mera corrección e asesoramento lingüístico. Xa, para rematar, Xosé María Pin Millares recolle no seu artigo o labor desenvolvido no SNL da Universidade de Vigo, e mostra que o galego goza nesa Universidade dun marco legal favorable, pero que o ambiente social fai que a tarefa do SNL teña diante de si grandes obstáculos que co tempo desexamos que se superen.

En resumo, o marco teórico sobre dinamización e normalización lingüística que está contido neste libro preséntase dun xeito claro, rigoroso, exhaustivo e aplícase a realidades sociolingüísticas diferentes. Nel dáse a entender cáles poden ser as claves do posible fracaso ou do éxito da normalización lingüística en Galicia. Quedan tamén retratados os SNL galegos e as causas da súa escasa explotación de recursos.

Só resta indicar que é este libro unha fonte de consulta indispensable para calquera traballador/a de calquera SNL de Galicia e, en xeral, para todas as persoas que se interesen polo tema da normalización lingüística, que, en definitiva, ten que ser labor de todas e todos.

ALFONSO TOIMIL CASTRO

X. R. Freixeiro Mato, *Os diminutivos en galego*, Vigo, A Nosa Terra, 1996, 172 pp.

O libro consta de cinco partes. Aínda que o autor non as numera, esas partes, que aparecen con distinto tipo de letra son: "Introducción: Semántica, lexicoloxía e formación de palabras" (pp. 7-28); "Os diminutivos" (pp. 29-40); "Os diminutivos en galego" (pp. 41-61); "O sufixo *-iño*" (pp. 63-121); "Unha aplicación práctica: Os diminutivos en R. de Castro" (pp. 123-165).

Na "Introducción", o autor delimita o léxico seguindo a Coseriu ("só as palabras lexemáticas pertencen de pleno dereito ao léxico e, como consecuencia, ao obxecto propio da lexicoloxía ou lexemática"); teoriza sobre as estruturas léxicas e a formación de palabras, e acaba falando da morfoloxía derivacional e a sufixación apreciativa. Este último apartado é o máis interesante desta "Introducción". A sufixación apreciativa é caracterizada como aquela que altera semanticamente a base dun modo subxectivo ou emocional, pero sen muda-la súa categoría gramatical. Os sufixos apreciativos subdivídeos en diminutivos, aumentativos e despectivos, se ben moitas veces o valor do sufixo depende do contexto, da intencionalidade do falante, do ton, do significado da palabra base, etc.

A segunda parte ("Os diminutivos") e a terceira ("Os diminutivos en galego") constitúen, ó meu modo de ver, o máis interesante deste libro de Freixeiro Mato, xa que se adecúan perfectamente ó título da obra. Sen embargo, o cuarto capítulo ("O sufixo *-iño*") e o quinto ("Unha aplicación práctica: Os diminutivos en R. de Castro") céntranse exclusivamente nun único sufixo galego (*-iño*). Así resulta chocante que nun libro, de 172 páxinas, dedicado ós diminutivos en galego só atopemos 20 páxinas referidas a este tema, mentres que o sufixo *-iño* e o estudo dese sufixo na obra de Rosalía de Castro ocupen 102 páxinas. Ante eses datos, quizais o título do libro debería ser: *O sufixo diminutivo -iño e o seu estudio en Cantares gallegos e Follas Novas*.

Na segunda parte, Freixeiro Mato resume a polémica entre os autores que consideran que o principal valor dos diminutivos é nomenclal e aqueles que din que o principal significado é valorativo. Amado Alonso nega a significación diminutiva como básica e, apoiándose en Plauto, considera que o diminutivo era máis ben o signo dun afecto. Por contra, Zuloaga Ospina, sen negar outros valores connotativos, afirma que a significación diminutiva é a básica dos diminutivos e deixa fóra da consideración de auténticos diminutivos os hipocorísticos (*Paco*), os chamados diminutivos analíticos (*libro pequeno*), os diminutivos formados con sufixos cultos (*opúsculo*) e as palabras lexicalizadas (*bocadillo*). Freixeiro Mato cre que o diminutivo é "aquele sufixo ex-

presivo que teña entre os seus valores o de indicar nalgún caso diminución léxica, aínda que esta non sexa a súa función primordial"; e tamén estima, seguindo un artigo de Monterrubio para o castelán, que hai sufixos diminutivos verbais (*comiscar*, *chuviscar*), se ben os verbos diminutivos están cristalizados formalmente, mentres que os diminutivos nominais se caracterizan polo uso libre e espontáneo con calquera base. Creo que esta opinión de Monterrubio debe ser matizada, xa que, aínda que os diminutivos nominais teñen certa liberdade de uso, a norma sempre impón algunhas restriccións.

Freixeiro Mato, no terceiro capítulo, resume o que as diferentes gramáticas galegas dixerón sobre os diminutivos. Este subapartado é moi útil, xa que o autor recolle a información que sobre os diminutivos deron Mirás, Saco, M. Valladares, García de Diego, Santiago y Gómez, Lugo Freire, Couceiro Freijomil, Carballo Calero, L. Carré, R. Álvarez et alii e Costa Casas et alii. Sobre ese tema R. Álvarez et alii, Saco, García de Diego e Carballo Calero ofrecen a mellor información. Freixeiro Mato dálle tamén un repaso a outros estudos sobre os diminutivos (Porto Dapena, Diego Catalán, I. González e González Refoxo / Rábade Castiñeira) e termina facendo unha clasificación e estudio dos diminutivos. Nesa clasificación, o autor pensa que "agrupalos ou clasificalos [os diminutivos] de acordo coas súas funcións semánticas ou matices significativos resulta tarefa arriscada e talvez pouco útil". Sorpréndeme moito que Freixeiro Mato cuestione que L. Carré dea *feirón* co significado de "feira de pouca importancia". Ese erro de Freixeiro Mato débese a que non investiga os diminutivos no galego falado, así non hai case ningunha referencia á fala viva ou a estudos e / ou teses de doutoramento sobre o galego falado. Se Freixeiro Mato consultase a tese de doutoramento sobre o norte da Terra Cha de X. L. Regueira atoparía alí *feirón* co significado de "feira de escasa importancia" (E. Rodríguez González tamén rexistra *feirón* con ese significado e como aumentativo). Á vista diso, eu creo que *-ón* foi no pasado sufixo diminutivo, aínda que hoxe parece que a maioría dos falantes o ven só como sufixo aumentativo.

Ó apartado, xa mencionado, da clasificación e estudio dos sufixos diminutivos galegos quero facerlle tres obxeccións: a primeira consiste en non ver lexicalizacións evidentes de diminutivos; así di "En Noriega aparece *lamote* (un *lamote* de Galicia/ *tremaba com' o vincallo*), onde o sufixo parece ter connotación pexorativa, talvez por unha posíbel derivación de *lama*". Resulta sorprendente que sen sabe-la base da cal deriva *lamote* interprete *-ot* como sufixo diminutivo e, por tanto, transparente; non obstante, aínda me parece máis chocante que interprete así despois de citar en nota a definición que E. Rodríguez González dá de *lamote*: "hombre rústico, que se dedica a la vida contemplativa". O diccionarioista aínda engade que ese uso aparece en *Montañas* de Noriega. A segunda obxección que quero facerlle radica en que non estou de acordo coa información subministrada por el referente a que *-ito* é practicamente inexistente no galego, salvo casos moi illados como *cabrito* ou *bonito*". Este sufixo foi recollido por X. L. Regueira no norte da Terra Cha e eu, nunha comunicación presentada no I Congreso Internacional do Instituto da Lingua Galega, documenteino no concello de Castrelo do

Val (Ourense) coma un sufixo activo na fala das persoas de idade. Tampouco me parece adecuado, e esta é a terceira obxección que fago, cita-las opinións de diferentes autores sobre os sufixos diminutivos sen expoñer coa suficiente claridade qué é o que pensa el. Esa ambigüidade tamén se detecta en "Os diminutivos en galego e os diminutivos noutras linguas". Nese apartado comeza criticando a idea de que o galego é o idioma que máis usa o diminutivo, pero termina caendo en prexuizos parecidos cando di: "No caso galego, o tradicional ruralismo e o subdesenvolvemento económico provocado por causas políticas de orixe exterior, que mantivo a grande parte da poboación no analfabetismo e a miseria, poden explicar a maior activación de certas funcións do diminutivo [...]".

O cuarto capítulo, dedicado ó sufixo *-iño*, subdivídeo en: "A súa relevancia", "Visión diacrónica", "Morfoloxía" e "Funcións". No apartado dedicado á súa relevancia o autor destaca que o sufixo *-iño* no campo dos apreciativos diminutivos monopoliza moitas das funcións dos teóricos rivais, pero previamente volve caer no prexuízo lingüístico ó dicir: "Se en todas as linguas e mesmo falares dialectais sempre hai algunha forma que é tirada do conxunto de signos lingüísticos que as compoñen para, illada e descontextualizada, ser tomada como símbolo representativo non só da fala, senón en ocasións da idiosincrasia de todo un pobo, poderían apresentarse moitas dúbidas para achar esa forma nalgúns linguas, mais, tratándose do galego, sen dúbida que a coincidencia no sufixo *-iño* sería grande, pois mesmo fóra do país é utilizado como signo identificador da nosa fala e do conxunto de persoas que o compoñen [...]". Na "Visión diacrónica", o autor explica a orixe de *-iño* a partir do sufixo latino *-INU*, que primeiramente indicaba unha relación de pertenza ou semellanza, e trázanos cómo venceu ó sufixo medieval *-elo* no galego moderno para a expresión da diminución. En canto á súa evolución nos usos literarios, Freixeiro Mato constata o escaso uso do sufixo *-iño* na literatura medieval e o aumento dese uso en textos populares posteriores (*Os Vilancicos de Nadal*, *As Coplas* de Sarmiento, as obras de Rosalía, etc.). Non atopa explicación para a escaseza do diminutivo na literatura medieval; pero, en realidade, a resposta tíña a diante dos ollos, xa que ó considerar que *-iño* é un trazo caracterizador da fala coloquial e da literatura popular, debería darse conta de que a literatura medieval é unha literatura cortesá e iso é o que impide a proliferación do diminutivo nese tipo de textos. En apoio da miña hipótese podo cita-lo estudio sobre o diminutivo en castelán de Náñez, quen considera que os diminutivos aparecen sobre todo nas obras de autores que se aproximan a usos populares e abandonan a tradición literaria. Así, por exemplo, Garcilaso, un autor culto, usa pouco os diminutivos e cando os emprega bota man dos preferidos pola tradición literaria castelá anterior (*-illo*, *-uelo*). Na "Morfoloxía", Freixeiro Mato fala das incompatibilidades do sufixo *-iño* (con nomes abstractos fundamentalmente), da acumulación de sufixos diminutivos, e da repartición entre *-iño* e *-ciño*. Os datos referidos a esa repartición non se corresponden coas formas normativas da *Gramática galega* de Álvarez et alii, nin coa distribución dalgunha zona dialectal galega (no caso de ser unha distribución dialectal, Freixeiro Mato non a especifica). Así

a todo, non parece xustificado atribuír *florciña* á influencia do castelán. Di Freixeiro Mato "a presenza do alomorfe *-ciño* pode darse noutros casos como [...] *floriña/ florciña*, talvez influídos polo español, pois nesta lingua o uso dos interfixos *-c-*, *-ec-* é bastante frecuente". Non estou de acordo con el, xa que documentei *mandilciño*, *florciña* no concello de Castrelo do Val (Ourense) e na zona de Celanova, e non vexo cómo a forma normativa castelá *florequita* pode influír na forma galega *florciña* e non na forma do portugués do norte *florzinha*, forma que Freixeiro Mato dá por boa ó tomala de Skorge. Quero dicir que se as formas do portugués do norte non son castelanismos, en boa lóxica tampouco o deben ser esas mesmas formas que aparecen documentadas, polo menos, nas zonas limítrofes galegas citadas. O apartado relativo ás funcións sintetízao Freixeiro Mato con estas palabras: "Como síntese pódese afirmar que o sufixo *-iño* cumpre normalmente unha función informativa consistente en destacar ou focalizar un determinado elemento do discurso para descarregar sobre el a intencionalidade *-representativa*, expresiva, activa do seu autor. En consecuencia, só o contexto en ocasións e en último termo o propio falante ou escritor poderán dar cumprida explicación da riquísima gama de valores e matices que un signo lingüístico aparentemente tan insignificante como *-iño* pode adquirir". Para facer esa división en funcións (*representativa*, *expresiva*, *activa*) o autor parte da coñecida división tripartita da linguaxe nos planos conceptual, afectivo e activo que Bühler establecera.

No último capítulo do libro, o autor estudia os diminutivos en *Cantares gallegos* e en *Follas Novas* e chega ás seguintes conclusións: en primeiro lugar, nesas obras practicamente só aparece o sufixo diminutivo *-iño*; en segundo lugar, o uso de *-iño* caracteriza a fala popular e non a lingua literaria de Rosalía, xa que o diminutivo escasea na súa obra poética máis intimista, tanto galega (*Follas Novas*) como castelá (*En las orillas del Sar*); e, non obstante, abunda en *Cantares gallegos*, que é unha obra de tipo popular na cal unha meniña gaitreira fala imitando ó pobo. Con respecto a esta parte, non podo estar de acordo con Freixeiro Mato en que a palabra *paseniño* está formada polo sufixo *-iño* e a base, suposta por el, **paseno*. Creo que a palabra **paseno* non existe na fala viva e por iso mesmo non se pode face-la análise sincrónica que el propón. A esa palabra incluso el lle pon asterisco.

Para terminar, considero que os méritos principais deste libro son o resumo que se fai doutros estudos dedicados ós diminutivos e a análise pragmática do sufixo *-iño* en *Cantares gallegos* e *Follas Novas* de Rosalía de Castro. Por contra, os dous defectos máis importantes radican na case total ausencia de datos sobre o galego falado e na falta de claridade expositiva en que incorre o autor, algunhas veces, por non expoñe-la súa opinión.

AQUILINO SANTIAGO ALONSO NÚÑEZ

Ánxel Fole: *Cartafolio galego*. Introducción e compilación de Claudio Rodríguez Fer. Vigo: A Nosa Terra, 1996, 209 pp.

Abundante foi a bibliografía á que tivemos acceso neste ano 1997 sobre o escritor lugués Ánxel Fole. Asistimos tanto á reedición das súas obras coma á aparición de estudos nos que se analizaban a vida e a obra do autor de *Terra Brava*. De toda esta bibliografía queremos presentar hoxe o volume titulado *Cartafolio galego* porque nel fálanos o propio Fole dos temas que máis lle interesaron desde o punto de vista humano e cultural.

Cartafolio galego recolle os textos ensaísticos publicados por D. Ánxel en lingua galega, e tal compilación débemoslla, como era esperable, a Claudio Rodríguez Fer, o crítico que máis intensamente se ten ocupado da figura do escritor lugués.

A produción xornalística de Ánxel Fole foi copiosa, entre outros motivos porque o periodismo foi unha das profesións ás que debeu a súa subsistencia, pero case toda ela está redactada en castelán. As causas desta escolla idiomática debemos buscalas nas circunstancias históricas e mesmo persoais que viviu o escritor, xa que, de xulgármolas súas afirmacións, de ningunha maneira poderemos pór en dúbida o profundo compromiso de Fole coa lingua e a cultura galegas. Malia este emprego maioritario do español, dous son os aspectos que destacan da faceta xornalística de Fole e que resalta Rodríguez Fer: o constante cultivo dunha temática galega e a permanente defensa da existencia dunha prensa no idioma propio. Tamén subliña o crítico aludido o "lucensismo xornalístico" do escritor, que se evidencia no volume que estamos a comentar principalmente na última sección, titulada "Estampas do Lugo vello".

Os primeiros traballos recollidos no *Cartafolio galego* foron publicados nas vésperas da Guerra Civil, pero Fole non sostivo unha sección redactada integramente en galego ata os anos 1963 e 1964. Titulábase "Recanto" e vía a luz no xornal ó que máis vinculado estivo na súa vida, *El Progreso* de Lugo.

Este volume que vén de publicar *A Nosa Terra*, amais de recolle-los traballos xornalísticos de Fole escritos en galego, inclúe tamén as pezas oratorias que pronunciou no idioma do país e mailas recensións e prólogos que redactou nesta lingua. O material aparece organizado combinando os criterios temático e cronolóxico e así o libro consta de doce seccións:

- "O galego e a defensa da lingua".
- "Rosalía e a cultura galega".
- "Pondal e a tradición céltica".
- "Castelao e a conciencia galeguista".

- "Otero Pedrayo e a revista *Nós*".
- "Pimentel e os tempos da República".
- "Galaxia de amizade e bibliofilia".
- "Reseñas e prólogos".
- "Galería de pintura".
- "Admiracións foráneas".
- "Paisaxes e estacións".
- "Estampas do Lugo vello".

Máis da metade dos sesenta e sete traballos que integran a obra viron a luz nos xornais *El Progreso* e *Hoja del Lunes* de Lugo. Tamén colaborou Fole, aínda que con menor frecuencia, en *Galicia emigrante*, *Tempo Galego*, *A Nosa Terra*, *El Pueblo Gallego*, *Grial*, etc. Na Introducción do libro figura o título de todos estes artigos xunto coa referencia, que inclúe a canle de publicación e a data, información que, ó noso entender, debéra figurar tamén ó final de cada texto co propósito de facilita-lo labor do lector.

Como se pode deducir dos títulos, oito das doce seccións das que consta o volume dedícanse á análise da lingua e literatura galegas, aínda que tamén nos outros catro capítulos aparecen reflexións sobre o tema. A primeira, titulada "O galego e a defensa da lingua", é a que nos parece máis interesante porque nela Fole, como ocorría nos prólogos dos seus libros de relatos, transmítenos a súa opinión sobre diversos aspectos da lingua galega. En cinco artigos manifesta as súas impresións tanto sobre o *corpus* coma sobre o *status* do galego, amais de referírno-la súa valoración da situación social do idioma. Tres ideas son, ó noso xuízo, as fundamentais nestes traballos:

1. Defensa do que el denominaba "galego popular", isto é, da lingua oral, por oposición ó galego literario empregado polos escritores. A pesar das diverxencias que observaba na lingua falada, coidaba que este galego popular debía se-la base da lingua literaria, nas súas palabras "Escribamos como se fala, pouco máis ou menos" (p. 17). As tarefas que cumpría emprender eran "agavelar todo o galego -en falas e xiros- das difrentes bisbarras; outra, escolmar seus elementos máis naturás e representativos ... E il medrará de seu" (p. 19).

2. Defensa da riqueza expresiva da lingua galega e da súa literatura. Para Fole o galego é un idioma especialmente eufónico, entre outros aspectos porque "inda se está a formarse" (p. 23). Esta formación, que identifica coa unificación, lograse precisamente co cultivo literario.

3. Optimismo pola situación social do idioma, que o leva a escribir en 1970 que "Parce que vai cundindo a moda de escribire en galego" (p. 21) e que "A epistolografía en galego aumenta de máis en máis porque, antre a xente culta, prendeu o costume de falar en galego" (p. 21). Doce anos máis tarde, en 1982, comenta que "Ninguén diría, fai medio sigro, que falasen en galego tantos licenciados, doutores e xornalistas" (p. 26).

Nas seccións segunda a sétima, nas que, como xa indicamos, analiza a literatura galega, ocúpase de dous poetas do Rexurdimento: Rosalía de Castro e Eduardo Pondal e de varios escritores do XX cos que o uniron lazos de admiración ou amizade, principalmente de Castelao, Otero Pedrayo, Pimen-

tel e os homes de Galaxia. Poucas veces realiza Fole unha análise rigorosa destes autores, ben é verdade que tampouco o medio no que apareceron publicados os textos era o idóneo para tal análise, senón que pola contra adoita ofrecernos vivencias persoais ou ben reflexións sobre os temas que o fascinaban. Así, a figura de Rosalía permítelle falarnos da súa conversión ó galeguismo, da música, da literatura popular e da paisaxe, aspectos estes últimos profundamente vinculados á súa propia creación. Polas experiencias que Fole nos comunica nestes textos sabemos das súas conversas con Castelao, das pezas oratorias de D. Ramón Otero Pedrayo, dos paseos con Ben-Cho-Sey ou dos xantares con Lorenzo Varela, Celestino Fernández de la Vega e Díaz Pardo. En moitos casos os traballos dedicados a autores galegos sêrvenlle para realizar determinadas demandas e así lemos que "penso que se deberan reproducir en facsímil moitas publicacións máis ou menos antergas". Outras veces o motivo do traballo é a morte do amigo, e nestes casos recollemos necrolóxicas verdadeiramente entrañables dedicadas entre outros a Fermín Penzol, Luís Pimentel e Castelao. Fóra destas tendencias sitúase o traballo titulado "Día das Letras Galegas. O noso bardo Pondal" (pp. 45-48) no que realiza unha análise bastante profunda da obra do escritor de Ponteceso.

No seguinte apartado do libro achámo-las recensións e prólogos que realizou Fole en galego. As obras ás que dedicou a súa atención foron *Rio de Sonho e Tempo* de Ernesto Guerra da Cal, *Terra Cha e Noventa e nove poemas* de Manuel María, *Atruxos* de Xoaquín Cerqueiras e Xoaquín Marín, *Homes de Tras da Corda* de Carlos Reigosa e *Contos, lendas e namoros* de Xulio Eyré Lamas. Tamén aquí seguen aparecendo algunhas das constantes temáticas de Fole, nomeadamente o motivo da paisaxe, amais de incidir na importancia que para a literatura galega ten a narrativa breve, sobre todo o conto.

Na sección novena, "Galería de pintura", caracteriza algúns traballos de Colmeiro, Maside e Xesús Corredoira. No texto no que se ocupa deste último lembra a cidade de Lugo nos seus anos de nenez.

A serie "Admiracións foráneas" sería *a priori* a máis desvencellada da realidade galega de todo o libro, pero Fole sempre tenta pór en relación os elementos foráneos cos autóctonos e así no traballo "Cantigas populares rusas" conecta a literatura popular de tradición oral de ámbolos territorios. Os outros textos da sección coidamos que remiten ás lecturas da adolescencia e mocidade de Fole, ou ben a autores polos que sentía especial predilección: Dickens, Pío Baroja e Juan Ramón Jiménez.

Os dous últimos capítulos da obra non presentan, de xulgármolos seus títulos, unha conexión clara coa lingua e a literatura galegas, pero non resulta estraño que aparezan neles referencias literarias e mesmo explicacións sobre a etimoloxía ou a distribución dialectal de certos vocábulos. En "Paisaxes e estacións" achamos descrições paisaxísticas mesturadas coa información de costumes, traballos e mesmo festexos populares do noso mundo rural. Incluso ás veces gaba determinadas vilas galegas e anima a estudia-la historia das mesmas.

Finalmente, en "Estampas do Lugo vello" lembra, con marcado ton melancólico, determinados escenarios da cidade das murallas: O Regueiro

dos Hortos, a Calzada ou o Carril dos Loureiros. Nostálgicos, porque remiten á mocidade, e marcadamente tradicionalistas, porque lamentan a deshumanización de determinados aspectos da vida moderna, estes textos permítennos observa-la capital nos anos de xuventude do autor.

En definitiva, estamos ante unha obra que nos permite coñecer mellor a Fole e entender mellor a súa obra pero que tamén nos posibilita o acceso a múltiples aspectos da nosa cultura e a detalles da vida intelectual dunha época, a Galicia de posguerra, da que Fole foi, amais de fundador, un espectador privilexiado.

M. XOSÉ RODRÍGUEZ VALCÁRCCEL

Steven Pinker, *El instinto del lenguaje. Cómo crea el lenguaje la mente*, Alianza Editorial, Madrid, 1996, 535 p.

Durante boa parte do século vinte a investigación lingüística sobre o desenvolvemento da linguaxe nos humanos estivo dominada polo conductismo. Por bastante tempo as investigacións centráronse exclusivamente no observable. As experiencias e circunstancias posteriores ó nacemento eran os únicos elementos que podían explicala constitución das estruturas lingüísticas na mente humana. A irrupción da proposta de Chomsky da gramática universal supuxo unha revolución neste campo da investigación lingüística. Na mente, propoñía Chomsky, residen os principios fundamentais do coñecemento lingüístico, estes principios fundamentais non son algo adquirido pola experiencia, nin sequera algo aprendido, senón que nacen co individuo, aínda que posteriormente teñan desenvolvementos particulares.

Gary Cziko no seu recente libro sobre a segunda revolución darwinista (*Without Miracles*) reduce as propostas de explicación do desenvolvemento da linguaxe nos seres humanos a unha ecuación de tres elementos: experiencia, aprendizaxe e coñecemento innato. Segundo este autor os conductistas basean a súa teoría na experiencia, e minimizan o rol dos outros dous factores; Chomsky réstalle importancia á aprendizaxe e á experiencia, e considera esencial o papel do coñecemento innato. Os principios que guían as argumentacións do libro que vou pasar a comentar sitúan esta obra na liña chomskiana. O autor considera fundamental a función do coñecemento innato, pero ó mesmo tempo, e a diferenza de Chomsky, outórgalle tamén un papel relevante á experiencia. Steven Pinker, profesor da área das ciencias cognitivas do MIT, desenvolve en *El instinto del lenguaje* a teoría de que a linguaxe é unha facultade innata ós humanos, que aínda que tradicionalmente se considerou fóra do conxunto de forzas evolutivas que se tomaron para explicar facultades e instintos noutras especies pode ser explicada como outra facultade biolóxica máis. A pesar de que xa nas obras de Darwin se defendía a idea de que os humanos nacemos bioloxicamente preparados para a linguaxe, só ata que nas últimas décadas as investigacións da neurobioloxía, das ciencias da computación, da psicoloxía, da filosofía e da antropoloxía ofreceron novos argumentos volveu meditar sobre a validez da proposta. O autor sèrvese de todas estas disciplinas e da súa experiencia como investigador na adquisición da linguaxe na infancia para mostrarlle ó lector nos 13 capítulos do libro que a súa proposición inicial conta con fundamentos abondos como para ser considerada.

Nos dous capítulos iniciais preséntanse as primeiras evidencias sobre o carácter innato da linguaxe. O obxecto do libro non van se-las linguas particulares, senón o instinto que leva os humanos a aprender, falar e entende-la

linguaxe. A concepción da linguaxe coma un instinto choca coa tradición das ciencias sociais que, en certa medida, aínda a seguen a considerar coma unha invención cultural que marca a singularidade da especie humana. O autor xulga que hoxe xa se pode afirmar con seguridade que o home está bioloxicamente preparado para a habilidade da linguaxe, que é consecuencia dunha adaptación evolutiva. Neste sentido mostra as coincidencias da súa proposta coa teoría chomskyana, pero advirte que a historia que vai contar non concorda coa versión que presenta Chomsky, que sempre se mostrou escéptico á hora de estimar adecuada para a linguaxe, e tamén para outros fenómenos biolóxicos, a teoría darwinista da selección. Para convence-lo lector de que a linguaxe forma parte da bioloxía e é unha facultade universal que os humanos non poden evitar, acode a diversos argumentos. En primeiro lugar válese das investigacións de Derek Bickerton sobre o nacemento do crioulo na primeira xeración de nenos expostos a un *pidgin*. Segundo Bickerton, a gramática da lingua crioula é o resultado do funcionamento da gramática universal que reside no cerebro humano. As características gramaticais comúns que presentan crioulos de distintos lugares do mundo son proba deste feito. O seguinte argumento pertence á súa especialidade profesional. Servíndose dos resultados de varias experiencias sobre o ensino e aprendizaxe de linguas, demostra que nin os pais son os que lles ensinan ós nenos a falar, nin a linguaxe se aprende por simple imitación; o desenvolvemento da linguaxe na infancia explícase pola existencia dun mecanismo instalado na mente dos nenos. Coa terceira evidencia pretende probar que existe unha zona específica do cerebro na que se pode situalo instinto ou maquinaria da linguaxe. Con este fin expón algunhas experiencias relacionadas co estudio de trastornos da linguaxe asociados a lesións cerebrais. Se a linguaxe fose simplemente producta da intelixencia, resultaría moi difícil explicar por qué unha ferida de bala nunha zona determinada do cerebro produce a omisión certas terminacións ou dificultades no uso das palabras gramaticais, ou a qué se debe que persoas con determinadas síndromes ven diminuída a súa intelixencia e sen embargo móstranse hábiles usuarios da linguaxe.

No terceiro capítulo abórdase un tema que durante moito tempo preocupou tanto a filósofos como a lingüistas: a relación entre linguaxe e pensamento. Ó longo deste capítulo o autor tenta refutar con argumentos o que el denomina como a falacia do determinismo lingüístico. Os avances na ciencia cognitiva permiten ter un maior coñecemento do funcionamento do pensamento, polo que hoxe resulta xa moito máis difícil soste que a linguaxe determina o pensamento. Pinker repasa unha serie de crenzas relacionadas coa hipótese de Whorf. As dúas mistificacións que revisa son a dos nomes das cores e a do vocabulario esquimó. É moi interesante o relato que fai da historia da fraude do vocabulario esquimó; cómo unha lenda urbana se converteu pouco a pouco, e por man de celebrados estudiosos, nun mito da antropoloxía lingüística do que aínda botan man algúns autores de manuais de lingüística. Os estudos experimentais sobre individuos con problemas cerebrais e sobre o funcionamento do cerebro contribúen a probar que as persoas non pensan en ningunha lingua determinada, senón nunha linguaxe de pen-

samento. Esta linguaxe ten que ser máis rica cá linguaxe humana para permitir diferenciar un gran número de conceptos e operacións lóxicas, e ademais debe ser tamén máis sinxela, pois non precisa de contexto nin de información sobre a estrutura e a forma das palabras. A validez da teoría de Worf aínda segue a ser tema de discusión en moitos foros científicos, por esta razón a vehemencia con que Pinker ataca o determinismo fixo que este fose un dos capítulos máis cuestionados e criticados da súa obra.

Os tres capítulos seguintes están dedicados ó estudio do código lingüístico, os seus compoñentes e súa estrutura. Na parte titulada *Como funciona el lenguaje* analízase a importancia da sintaxe na linguaxe humana. A lingua non a constitúe simplemente unha restrita de palabras, senón que é un instrumento complexo, que permite que cun número limitado de unidades léxicas se poidan expresar as ideas do pensamento. Para descubrir ese código que dá forma ás mensaxes o autor emprega as ferramentas e procedementos da gramática transformacional. A descrición das categorías gramaticais, a constitución dos enunciados en sintagmas e o funcionamento de regras de transformación sérvencelle ó autor para tentar de demostrar que a sintaxe é unha especie de lóxica abstracta que funciona no cerebro humano, e que resulta moi semellante en tódalas linguas do mundo. O funcionamento deste complexo sistema non se pode explicar como consecuencia da aprendizaxe, senón máis ben a aprendizaxe, como di o autor, é consecuencia da complexidade da mente. No capítulo quinto expónse cómo no interior das palabras tamén se descobre o funcionamento dun conxunto de regras que se aplican de xeito ordenado para imprimir marcas de categorías moi distintas: concordancia, persoa, número, etc. No capítulo seguinte descríbese o funcionamento dos sons da linguaxe. Primeiramente explícase dun xeito moi ameno cómo se representan, organizan e mesturan as unidades da fala antes de se constituír nos sons que saen pola boca, e cómo o funcionamento de regras fonolóxicas e de recursividade facilita e garante a comprensión da fala neste nivel. As últimas páxinas destínanse a explorar algunhas das características da escrita. O autor repara nas particularidades do sistema de escrita do inglés, do que usa unha mancha de exemplos para demostrar que aínda que non é o sistema ideal, non resulta tan ruín como algúns cren, e isto porque como tódolos outros sistemas serve para representar unidades lingüísticas abstractas que subxacen ós auténticos sons da fala.

Co obxectivo de continuar salientando as características da linguaxe humana o profesor canadense fai un repaso dos intentos realizados desde o nacemento da Intelixencia Artificial no recoñecemento e produción automática da linguaxe. Os humanos comprendemos oracións complexas de xeito rápido e eficaz, aínda que non sempre perfecto. Para comparar na produción da linguaxe a homes e máquinas examínase o funcionamento dun analizador sintáctico. A acción destes programas baséase en dous procesos: memorización e toma de decisións. Na memoria os ordenadores están por riba dos homes, a súa capacidade de almacenamento de información é moi superior. Sen embargo, na toma de decisións sobre elementos e relacións lingüísticas os humanos superan ós ordenadores. O home é capaz de resolver ambi-

güidades así como de comprender oracións, e mesmo aínda se estas teñen defectos na súa construción. As operacións que se executan no cerebro para a interpretación correcta dunha oración teñen máis que ver coa información contida na gramática e no diccionario mentais ca coa intelixencia. Amais a linguaxe humana ten outros compoñentes que a sitúan aínda moi lonxe do alcance das capacidades das máquinas. A sintaxe das comunicacións da vida real arrédase moito da que son capaces de analiza-los programas informáticos, tanto polas súas características estruturais e pragmáticas como pola importancia que adquire o contexto e o coñecemento que do mundo ten cada falante.

No capítulo titulado *La torre de Babel* o autor trata a diversidade lingüística. As propiedades das distintas linguas do mundo danlles ós estudiosos a impresión de que existe unha maquinaria encargada de manipula-los signos lingüísticos que é común a tódalas linguas. Acudindo a palabras de Chomsky, ós oídos dun extraterrestre tódolos humanos falaríámola mesma lingua. Para expoñer-lo significado da gramática universal o autor emprega un símil da bioloxía; a GU é coma un deseño arquetípico de organismo que se repite nas especies dunha mesma liñaxe. Sen embargo, a pesar deste fondo básico común da linguaxe existen linguas distintas. A diferenciación lingüística é resultado de tres procesos distintos: a aprendizaxe, a innovación lingüística e o illamento. A partir deste punto, e despois de facer un repaso pola historia do inglés para mostrar cómo se vai modificando unha lingua, o autor resume distintas propostas de clasificación das linguas do mundo. É especialmente interesante a sección na que trata a coincidencia nas propostas de clasificación de linguas de Greenberg e os datos proporcionados polos estudos de xenética de poboacións e de arqueoloxía. Ante o controvertido debate sobre a metodoloxía utilizada pola escola de Greenberg, Pinker confésase atraído polas propostas deste investigador e mais polas do seu discípulo Merrit Ruhlen. A pesar de que os procedementos lle parecen discutibles, o feito de que os datos facilitados polas investigacións do xenetista italiano Cavalli-Sforza sobre a difusión e agrupación de poboacións con determinadas compoñentes xenéticas comúns se corresponda coa agrupación de linguas realizada por Greenberg e algúns científicos rusos coida que é moi relevante e significativo. O capítulo péchase cunha denuncia da perda que supón para a humanidade a desaparición das tres mil linguas que se calcula que hoxe están en perigo de extinción.

Os tres capítulos seguintes céntranse en tres aspectos da linguaxe nos que se poden rastrexar probas de que esta é unha facultade humana innata: a aprendizaxe dunha lingua, a bioloxía da linguaxe e as orixes da facultade. O desenvolvemento da linguaxe nos nenos está sometido a un proceso madurativo, de tal xeito que a facultade se vai desenvolvendo ó tempo que o cerebro o vai permitindo. Ata os seis anos o cerebro do neno está especialmente disposto para a adquisición dunha lingua. A aprendizaxe lingüística realízase sobre a organización básica da gramática que parece residir no cerebro. Sobre esta base e coa axuda que supón escoitarse a si mesmo e escoita-la xente que fala no seu contorno, o neno fixa as regras, as palabras e as estruturas da lingua da súa comunidade. Esta capacidade para aprende-la primeira lingua pér-

dese despois da infancia. No seguinte capítulo o autor ocúpase de presenta-las probas que demostran que o instinto da linguaxe reside nun lugar preciso do cerebro. Entre as investigacións máis interesantes destaca as que relacionan trastornos da linguaxe con lesións ou malformacións do cerebro. A continuación describe as áreas do cerebro relacionadas coa linguaxe, e sinala a distribución anatómica das distintas funcións e procesos lingüísticos. O capítulo pecha cunha reflexión sobre a existencia de xenes nos que reside o desenvolvemento dos circuitos neuronais que se encargan das distintas compoñentes da linguaxe. O autor cre que as investigacións en xenética e neuroloxía dos próximos anos poderán confirmar se en realidade existen os xenes da gramática.

O capítulo undécimo (*Big Bang*) é o que realmente pecha o núcleo principal do libro. Nel abórdase un asunto que sempre resultou polémico e conflictivo na lingüística, a cuestión ontoxénica: cómo xurdiu a linguaxe no individuo. Despois de advertir das perniciosas consecuencias que tivo a divulgación en xornais e tertulias de televisión dos resultados de experimentos sobre as capacidades dos chimpancés para utilizar e comprender a linguaxe humana, e logo de ridiculizar algúns destes intentos, que para el só demostran que os chimpancés se decatan de que ós seus adestradores lles gustaba que fixeran determinados acenos, Pinker destaca a singularidade da linguaxe humana. Esta capacidade ten unha serie de características que a distancian moito de calquera outro sistema de comunicación animal. O estudo das orixes desta facultade preséntao o autor a partir de dúas teorías: a de Chomsky e a dos neodarwinistas. Ámbalas correntes coinciden en considerar que a linguaxe é unha facultade innata, pero mentres que Chomsky cre que esta capacidade naceu dunha mutación xenética fortuíta, os neodarwinistas, e a canda eles o cognitivismo, consideran que a linguaxe, igual ca outras facultades, é froito da evolución e da selección natural. Se non se cre nos milagres, afirma Pinker, é difícil mante-la proposta de Chomsky e só queda o camiño de investiga-la linguaxe coma unha habilidade que foi quedando fixada no cerebro a forza de seren favorecidas polo falantes de cada xeración as capacidades para codifica-los significados. A linguaxe supuxo para a especie humana un instrumento marabilloso para transmitir coñecementos dunha xeración a outra.

Os dous últimos capítulos do libro serven de apéndice. O titulado *Los "expertos" del lenguaje* non está relacionado directamente co tema do libro, pero si parece ser asunto de moito interese para o autor. O profesor canadense fai comentarios sobre as sentencias proclamadas polos sabios da lingua ó trataren incorreccións comúns na fala popular. Pinker pensa, e con razón, que os expertos sacan en tódolos seus comentarios o veredicto da incompetencia lingüística, e este debía ser sempre o último recurso dos seus xuízos. Moitas das consideradas tradicionalmente como incorreccións non son enunciacións producidas por engano dos falantes, senón consecuencia do funcionamento de regras precisas. Por esta razón, son inexactas desde o punto de vista científico expresións como "mala gramática" ou "sintaxe fracturada", no canto de "non estándar". A maioría destas supostas desfeitas gra-

maticais danse cando os falantes se ven na esixencia de utilizar un estilo formal e elevado.

No último capítulo (*El diseño de la mente*) descríbese o modelo científico no que se situou o autor ó escribi-lo libro. Dentro deste modelo que el denomina como Modelo Casual Integrado sitúase a Psicoloxía Evolucionista que tenta integra-la psicoloxía e a antropoloxía coas ciencias naturais. Este sistema científico que se pode identificar co cognitivismo tenta explicar como a evolución deu orixe á emerxencia do cerebro. E o cerebro non é unha tábula rasa, senón que está composto por módulos computacionais cos mecanismos básicos sobre os que funciona a aprendizaxe. Algúns destes módulos son os que constitúen o instinto da linguaxe. Volvendo botar man da ecuación manexada por Gary Cziko, o modelo seguido neste libro sitúa ó autor próximo a Chomsky e Fodor pola importancia que lle dá ó coñecemento innato e mais por negar que a aprendizaxe xoga un papel transcendental no desenvolvemento inicial do coñecemento lingüístico, sen embargo a diferenza dos anteriores Pinker outorgarlle máis transcendencia á experiencia.

El instinto del lenguaje non foi concibido coma unha obra de divulgación científica, senón como unha exposición intencionadamente provocativa das teses biolóxicas da linguaxe. Ó final acaba por ser un manual de introducción á lingüística moderna e un libro de referencia obrigada tanto para os que desde a psicoloxía como desde a lingüística se aliñen no cognitivismo. Sen intención manifesta de converter ós incrédulos, o autor demostra en cada un dos capítulos a súa habelencia para expoñer e facer comprensibles conceptos científicos difíciles sen caer na trivialización. Ademais, ten un agudo sentido do humor e sabe usalo con bo tino para salferi-lo texto de anécdotas e exemplos (as gravacións do Watergate, textos literarios, tópicos falsos, titulares de xornais, historia das palabras, etc.), que á vez de ilustra-las súas explicacións fan a lectura moi atractiva. Froito da conxunción destas virtudes foi o éxito de vendas e críticas que o libro tivo en 1995 nos Estados Unidos. A edición española apareceu coa dilixencia que requiren este tipo de obras e dentro dunha colección de psicoloxía. A versión é correcta, aínda que resulta reprochable que o traductor non obrase dun xeito uniforme á hora de traducirlos exemplos utilizados como ilustración. Algúns deles perden a súa validez ó seren traducidos, polo que sería de maior proveito mante-los enunciados orixinais ó lado das traducións. Resulta tamén en ocasións desconcertante a distribución en que se empregan os termos *lengua* e *lenguaje* para a traducción do inglés *language*. Con todo, unha lectura moi recomendable para calquera que teña ansias por saber algo máis sobre a facultade que mellor nos caracteriza como humanos.

XULIO SOUSA FERNÁNDEZ

Normas para a presentación de colaboracións

1. Os *Cadernos de Lingua* están dedicados á publicación de traballos de investigación sobre calquera aspecto da lingua galega, así coma á difusión de notas e informacións lingüísticas relevantes para o coñecemento e a promoción da lingua na sociedade. Tamén se publican recensións de obras de interese para eses mesmos fins.

2. Os traballos, notas ou recensións recibidos serán revisados por especialistas do Consello de Redacción ou do Comité Científico. En calquera caso a decisión final sobre a publicación correspóndelle ó Consello de Redacción.

3. A lingua de publicación é o galego, aínda que excepcionalmente poderán aparecer traballos escritos en portugués ou noutras linguas.

4. Os editores poderán efectuar correccións ortográficas, de puntuación ou de estilo sempre que sexan de pouca entidade e non afecten ó contido. Doutro xeito solicitarase a autorización do autor.

5. Sempre que sexa posible, o autor entregará dúas copias en papel e unha copia electrónica, compatible cos procesadores de textos máis usuais para PC. Os gráficos, de os haber, estarán inseridos no lugar correspondente do texto.

6. Nos artigos e notas aparecerá en primeiro lugar o título, seguido do nome do autor e do centro ou institución no que desenvolve o seu traballo. As recensións deben estar encabezadas pola referencia bibliográfica completa da obra comentada; o nome do autor incluírase ó final.

7. Recoméndase que o texto teña, como máximo, tres niveis de encabezamentos, numerados correlativamente 1., 2... 1.1., 1.2... 1.1.1., 1.1.2., etc., segundo o seu nivel na xerarquía.

8. As notas a pé de páxina deben evitarse na medida do posible. As citas incluíranse no texto indicando entre parénteses o apelido ou apelidos do autor, o ano de publicación da obra e, cando sexa conveniente, as páxinas; p.e., "... (Lorenzo 1996)" ou "... Kabatek (1996: 108)...". De seren necesarias, as notas ó pé deben aparecer indicadas cun número superescrito.

9. Ó final dos artigos e das notas deben aparecer recollidas todas as referencias bibliográficas, co seguinte formato:

Referencias bibliográficas

Kabatek, Johannes (1996): *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*. Tübingen: Max Niemeyer.

Lorenzo, Ramón (1996): "Breve historia da lingua galega", in Jacyra Mota / Vera Rollemberg (eds.): *Atas do I Congresso Internacional da Associação Brasileira de Linguística (Universidade Federal da Bahia, 1994)*. Salvador: ABRALIN / FINEP / UFBA, 33-48.

Asaka, Takekazu (1994): "O emprego do futuro do pretérito de indicativo en galego", *Studia Romanica* 27, 47-51.

10. Os orixinais para publicación enviaranse a:

XOSÉ LUÍS REGUEIRA

Hórreo 31, 2º

15702 Santiago de Compostela

R E A L
ACADEMIA
GALEGA

CONTIDO

- 5 H. MONTEAGUDO,
Modelos de lingua.
Consideracións teóricas ó fío do debate
sobre a estandarización do galego.
- 35 C. MARTÍNEZ MAYO,
Análise acústica descritiva da
pronunciación masculina e feminina
nos ditongos galegos tónicos
- 71 A. GONZÁLEZ MONTAÑÉS,
Problemas terminolóxicos nos servizos
lingüísticos da administración de xustiza.
Fichas lexicográficas do servizo
da audiencia provincial de Ourense
- 99 C. DÍAZ ABRAIRA,
Algunhas reflexións (*sucintas*)
sobre o creacionismo léxico
- 103 R. VARELA CABEZAS,
Galeguismos en *La madre Naturaleza*,
de Emilia Pardo Bazán

